

E M L É K E K

B. VAY MIKLÓSNÉ,

ADELSHEIM JOHANNA BÁRÓNÉ LEVELEIBŐL

A KEGYELETES FIU:

B. VAY MIKLÓS, V. B. TITK. TAN., FÖRENDIHÁZI ELNÖK
STB. Ő EXCELLENTIÁJA KEGYES ENGEDÉLYÉVEL

KÜZREBOCSÁTJA:

JÓKAI ETELKE.

BUDAPEST.

AZ ATHENAEUM IRODALMI R. TÁRSULAT.

1888.

E L Ő S Z Ó.

Családunk egy kedves barátja: A. G., az 1881. évi debreczeni ev. ref. zsinat alkalmával, igen becses könyvet kapott olvasmányul debreczeni ismerőseinek egyikétől. E könyv az érdemekben megőszült agg korona-őr: br. Vay Miklós édes anyjának, a bádeni születésű Adelsheim Johanna bárónőnek emlékiratszerűleg összegyűjtött leveleit s ezeket megelőzőleg, a nemeslelkű hölgy által irt saját, valamint férjének röviden vázolt, érdekes életrajzát tartalmazza.

Német nyelven — a báróné anyanyelvén — van e könyv írva, de a mellett fényes tanubizonyságul szolgál minden sora arra, mily hőlelkű **magyar** honleánynya tudott válni azok írója.

Fent említett kedves barátunkat annyira elragadta az egész műből kisugárzó magas szellem, hogy írónőjüket a honleányi, hitvesi és anyai kötelességek felfogásának és betöltésének valódi mintaképeül tekintve, szerette volna ifju nejevel is megismertetni a nagybecsű könyvet; azonban mivel annak idejében az emlékiratokat (Bene Ferencz által rendezve,) csak oly csekély számmal nyomatta ki elhunyt írónőjük családja, hogy csupán a családtagok és közeli ismerősök kaphattak belőle egy-egy emlékpéldányt; nem szerezhetvén azt meg másként, magához a zsinat szeretve tisztelt elnökéhez fordult kérelmével s általa csakugyan részesült is abban a kegyben, hogy br. Vay Mathildnak könyvtárából megkaphatta a neje számára óhajtott olvasmányt.

Igy jutott e sorok írója is ahoz a szerencséhez, hogy elolvashassa e nagybecsű emlékeket s megismerve azokat, élénken óhajtotta: bár ismerhetnék minél szélesebb körben, minden rendű és rangu nő társai, azokat az eszméket és alapelveket, melyek oly magasztossá teszik a hivatását megértő nő és honleány életét, örömben, búban, küzdelemben és

jólétben egyaránt s olvashatná azt az egész nagy közönség, mert változatos és tanulságos tartalmánál fogva, kiváló érdekekkel bírhat mindenki előtt.

Ez óhajtasától ösztönöztetve, engedélyt kért a rég elhunyt nemeslelkű irónő méltó fiától: br. V a y Miklós Ő nagyméltóságától az emlékiratok lefordíthatására és az olvasó közönséggel való megismertetésére, s midőn az engedélyt megkapta, annyival is nagyobb örömmel fogott a rendkívül kedves munkához, mivel annak érdekességét még az is fokozza — a mai népfelkelés iránt lelkesülő világban, — hogy a hajdani insurrectionra vonatkozó feljegyzések is fordulnak elő benne.

A gyermekkor.

Kedves, drága Miklósom !

Midőn megboldogult jó atyád életrajzának összeállításával foglalkoztál s ezen foglalkozásodból szórakozást, üdülést sőt talán még az ő sorsánál is, viszontagságteljesebb végzeted elviselésére — erőt is merítettél; néhány olyan kérdést intéztél hozzám, melyekből az a kívánság látszott előtűnni, miszerint óhajtanád az én életem nevezetesebb mozzanatait is megismerni. Nehéz az embernek magáról beszélni; azt azonban még is igen természetesnek találom hogy nagy szülőidről — kiknek porai messze földön nyugosznak — s az én fiatal korom történetéről szeretnél lehető legtöbbet tudni. Elhatároztam tehát, — ha a mindenható erőt ad hozzá, — hogy nem épen közönséges, bár jelentéktelen sorsom folyásáról, feljegyzek neked egyet mást. Különb is a távol mult idők eseményeinek emléke, sokkal élénkebben él az öreg ember lelkében, mint a nemrég történt dolgoké.

Családom, — úgy atyai, mint anyai részről, — az Odenwald canton, hajdani birodalmi bárói rendjéhez tartozott. Nagyatyám, Adelsheim Henrik, 1694-ben született s fiatal éveiben Anhalt Bernburgban tartózkodott, mint az ottani fejedelem főudvarmestere. Ugyanott vette nőül Stammer n Szi-

dóniát, kitől tizenhárom gyermeke volt s ki-
nek halála után, Odenwaldban fekvő birtokaira
vonult vissza. Itt lovagtanácsossá választatott s
másodszori házasságra lépett Stetten Johannával
— az én nagyanyámmal — ki öt idő folytán szinte
tizenhárom gyermekkel ajándékozta meg. Ebből a
huszonhat gyermekből, bár — részint kicsiny, részint
a serdülő korban — sok elhalt, tizenkettő mégis em-
berkort ért s így könnyen érthető, hogy bármily te-
kintélyes birtoka volt is nagyatyámnak, akkora ház-
tartás igen sokat felemésztett s a szülők halála után
a fiuknak jutott birtokrész nem lehetett valami nagy.
Nagyatyám birtokai közül: A d e l s h e i m, a család
egy másik ágával volt közös; S e n n f e l d fele a
Rüde nemzetséget illette; E d e l f i n g e n nagy része
pedig — a nagy kiterjedésű herchelstädti erdősséggel
együtt — a német lovagrendé volt. Mikor Napoleon
a római szent birodalmat feloszlatta, ez utóbbi terület
is badeni és bajor uralom alá került s a fent említett
lovagrend megszűnt létezni.

Boldogult atyám, A d e l s h e i m Kristóf, a má-
sodik házasságból származott fiuk legidősebbike volt.
1745. évben született s tizennégy éves korában, mint
apród került badeni Frigyes Károly örgróf udvará-
hoz, aki korának egyik legjobb és bölcsőbb feje-
delme volt.

Atyámnak a természettudományok iránt korán
nyilvánuló előszeretete és feddhetetlen magaviselete,
csakkamar magára vonta a fejedelmi pár figyelmét,
mert különösen az örgrófné éppen azzal foglalkozott
abban az időben, hogy székhelyüket minél több tudo-

mányos intézettel és gyűjteménynyel gazdagítsa. Így, tizennyolcz éves korában, atyám, (bár az akkori szokások szerint hadnagyi rangját elvesztette) kamarás urfivá lett s az udvari asztalnál kapott helyet, így abban az előnyben részesült hogy az örgrófné közelében, jobban rendelkezésére állhatott a fejedelemnő által kitűzött nemes czéloknak. Két év mulva főhadnagygyá lőn s abban a kegyben részesült, hogy az erdészeti szakba léphetett át, a mi sokkal jobban megfelelt hajlamainak, mint az akkori időben tétlenségre kárhoztató katonatiszti állás.

1775-ben pforzheimi főerdőmesterré s nemso-kára azután kamarássá neveztetett ki. Ekkor vette nőül az én anyámat: *Ellrichshausen* Frigyes (titkos tanácsos és *Odenwald cantoni* lovagtanácsos) ét *Gemmingen* Katalin második leányát. Közös vonzalmuk kora ifjúságukból eredt, hű kitartással várták mindketten azt az időt, mikor a körülmények lehetővé teszik egybekelésüket. Édes anyám, nagyanyjának (született *Neipperg* leánynak) vezetése és felügyelete alatt nyerte az akkori időkhöz képest, nagyon kitűnő neveltetését s így nemcsak szerelmével de szellemével is képes volt atyámat boldogítani.

En 1776. év augusztus 5-én láttam meg *Pforzheimban* a napvilágot s atyám ugyanabban az évben, a *badeni főörgrófságba Canderne* helyzetetett át, hol az eddiginél sokkal nagyobb hatáskör nyílt előtte. *Candern* a Fekete erdőség lábainál fekvő gyönyörű hely volt, igen jó módu lakosokkal s *Baseltől* csak két óra járásnyira.

Itt élvezte atyám nagy boldogságát, azonban —

fájdalom! — csak igen rövid ideig. Jó anyám 1782. márczius 2-án, gyermekágyában kapott kórban meghalt! Öt kis árvát hagyva, kellett neki meghalni! kik közül én, a legidősebb, sem voltam még egészen hat éves . . . Négy hónapig tartott szenvedése s ő ezt a hosszas szenvedést bámulatra méltó keresztyéni türelemmel viselte s a mennyire csak módjában állt, azon volt, hogy elmulásának keserves következményeit minél türethetőbbekké tegye férjére és árváira nézve. — Elmulása előtt való nap irta nekem, határozott vonásokkal a következő levelet:

»Szeretett leányom!

»A mult hetekben már sokszor próbáltalak bár közeli elválásunkra előkészíteni téged, kedves kicsi barátnőm, de azért még sem bízhatom abban, hogy nagy fiatalságod s e fiatalsággal járó gondtalanság miatt, pontosan megtarthatod emlékedben mind azt, mit bucsuzó anyád ajkairól hallottál. Nehány írott sorral is segítségére akarok hát lenni emlékező tehetőségnek. Szived érzékenységét ismerve, azt merem ugyan reményleni, hogy édesanyádat elfeledni egyhamar nem fogod; azonban az idő még is sokat kitörölhetne lelkedből azon tanításokból, melyeket én oda bevésni óhajtottam.

»Ezen tanítások legfőbbike az, hogy: szeresd és féljed az Istent; ebből az alapból fejlőd ki minden egyéb erény. Erényeidnek az alázatosság legyen társa, mert nem erény az, a minek büszkeség a kutforrasa. Biráld meg kedves leányom — midőn már ily elmélkedésre képes léssz — minden tettetted,

hogy az isten iránti szeretet, embertársaid jó-volta és saját lelki üdvöd nem jön-e összeütközésbe azokkal? s hagyj fel velük azonnal, a mint azt tagasztalod, hogy büszkeséged sugallatára vallanak; kérd egyszersmind a jó istent, legyen veled szent lelkével s vezéreljen az igazak útján.

»Te vagy gyermekeim legidősbbike, tehát te léssz leghamarább képes arra, hogy kedves, jó és a boldogságra nagyon érdemes atyád, gondjait könnyíteni segíthetsz; ezt tartsd mindig legelső és legszentebb kötelességednek. Megtégy mindent, a mi csak drága egészségét, elégedettségét és jólétét fentartani és előmozdítani képes. Határtalan legyen iránta való engedelmességed, valamint azoknak is mindenben engedelmeskedjél, a kiknek szavát megfogadnod az ő óhajta, iparkodjál kedélyedet oda idomítani, hogy ne legyen az tulságosan érzékeny, még a nem egészen igazságos rendreutasítás iránt sem.

»Különösen óvakodjál a henyéségre szoktatni magadat! Isten és ember előtt megvetésre méltóvá tesz a tunyaság. A folytonosan munkálkodó természet példája tanítson rá, hogy: soha se légy foglalkozás nélkül. Egy nap se mulaszd el a szentírás olvasását, ezen kívül az eléggé fel nem dicsérhető Gellert dalaival és erkölcsi oktatásaival ismerkedjél meg. Ne mulassz el egy olyan alkalmat sem, midőn szükölködőkön tanácscsal, vagy tettel segíthetsz. Saját megpróbáltatásod napjain pedig bizzál a jó istenben, s a hozzá intézett buzgó könyörgés mellett, bizd magadat az ő bölcs vezetésére . . . Ő veled lesz és bölcsen gondoskodik majd rólad minden időben s

édes anyád gondviselését is pótolja majd akkor, midőn az ő végzése folytán, örök jobblétre szenderül:

»téged utolsó lehelletéig hűn szerető anyád,

»Adelsheimné sz. Ellrichshaussen Luiza.

A mily messzire csak vissza tudok emlékezni, szülőim mindig úgy bántak velem, mint valami érettebb koru gyerekekkel; szegény jó anyámnak Gellert dalait olvastam fel betegsége alatt s ő gyakran egészen nyugodt, derült kedélyvel beszélt nekem közelgő elmúlásáról, elmondatta velem, hogyan fogom majd viselni magamat, mikor ő már nem lesz? miként gondskodom atyámról és kis testvéreimről? . . .

Még egy másik levelet is hagyott hátra az uralkodó örgróf számára, ki mindig igen kegyes volt hozzá; azt kérte ez utóbbi levelében; kegyeskednék a fejedelem atyámat másik főerdészi hivatalba áthelyezni; azt reménylette szegényke, hogy úgy majd könnyebb elviseli nagy veszteségét. Atyám azonban nem egyezett bele boldogsága helyének elhagyásába s csak hosszasabb szabadságidőt kért magának. Minket gyermekeket el vitt Ellrichshausen nagyszülőinkhez Assumstadtba, maga pedig Adelsheimba vonult, hogy ott egyedül lehessen nagy bánatával. Hónapok multával sikerült csak nagyanyámnak kissé nyugodtabbá hangolni őt s végre még a felől is meggyőzte, hogy nagy háztartása és őt kis gyermekére való tekintetből, okvetetlen meg kell újra nősülnie. Egy igen kedves menyének a nővérét szemelte ki számára feleségül, Kreilsheim kisasszonyt s rövid időn

lőtre is hozta ezt a szövetséget, a nélkül, hogy a jegyesek jóformán csak összeismerkedtek volna.

Ez a sietség mindkét részről nagyon elhibázott dolog volt; atyám azt várta, hogy kárpótlást talál második nejében, nagy veszteségeért; a fiatal asszony pedig osztatlan vonzalomra formált igényt, s a mellett nem birt kellő tapintattal, hogy ki is érdemelje azt. Így azután nagyon szerencsétlen házasság lett ez a második. Mostoha anyám, háztartásával, sőt még saját gyermekeivel is vajmi keveset törődve, egészen a társasélet szórakozásainak adta magát, mialatt szegény jó atyám mind mélyebb buskomolyságba süllyedt s a vallásos rajongás egy neme vett rajta erőt.

Azért kellett ezt a körülményt megemlítenem, mert igen nagy befolyással volt az saját fejlődésemre. Atyám a legbensőbb szeretettel csüngött rajtam, de nekem velé kellett gyászolnom. Mily sok éjjeli órát töltöttünk együtt jó anyám sirjánál! Hivatalos utjai alkalmával is nagyon sokszor magával vitt, s ha viharosra talált változni az idő, valami jó-módu földmives házában keresett számomra menhelyet; abban az időben sok gazdag földműves volt még azon a vidéken. Az egész vidék lakossága tisztelte és szerette atyámat, mert nagy jóakarójuk volt s nagyon sokszor elintézte ügyes bajos dolgaikat a kormánynál. Azonban, ha az idő és körülmények engedték, mindig oldala mellett voltam a szabadban is. S míg más leányka babáival foglalkozott, nekem a rovarok, ásványok és növények szolgáltak játékszerül. Természetesen ezáltal korán sok olyan ismeretre tettem szert, minőről más gyermeknek még fogalma sincs. Szülő-

földem hegyei, erdei, kavicsos medrükben csergedező tiszta patakocskái oly mélyen bevésődtek emlékező tehetségembe, hogy felnőtt koromban is ezen emlékek benyomása alatt ítéltem meg minden vidéket s a szerint találtam többé vagy kevésbbé szépnek a mennyire az, az emlékemben élő képekhez hasonlított.

Nem sok idő múlva újabb fájdalom érte szegény jó atyámat s ez befolyással volt ezután az én sorsomra is: az általa oly mélyen tisztelt uralkodó örgrófné meghalt. Karlsruhetól való távolléte óta sem szűnt meg tudományos érintkezésük; ha valami természetrajzi ritkaságot tudott felfedezni atyám, azt azonnal elküldte az uralkodónőnek, a ki viszont gyakran küldött atyámnak ritkaságokat.

Az egész ország mélyen gyászolta az általánosan szeretett és tisztelt nemes nőt; mélyen sujtott családja pedig, hogy bánatát kissé feledhesse, Svajczba utazott. Visszatértük alkalmával történt, hogy Condernen keresztül utazva, a fejedelem, a trónörökös és trónörökösne, továbbá Frigyes és Lajos hercegek három napig voltak házunk vendégei.

Ez idő alatt nagy vadászatok rendeztetek s a magas vendégek felkeresték a környék szebb pontjait, meglátogatták a vashám orokat s engemet — a hét éves kis leányt — mindenhová magukkal vittek, csevegéseimen valósággal mulatták magukat, annyira, miszerint még felnőtt koromban is emlékeztek rá e magas uraságok, hogy micsoda véleményt nyilvánítottam én az általuk megtekintett helyek és tárgyak némelyikéről.

Arra is jól emlékezem, hogy nemsokára a fen-

séges vendégek távozása után, nagy Frigyest is volt alkalmam látni, ki szintén Svajczból jött s atyám fogadta őt a tartomány határánál és el is kísérté Emmendingenig. Valószínűleg az esemény következtében volt atyám egy porosz rendjel birtokosa is (a »pour le mérite« rendjelé).

Mind eme változatos események daczára is a házigondok s elvesztett boldogsága után való folytonos bánkódása, nagyon megrongálták egészségét.

1784. Novemberében utazott mostoha anyám szülőihez Ansbachba, tehát jó messzire tőlünk; legidősebbik gyermekét elvitte magával, többi testvéreim öregszüelőinknél voltak s csak én és négy hónapos kis öcsém, maradtunk atyámnál. Szerencsénkre A d e l s h e i m Lipót nagybátyám, ki a sardiniai hadseregben kapitányi ranggal szolgált — jött el hozzánk, mivel ki akart lépni a katonai szolgálatból s az erdészetnek szentelni magát; ez okból atyám által egy kis oktatásban óhajtott részesülni.

Házunk bensőbb barátai közé tartoztak: G e y m ü l l e r ur Baseltől s a R e i n h a r d t és K u p f e r családok Lőrrachból. Az 1784 decz. év karácsony másodnapján ezek felkerestek bennünket s alig hogy távoztak tőlünk, szegény jó atyám heves főfájásról panaszkodva, kénytelen volt lefeküdni; . . . éjjel tájban pedig szélhűdési roham érte . . . a mi másnap délután négy órakor ismétlődvén, engem teljesen árvává tett . . .

Egy héttel később kis öcsém is meghalt s engem Reinhardt udvari tanácsosné el vitt magával

Lörrachba . . . Innét származik Reinhardt Zsófiával, a későbbi művésznővel való barátságom.

Nagybátyám, ügyeink elintézése végett Condernben maradt.

Rendkívüli erős tél következett a mi gyásznapiainkra ; úgy, hogy öregszerűlőim csak a tavasz beálltával vitethettek engemet magukhoz. Karlsruheén keresztül utazva, atyám egy rokonánál, Stetten főudvarmester özvegyénél kellett látogatást tennem ; ez a derék hölgy, felsőbb rendeletre, elvitt a nagyhercegnőhöz s ekkor láttam először (1785-ben) a három legidősb hercegisasszonyt: A máliát, Karolinát és Luizát, kik közül az első leányfejjel halt meg, a második bajor királynévá, a harmadik pedig — Erzsébet névvel — Oroszország cázárnéjává lőn. Mind a három leányka igen barátságos volt hozzánk, a nagyhercegné pedig nagyon sokat beszélt kísérrőmmel, boldogult jó szüleimről, a mi engemet olyan heves sirásra fakasztott, hogy alig tudtak elcsendesíteni. Bánatom láttára a nagyhercegnő is igen érzékenyült s azzal bocsátott el, hogy soha sem fog rólam megfélekedni.

Ezután másfél évet töltöttem öreg szüleimnél, azonban mivel ott kiműveltetésemre nem lehetett elég gondot fordítani — addig a másfél évig a helység igen derék lelkipásztora tanítgatott — megboldogult anyámnak egyik igen nemes lelkű unokatestvére, Gemmingen Luiza, ki hajadonul maradván, családuink gyermekeinek valóságos örangyalává lett — kieszközölte, hogy Karlsruheba vigyenek,

a kitünő képzettségű Draiss kormánytanácsos házához.

Draisné keresztanyám volt s úgy fogadott, mintha valóságos anyám lett volna; ő azonban daczára anyai jóságának, tulságos szerénysége, hogy ne mondjam, bátortalansága miatt sokkal kevesebb befolyást gyakorolt fejlődésemre, mint férje, kinek úgy látszott valóságos üdülésül szolgált, mikor hivatalos dolgainak végzése után, az én oktatásommal foglalkozhatott.

Olyan szerencsés voltam, hogy a legkitünőbb tanároktól kaphattam órákat, azonban mégis csak akkor lett előttem minden egészen világossá, a mit tőlük hallottam, mikor Draiss papám, sétáink alkalmával, vagy este a teázás után újra elmagyarázta a kérdésben forgó dolgot; egyszersmind az ő beszélgetését hallva, győződtem meg arról is, hogy mily sok tanulni- és tudnivaló van még előttem! Draiss hivataloskodása mellett az irodalom művelésével is foglalkozott, sőt valóságos költő volt, s korának sok kitünő férfiával állt összeköttetésben.

Midőn már képesnek ítelt rá, segítenem kellett neki dolgaiban: felolvastatott velem magának, leíratta velem dolgozatait, sőt kivonatokat is készíttetett velem tudományos művekből s azokat a legszigorubban megbírált.

Naponként öt, hat tanórám volt s mivel ezekre készülni is kellett, nőies foglalkozásra igen kevés időm maradt; e miatt nem egyszer vitatkoztak együtt gyámszülőim, mert jó keresztanyám azon aggódott, hogy elhanyagolják a valódi hivatásomra való előké-

szítést; bárha maga oly jól össze tudta egyeztetni háziasszonyi teendőivel a folytonos önművelést, hogy már csupán az ő példáját látva is, meg kellett tanulnom, hogy minőnek kell lenni a jó háziasszonynak és családayának. Csakugyan neki, egyedül neki is köszönhetem azt a tiszta fogalmat, mit a valódilag keresztényen, vidám családi életről nyertem, az olyan családi életről, melynek nyugalma még a nehéz órák kellemetlensége által sem zavartathatik meg; ilyen magasztos példát többé soha nem találtam sehol.

Volt még egy másik családi kör is, melynek sok kellemes órát köszönhetek s a hol mindenkor csak a jóra buzdítottak. Schlosser badeni titkos tanácsos háza volt az. Általánosan tisztelt államférfi és költő volt Schlosser, leánya Lulu (a későbbi Nicolovius) pedig legbizalmasabb barátnőm. Együtt kaptuk tanóráinkat, együtt játszottunk. Lulu elhalt édes anyja Goethének nővére volt, s a nagybátya gyakran meglátogata az elköltözött nővér árváit. Itt nemcsak a világhírű költőt, hanem egyéb nevezetes kortársait is gyakran volt alkalmam láthatni, mit akkor ugyan még gyermek észszel nem igen tudtam méltányolni, de most mégis gyermekkori emlékeim legnevezetesebbjei közé számítom.

Azonban a nagyhercegné sem feledte el a siró gyermeknek tett egykori ígéretét. Rendkívül érdeklődött haladásom iránt s hetenkint egyszer-kétszer udvari hintó jött értem, hogy az estét együtt töltssem a hercegnőkkel s így olyan viszony fűződött közöttünk melyet társadalmi állásunk nagy különbözősége daczára is csak a halál birt teljesen felbontani s mely-

nek emlékét én halálomig hálásan megfogom őrizni lelkemben s azért emlitem fel itt is, mert annak a bizonyosságát látom benne, hogy a trónon is lehet melegen érző szívet és kedélyt találni.

1790-ben D r a i s más hivatalt kapva, elköltözött Karlsruhe-ból. Az én neveltetésem még nem volt befejezve. Az volt hát a kérdés, megelégedjünk-e azzal mit eddig tanultam s visszatérjek öreg szüleimhez? vagy megkérjük Schlosserékat, hogy fogadjanak egy évre családi körükbe? Saját anyagi körülményeim nem fedezhetik elég jól e változott körülményekkel járó költségeket, pedig keresztapám igen óhajtotta neveltetésem teljes befejezhetését; Schlosserék szíves készséggel ígérték gondviselésüket s badeni F r i g y e s herczeg is, ki jó atyám emléke iránt viseltető kegyeletből jóakaró pártfogásában részesített (saját tanóráiról lemondott kedvemért T i s s o t-nál, csakhogy én a legjobb francia nyelvmestertől vehessek oktatást) ajánlkozott, hogy a netalán hiányzó összeget majd fedezi ő. Ekkor a nagyherczegnő kinyilvánította, miszerint ő ugyis az udvaruál szándékozott nekem állást adni s így most mindjárt költözzem oda, ő majd leányaival, nevezetesen Lujzaherczegnővel együtt fog taníttatni, előbb azonban confirmáltatnom kellett. Tizennegyedik évem betöltése után 1790. szept. 1-én részesültem először az urvacsorájában s pár nap mulva, eddigi életpályámtól oly nagyon elütő ösvényre léptem.

Eleinte nehezen találtam bele magamat új helyzetembe. Különösen forrón szeretett gyámszülőimtől való elválásom esett nagyon nehezemre. Az udvarnál

igen jók voltak irántam, én azonban nem voltam vele egyhamar tisztában, hogy voltaképen mi a kötelességem s hogyan viseljem magamat. Csak akkor hallottam szigorú szót Moser kisasszonytól — az idősebb hercegnők nevelőnőjétől, ha az etiquette ellen vétettem; nem is tudtam soha megszeretni.

Több bizalommal viseltetém mademoiselle d'Arvay, Friderika és Mária (későbbi svéd királyné és braunschweigi hercegné) hercegnők nevelőnője iránt. Ez a kedélyes és természetes sveiczi nő figyelmeztetett rá, hogy igyekezzem egyformán derült kedélyhangulatra szoktatni magamat, fojtsam magamba kissé nagyon is élénk érzelmeimet, ha ebben a légkörben előmenetelt óhajtok s ne legyek oly érzékeny sem a dicséret, sem a gáncs iránt. Igaza volt, hisz már ötödik éves koromban figyelmeztetett kedves jó anyám, hogy ezt a hibát kerüljem; igyekeztem hát, hogy lehetőleg uralkodjam magamon. Tanulásomban igen szorgalmasnak kellett lennem, de úgy, hogy szorgalmasságom nagyon fel ne tűnjék; a folytonos foglalkozáshoz hozzá lévén szokva, meglehetősen könnyen ment minden dolog; tanáraink érdememen felül méltányolák haladásomat, sőt maga az uralkodó hercegnő és a nevelőnők is szüntelen dicsérték; tudtam ugyan, hogy mi célból történik ez. Amália hercegnő kissé indolens volt s Luiza hercegnő nagyon is élénk arra, hogy kitartó buzgalommal hozzá lássanak tanulmányaikhoz — az én példámnak kellett volna hát ösztönzésül szolgálni; a sok rám halmozott dicsérettel azonban éppen nem lett elérve a cél, sőt elhidegültek irántam magas

tanulótársaim; bölcsésznek, tudósnak, pedáusnak neveztek s csak az által a jó ötletem által tudtam visszaszerezni előbbi rokonszenvüket, hogy igyekeztem segítségükre lenni tanulmányaikban. Csak Karolina hercegnő viseltetett irántam mindig egyformán jó szívvél, de hisz ő sokban tulszárnyalta az én haladásomat, sőt még szorgalmasabb is volt nálam.

A két idősebb herceg kisasszony confirmáltatására való előkészittetése alkalmával, abban a kegyben részesültem, hogy még egyes ismételhettem én is a vallástant; Walz udvari lelkész adta elő, a hercegnőknek is, ki nemrégiben engem is confirmált.

Ezenkívül együtt tanulta a három nővér a történelmet, a geometriát — a mennyire az a kísérleti természettannal elkerülhetlenül szükséges volt — és a rajzot. Én mindenben részt vehettem, azonkívül Luiza hercegnővel naponkint kaptunk órát a francia nyelvből és irodalomból T i s s o t-tól, ki — mint már előbb említettem, engemet már D r a i s-éknál is oktatott.

Ily sok oldalu elfoglaltság közt töltöttem el gyermekkorom gondtalan éveit; azonban szabad óráimban a társasélet élveiben is volt elég részem.

Mozgalmas idők.

A Franciaországban 1788-ban megindult s folyvást erősülő izgalmak, 1791-ben már Badenben is érezhetőkké kezdtek válni. A francia hercegek és főnemesség emigrációja elkezdődött. Condé herceg, fiával és unokájával (Bourbon és d'Enghien hercegekkel) Rastadtba vonult s ott szervezték a csupa nemesekből álló Condé hadtestet, melynek tagjai valamennyien fehér szalagra himzett három fekete lilomot viseltek karjukon.

Ezen a seregen kívül megalakult még a Bussí vadász hadserege és Mirabeau (a híres néptribun testvére) szabad csapatai. Ezek valamennyien Angliából kapták zsoldjukat.

Az udvarnál szíves fogadtatásban részesültek az emigránsok, a közhangulat azonban ellenük volt. Mert jóllehet az őrgróf egyike volt Németország legszeretettebb és tiszteltebb fejedelmeinek, az új eszmék már hozzánk is meglették utjukat, a Rajnán keresztül, azonkívül még attól is féltek, hogy a forradalom-ellenes csapatoknak itteni gyülekezése, a tulparti honfiak látogatását fogja eredményezni. Leopold császár a francia királyné iránti kiméletből vonakodott hadat izenni; a badeni kis hadsereg lett hát csak a Rajnánál felállítva, azon-

kivül felfegyverezték a városok és a nagyobb helységek polgárait; bár a kormánynak nem kis aggodalmat okozott az a gondolat, hogy valjon hivek fognak-e maradni hozzá a felfegyverezett polgárok?

Ezen zavarok kellő közepén 1792-ben érkezett az udvarhoz Katalin orosz czárnő azon felszólítása, hogy Luiza és Friderika hercegnőket küldjék el hozzá Szt.-Pétervárra, mivel — az akkor uralkodott szokásokhoz hiven — unokája, Sándor nagyherceg számára nőt óhajt választani.

Még nem voltam annyira politikus, hogy megtudtam volna állni, miszerint helytelenítő véleménynek kifejezést ne adjak, a mi miatt azután erős rendreutasítás lett osztályrészem. Az szolgált csak némi elégtételesemül, hogy eleinte a tiszteletreméltó öreg örgróf is nagyon ellene volt a dolognak, különösen vallási szempontból. Azonban a politika előtt itt is háttérbe kellett szorulni minden egyéb megfontolásra méltó körülménynek.

Októberben megjelent az udvarnál Strikanov gróf és Schuvalov grófné, hogy több heti ott tartózkodásuk alatt kissé hozzájuk szokjanak a 14-dik és 13-dik évüket betöltött herceg kisasszonyok. Azután elvitték őket tőlünk, csak d' Arvay kisasszonynak és három nőcselédnek volt szabad elkísérni őket.

A bucsuzás nagyon fájdalmas volt s csakugyan nem is sok boldogságra vezető ut állt a jövődbeli czárné előtt.

A másik két hercegnőt a kisebbek távozása után felnőtteknek nyilvánították s én formaszerűleg udvarhölgyükké lettem kinevezve, kinek mindenhová

kellett őket kísérem s holmi csekély szolgálatokat körülöttük teljesítenem.

Reggeli óráink tovább képeztetésünknek voltak szentelve s a helyett, hogy mint eddig — betenként csak kétszer ebédeltünk volna a főhercegi asztalnál — ezentul naponként jelen voltunk az ebédnél s a délutánokat és estéket az uralkodónő termeiben töltöttük, nagyobb társaság körében.

Alig telt el egy hét a kis hercegnők elutazása után, midőn azzal a hírrel rémitettek meg bennünket, hogy a francziák betörést szándékoznak megkísérteni. Azt állították, hogy már készítik a hajóhidat stb. Az udvar azonnal Svájc felé menekült, azonban mikor 24 óra múlva bebizonyult, hogy az egész hír csak koholmány, újra visszatértünk utunkból.

XVI. Lajos szerencsétlen szökése után (tollani gyenge azon kétségbeesés leírására, mely az emigráltak és hozzátartozóik között a hír halletára uralkodott) végre kitört a köztársaság ellen a háború; a poroszok benyomultak Champagneba; az osztrákok a Rajnát szállták meg. A hadi szerencse folytonosan változott, kétszer voltunk kénytelenek hosszabb időre Ulmba menekülni. Nem volt érdektelen ez akkor még szabad birodalmi város ódon intézményeit, berendezését, épületeit és az ipar terén kifejtett nagy szorgalmát megfigyelni, ott tartózkodásunk ideje alatt, sőt még arra is fel lett használva ott időzésünk, hogy a fejedelmi család ifjabb tagjai bővebben megismerkedtek az ott virágzó ipar némely ágával.

1793-ban, szeretett nagyanyám halála után, nagyatyám látni óhajtott, úgy engem, valamint Karls-

ruhehan tanuló Frigyes fivéremet. Több hétig időztünk hát nála Asumstadtban; mialatt a gondviselés jövő sorsomra nézve olyan megnyugtató kilátást tárt elém, melynek hálás megemlítését lehetetlen mellőznöm.

A reformáció idejéből híres H u t t e n Ulrich utolsó sarja halt meg nem sokkal az előtt s nagy kiterjedésű vagyonából olyan alapítványt tett, mely az Odenwald cantoni nemesi s még földbirtokkal biró családok leányainak igen jó menhelyet biztosított. Az igaz, hogy özvegye, éltefogytáig haszonélvezője maradt a vagyonnak, de azzal a feltétellel, hogy azt lehetőleg az alapítványi intézet felállítására és berendezésére fordítsa. Ez az özvegy (született R ü d t leány) nagyatyámtól kért tanácsot s engem is látni kívánva, megígérte, hogy az első helyek egyikét nekem fogja az alapítványnál fentartani. Pár napot nála kellett töltenem, mialatt részletesen megismertette velem, miként szándékozik működni. Tervei azonban nem valósulhattak úgy, mint ő elgondolá; a reám vonatkozókat férjhezmenetelem, a többieket pedig a politikai válságok nem engedték teljesülni, szerencsére, sorsa megkimélte attól, hogy csalódását megérje. A nemes czélú alapítvány még ugyan fent áll ma is, de a jótéményeiben részesülők nem kénytelenek meghatározott helyen lakni s fel vannak mentve attól is, hogy meghatározott számu ősök utódának bizonyítsák magukat.

Reám akkor igen megnyugtató hatása volt az, hogy későbbi napjaimra ilyen kilátásom lehet. Igaz ugyan, hogy állásom az udvarnál a lehető legbiztosi-

többabbnak látszott, mert az uralkodó család valamennyi tagja a lehető legkegyesebb volt hozzám, azonban ezekben a régiókban hamar rossz vért szül az, ha valakit feltétlenül kegyelnek . . . így nekem is minden tetteimet szigorúan megfigyelték s gyakran félre is magyarázták. Többször megpróbálták már is — igaz hogy sikertelenül — miként lehetne az uralkodó hercegnőt ellenem ingerelni? többnyire épen maga világosított fel engem az ilyen ármánykodásokról. A sok ünnepélyesség és különféle szórakozások mulattattak ugyan, de bizonyos ürt éreztem mellettük lelkemben s mégis nem egyszer volt miattuk kellemetlenségem. Egy szóval nem ritkán igen nyomott kedélyhangulatban voltam s nagyon éreztem egyedüliséget; egyszerűbb, természetesebb létezés után vágyakoztam, a minőt gyermekkorom emlékei varázsoltak elém.

Mig a szerencsétlen háboru, a Rajnán tul városokat és falvakat tett romhalmazzá, az innenső part lakosai tűrhető nyugalmat élveztek. Az ellenség messze vissza volt szorítva a határokról, a kereskedelem és ipar virágzott; a földműves minden terményét jó áron értékesíthette a hadseregnek.

A francia hercegek jelenléte, kikhez később Berry herceg is csatlakozott, a sok condée-i és osztrák katonatiszt, mindenhol nagy élénkséget idézett elő s a lehető legszivesebb vendégszeretettel lettek fogadva. Azonban egyszer csak igen hirtelen változás állt be. A Rajna tulpartján táborozó császári sereg nagy Dagobert napot tartott Wurmser tábornagy névünnepének alkalmából. A francziák pe-

dig — vagy a mint akkor nevezni szokták őket: a patrioták — arra használták fel ezt a mulatozást, hogy vakmerő támadást intéztek az egész tábor ellen, s oly jó sikerrel, hogy csaknem szétverték azt.

Vad sietséggel menekült át az egész hadsereg hozzánk, a rend mindenhol teljesen felbomlott s egy lovas hadosztály csaknem ugyanakkor érte el a Rajna hidját, mikor még a menekülők sem kelhettek mind át rajta; ekkor a magyar granátosok egy kapitánya saját embereivel s néhány hirtelenében összevont más csapattal, szuronyt szegezve állt eléjük és csakugyan sikerült is neki a visszavonulást fedezni, sőt még maga is szerencsésen átkelhetett embercivel a hidon, melyet azután rögtön felgyújtottak.

Ez a bátor férfi P u k y volt, az én későbbi férjem.

Bravourja, melyet — mint maga állítani szokta — azon kényszerűség miatt követett el, hogy embereivel együtt a Rajnába ne szoríttassék, bajtársai által nagy elismeréssel magasztaltatott, a szégyenteljesen megszalasztott főhadiszálláson azonban szerették volna az egészet ignorálni.

Legnagyobb hálát érzett P u k y iránt a mi családjunk mert újabb meneküléstől kimélt meg bennünket. A Rajna tulpartján foglalt hadállás azonban elveszett s Mannheim is (akkor még erősség volt) francia kézre került.

Minden vasárnap este — udvari elnevezés szerint — c o u r volt az udvarnál, melynek alkalmával az idegeneket szokták bemutatni. A fentebb említett esemény után nem sokára több osztrák tiszt bemuta-

tására került a sor: ezek közt volt Puky is. Gróf Sztáray táborszernagy épen beszélgetésben volt tiszteletreméltó örgrófunkkal, midőn Puky belépett s valószínűleg figyelmeztette rá a fejedelmet, mert ez — a nélkül, hogy a szokásos bemutatást megvárta volna — odasietett az érkezőhöz s feltűnő nyájassággal beszélt hozzá. Az egész udvar jeladásnak vette az eljárást s mindenki iparkodott kitüntetni az ünnepeletet. Reám nézve pedig, — a nélkül, hogy sejtelemmel birtam volna róla — ez az est, forduló pontot képezett életemben.

Puky zászlóalja oly közel feküdt, hogy hetenkint többször is ellátogathatott az udvarhoz s bár ily alkalmakkal mindig a fejedelmi kártyaasztalhoz foglalták le, rendesen engem is felkeresett. Társalgása nagyon vonzó hatással volt rám; nem az az üres szóhalmaz volt az, mint a mivel a fiatal emberek rendesen az időt ölni szokták: szellemes, sokoldalú műveltségről és világismeretről tanuskodó volt beszélgetése; az igaz, hogy nem is volt már fiatal s én magamra nézve azt hittem, sans consequence élvezhetem társaságát.

Azonban Pukynak komoly szándéka volt s midőn erről egy harmadik személy jelenlétében nyilatkozott — egyedül soha sem beszéltem vele — az a tisztelet, mit bennem ébresztett, bátortalanul bár, de azt válaszoltatá velem, hogy elfogadom ajánlatát, ha az uralkodó hercegnő és öregatyám jóváhagyják elhatározásomat.

Meg kell jegyeznem, hogy alaposan kételkedtem mindkét fél beleegyezésében, mert nagyatyám

kevéssel azelőtt egy levelében (maig is meg van ez a levele) így irt*) »Voilà, deux de vos demoiselles, qui épousent des étrangers (u. i. Gyulai és Nostitz gróf-nék) j'espère que vous resterez fidèle à votre nation.«

A herczegnő pedig minden komoly ajánlatot rossz szemmel szokott nézni. Midőn azonban ezt az esetet előadtam neki, csupán csak a különbségre és kéröm előnytelen anyagi viszonyaira tett néhány rövid megjegyzést, melyeket azonban én, akkori fiatal életnézetemmel nem tekintettem olyan fontos dolognak, mint azt a jellemtisztaságot, melyről teljesen hittem, hogy meg lehetek győződve.

MaJD Puky is kihallgatást kért az uralkodónő-nél s ez alkalommal frigyünkbe való szíves beleegyezését nyilvánította az; a mellett azonban Stetten főudvarmesterrel íratott nagyatyámnak, hogy ellenezze ő ezt a szövetséget.

Én természetesen egészen ellenkező értelmű levelet küldtem nagyatyámnak, mert sejtelmem sem volt Stetten tudósításáról; azonban — fájdalom! — az én levelem már halálos ágyán találta szegény nagyatyámat s csak végperceiben mellette levő fiát bízhatta meg, hogy adja át nekem áldását és tudassa velem beleegyezését. »Hála a mindenhatónak, — mondá levelem elolvasásakor — hogy szeretett Louisám gyermekei közül, legalább egynek az életét biztosítva láthatom, mielőtt szemeimet örökre

*) Hallom, hogy kisasszonyaitok közül ketten idegen férjet választottak! Reménylem azonban, hogy te hű fogsz maradni nemzedettedhez.«

lehunynám!» Így beleegyezéséről és elmulásáról egyszerre kellett értesülnöm.

Midőn az uralkodónő veszteségemről értesült, oly kegyes volt hozzám, hogy személyesen felkeresett szobámban s vigasztaló szavakkal próbálta enyhíteni bánatomat; midőn a gyászhirot tartalmazó levelet átadtam neki, többször is elolvasta azt s jelenlevő leányának a csodálkozás hangján mondá e pár szót: »Mais je ne conçois pas!« Én természetesen nem tudhattam mire céloz.

P u k y aznap este szinte eljött s közöltem vele haldokló nagyatyám beleegyezését.

Néhány nappal később azonban ismét kaptam egy levelet Ellrichshausen nagybátyámtól, melyben arra kért, hogy férjhezmeneteletem illetőleg ne siessem el dolgomat s mindenben a fejedelemnő tanácsához alkalmazkodjam. Stetten levele ugyan is véletlenül benne maradt a levélszekrényben s így csak szegény nagyatyám halála után érkezett rendeltetési helyére. Nem kellett-e isten ujját látnom e véletlen esetben? a gondviselés határozott utmutatását arra nézve, hogy éppen azt az életpályát kell választanom!

Adott szavát már nem vehette vissza az uralkodónő s erősen lelkemre kötötte, hogy P u k y n a k ne említsem azt az esetet. Stetten csak egybeke-lésünk után tudatta velem magas pártfogóm engedékenységének igazi okát; az örgróf ugyanis ugy nyilatkozott előtte, miszerint P u k y olyan derék, becsületes férfi, kivel való házasságomat ő igen jó szemmel

nézi; e nyilatkozat után hát nem lehetett azt többé ellenezni.

Eljegyeztetésünk 1795. febr. 15-kén, egykori gyámszülőim házánál történt meg. Drais ugyanis a háboru okozta zavarok miatt Durlachban tartózkodott ekkor, mert az a hely, hol ő főhivatalt viselt, ellenséges kezekben volt. Drais ékon kívül csak Adlsheim Lipót nagybátyám s a 21 éves korában elhalt, szeretett Frigyes fivérem voltak jelen, a teljes csendben lefolyt nagy horderejű ünnepélyesség-nél. Egybekelésünket azonban a béke beálltának idejére halasztottuk.

Az osztrák sereg sok előnyös győzelmet nyert bár, vissza nyomva a francziákat a Rajnán, Mannheim még is a francziák kezei közt maradt. Ennek megszállására lett Puky ur rendelve. Ugy látszik nem sokat bizhattak az ostrom sikerében, mert az uralkodó herczegnő ismét Ulmba vonult velünk, a hol azután ezuttal hosszú ideig kellett tartózkodnunk.

Sok áldozatot követelt ez az ostromzár, de az is igaz, hogy nagy bőséggel kaptuk a hamis híreket is; így én is egy ízben három hosszú, keserves napon keresztül, az elesettek közt képzeltem jegyesemet. Mikor már kilátás volt rá, hogy az erősség nemsokára megadja magát, Ulmból Phorzheimba utaztunk, hogy otthonunkhoz közelébb lehessünk.

Pforzheimban egy napon menydörgésszerű morajt hallottunk — egy puskaporos tornyot rőpítették a légbe Mannheimban, hol ez a robbanás a város nagy részét romba döntötte. Ha jól emlékezem, éppen ez által elő lett segítve a vár bevétele.

Három havi fegyverszünet következett Mannheim meghódolása után s mindenki azt hitte, hogy most már bizonyos a béke.

Puky el jött Karlsruhéba látogatásomra, s az uralkodó hercegnő azzal fogadta, hogy »csak nem menyasszonyáért jött, ugy-e bár?« — »Nem fenség — válaszolá jegyesem — azonban azzal a kettős kéréssel, miszerint legyen szabad őt gyakrabban meglátogatnom s hogy egybekelésünk a fegyverszünet lejáratá előtt megtörténhessék; mert ha csakugyan megkötetik a béke, akkor mi egy perczig sem időzünk tovább a Rajnánál.

Az első kérésbe azonnal beleegyezett magas pártfogóm, megengedve, hogy délutánonkint, fivérem kíséretében — meglátogathasson; a másodikra nézve azt ígérte, miszerint majd meggondolja a dolgot; végre 1796. január 10-dikét tűzte ki menyegzőnk napjául.

Az első házasság.

Esküvőnk az uralkodó hercegnő termeiben, az egész udvar jelenlétében ment végbe. Azonkívül jelen voltak még a ministerek, Modeweis porosz követ nejével, Apraxin sz. Rasumovsky grófné, gyámszüleim Draisék, nagybátyám, és fivérem. Puky tanukul: Kospoth tábornokot gróf Nostitz örnagyot és Taxis századost hozta magával; a tiz éves Károly főherceg és Nostitz gróf voltak vőfélyeim s a két öregebb hercegekisasszony, nyoszolyóim.

Hogy feledhetném el valaha az irántam tanusított sok jóságnak ezt a fényes tanujelét. De a bennünket összeeskető tiszteletre méltó férfinak szavai is örökre emlékemben maradnak. Walz udvari főpásztor esketett bennünket, ő ki boldogult szülőimmal szíves baráti viszonyban volt s engemet confirmált, oly gyönyörű beszéd tartására használta fel ez alkalmat, melynek hallatára egy szem sem maradhatott könnyek nélkül a nagy menyegzői társaságban.

Az ünnepélyes actus bevégezése után az uralkodók elé járultunk, hogy irántuk való hálánknak és köszönetünknek kifejezést adjunk; ekkor az örgróf újra Pukuy kezébe helyezte az enyimet, azt mondva, hogy aként adja kezébe boldogságomat is, erősen szívére kötve, hogy annak megőrzése legyen éltének

főfeladata, mivel — ugymond — én, mint egy előt-
tük igen drága emlékü jó ember gyermeke — na-
gyon kedves vagyok nekik: Rajtunk mindkettőnkön
annyira erőt vett az elérzékenyülés, hogy köszöne-
tünknek csak könnyeink által tudtunk kifejezést
adni.

Másnap vasárnap lévén, c o u r volt mint ren-
desen és szélesebb körű ebéd, hétfőn pedig tánczmu-
latság, melyel azt hittem mindenkoron véget ér, a
hozzám oly kegyes, kedves körben való létezésem.
Odenwaldi rokonaimnál tett látogatásánk után, csak-
ugyan át is költöztünk a Rajna túl partján lévő téli
hadiszállásra. Ottani tartózkodásunk azonban sok
kellemetlenséggel járt, mert a tulpart lakói igen
ellenséges indulattal viseltettek irántunk. Az ablakon
bepapuló kövek, petardák s több eféle biztonság-elleni
merényletek nem tartoztak a ritkaságok közé s mind
a mellett az ott töltött idő alatt éltem első házassá-
gom rövid varófényes napjait.

A béke reménye tünedezni kezdett s P u k y-
nak el kellett engem hagyni; legjobb lett volna, ha
akkor, mint terveztük el visz előbb Adelsheimba,
hogy ott csendes magányban töltsem napjaimat. A
herczeg kisasszonyok azonban olyan szívesen kértek,
hogy térjek hozzájuk vissza s jóakaróim annyira biz-
tattak a szíves meghívás elfogadására, miszerint vég-
re beleegyeztem; férjem maga kísért vissza az udvar-
hoz, bár nehéz szívvel, mert az ottani élet nem illet a
mi szerény körülményeinkhez.

A háboru ismét a Németalföldön zajlott, ná-
lunk csak kevés számú csapatok maradtak, valamint

a kórházak és raktárak s még nyugalom honolt körülöttünk.

Néhány hónap eltelte után következőkép irt férjem: »Nekünk itt elég jól folynak dolgaink, de éppen azért nagyon balgák volnának a francziák, ha nálatok az őrizetlenül hagyott Rajnán át nem kelnének s minket hátulról megtámadni nem próbálnának. Ha ez az eset csakugyan bekövetkeznék, ne menekülj az udvarral, hanem vonulj Adelsheimba, mert ha oda nem mészsz, könnyen megtörténhetik, hogy a béke beálltaig nem találhatunk egymásra. Innét mi csak Mainzon és Würzburgon keresztül vonulhatunk vissza. Különben ne emlitsd senki előtt sejtelmeimet, mert nem akarom, hogy szerencsétlenség hírnökének tartsanak.«

Férjem kívánsága szerint hallgattam jóslatáról s már szinte el is feledtem azt, midőn egyszerre, egészen váratlanul beteljesültek szavai. Egy este éppen a kártyajáték közben értesült az udvar az ellenségnek a Rajnán Kehlnél való átkeléséről s így kora reggel már menekülni kellett. Nagy volt az ijedelem és zavar.

Nekem Mária hercegnő (a későbbi braunschweigi hercegné) kocsiában jutott helyem; ekkor kénytelen valék férjem utasítását bevallani. Eleinte nem akartak hitelt adni szavaimnak, mert hogyan tudhatta volna ő, hogy mi fog történni. Mikor senkinek sem volt róla még csak sejtelme sem? Midőn azonban megmaradtam állításom mellett, komoly szemrehányásokkal illeltek, a miért el tudtam hallgatni a dolgot.

Hajnali négy órakor, keserves könyeket hullatva váltam el a nekem oly drága fejedelmi családtól, ők azonban látható hidegséggel bucsuztak tőlem.

Nagybátyám el akart kísérni Adelsheimba, azonban ugyanazon éjjel azt az utasítást kapta, hogy menjen, mint udvari biztos, az előnyomuló francziák elé s rendelkezék fogadásuk és ellátásukról az uralkodói palotában.

Egyedül voltam hát kénytelen utazni, még pedig sok kellemetlenséggel küzdve, mert képzelhetetlen nagy volt a menekülők tolongása.

Nem sok időbe került, midőn Adelsheimban az éj csendjében ágyuzást lehetett hallani Mainz felől, különösen ha a szél arról fúj. Az oszták sereg mindig közelebb jutott hozzánk s mikor Würzburgba ért, én egyesülhettem ismét férjemmel s bár a hadsereg előtt utazó depot-nál helyezett el, azért mégis gyakran találkozhattunk pár perczre.

Majd elkezdődött a Felső-Pfalzon keresztüli — szerencsétlenségéről híres — visszavonulás. Azonban midőn Károly főherczeg vette át a vezényletet, ismét előrenyomult hadseregünk s Kehl bevételével nagy diadalt is aratott. Férjemnek azonban ennél az ostromnál is jelen kellett lenni s egészsége igen megromlott az erős téli hideg miatt. Én az ostrom alatt Karlsruheban voltam nagybátyámnál. Az udvar ez alatt még Ansbachban volt s csaknem egy évig ott is maradt. Ugyanott lépett házasságra Karolina herczegnő Zweibrückeni Miksa herczeggel, a későbbeni bajor királyllyal.

Az erősség bevétele után (ha jól emlékezem

1797. Január 10-én) gróf Károlyi és Rhédei urak, mint a magyar országgyűlés küldöttei szerencse kívánatokkal üdvözölték a győztes főherceget. Kehlből visszatértükben meglátogattak engem is, mivel férjemmel a várban találkoztak. Rhédey külföldben rokonságban is volt a férjemmel. Ugyan azon estén Edelsheim miniszter estélyén megismerkedtem még Beckers és Bellegard grófokkal. Sokat beszéltek velem Magyarországról s az utóbbi, kinek neje született Berlichingen leány, nekem távoli rokonom is volt, úgy vélte, hogy én is épen oly jól felfogom találni magamat új hazámban, mint az ő felesége.

Később még Vay Dániellel (utóbbi sógorommal) és nejével is megismerkedtem e táborozás alatt. Vayné megsebesült édes atyját gróf Wartenstein tábornakszernagyot látogatni járt ott.

Igy egyengette a jóságos ég azt az utat, melyen — elhagyatva bár, de legalább nem egészen ismeretlenül — Magyarországra kellett kerülnöm.

Későbbi élelményeim, fájdalom! szoros összefüggésben vannak ama kor háborus eseményeivel. A magyar gránátosok, több más csapatokkal együtt Olaszországba lettek rendelve, az ottani seregek erősítéseül Kerpen tábornakszernagy parancsnoksága alatt. Az asszonyoknak mind el kellett maradni a seregtől; kedvemért azonban kivételt tett, mert ismert és tudta, hogy új hazámba ohajtók utazni; férjemnek ugyanis az volt a szándéka, hogy az első alkalmas állomásnál utnak indít fivéréhez, Magyarországra.

Utam Ulmon keresztül vezetett Tirolba s ott rém híreket kaptunk ; a csapatokat kocsikon is szállították, nem hogy pihenő napokat engedtek volna nekik ; egyszersmind nagy lehangultság uralkodott a magyar katonatisztek között, mert hazájukból nem kaphattak leveleket s a mellett arról kezdett hír szólni, hogy ott is zavarok törtek volna ki. Minden este összegyűltek a magyarszületésű tisztek s ilyen alkalommal igen sokat hallottam a magyarországi állapotokról, sok olyan nyilatkozatot is, a mi méltán nyugtalaníthatott, bárha nem voltam képes mindent teljesen megérteni. A Martinovics-féle összeesküvés forgott ugyanis szóban, melyet bár mennyire igyekeztek, sem tudtak a hadsereg előtt titokban tartani.

Innsbruckba is szerencsésen elérkeztünk, bárha a nagy Brenneren való átkelésünk sok veszélylyel járt, mivel épen olvadni kezdett a hegyeket borító sok hó s nem egyszer zárta el utunkat egy-egy nagy hó omlás. Ugy emlékezem Villachban kellett elválnom jó férjemtől, hogy őt újabb veszélyek elé sietni lássam. Egy megbízható őrmestert adott utitársul Linzig s ellátott magyarországi barátai és barátnőikez szülő levelekkel s úgy indultam neki annak az utnak a mi most nagyon vakmerőnek tűnik fel előttem midőn visszagondolok reá.

Még haladtunk utunkon, midőn betegekkel és visszaküldött málhákkal rakott szekerekkel találkozáink; futárok siettek előttünk, kik rosz híreket terjesztettek. A vendéglők mindenütt rosszak voltak a mellett oly tultömöttek, hogy nekem egy éjlet olyan

szobában kellett töltenem, honnét pár órával előbb egy typhusban kimúlt halottat vittek ki, mint szobaleányom másnap reggel rémülve beszélte. S az isten még is megőrzött! Abban is szerencsés valék, hogy mindenhol nyájas emberekre akadtam, kik tapasztalatlanságomat nem zsákmányolták ki, sőt érdeklél látszottak viseltetni helyzetem iránt és segítettek tovább utaznom.

Ilyen módon rövid napi utakban elértem Linczbe. Midőn kocsim ott egy vendéglőbe bejárt, többen ültek a kapu mellett, kik közül Weissenwolf gróf granátos kapitányt ismertem fel. Anyjánál volt szabadságon, mivel makacs váltóláz gyötörte. Ez az ismerősünk azt ajánlotta, szálljak az ő anyjához. Ezt ugyan nem fogadtam el, mert másnap tovább akartam utazni, azonban ez a találkozás mégis nagy szerencse volt rám nézve.

Azt tanácsolá Weissenwolf, hogy ne utazzam addig tovább, míg valami biztosabb hírt nem hallunk, mert azt állítják, hogy hadseregünk megveretett s már is ki is vonult Olaszországból.

Nyugtalanságunkban kimentünk az országuatra, hol sebesülteket szállító kocsikkal találkoztunk. Egy sebesültet magyarul szólított meg Weissenwolf, s beszédükből csupán férjem nevét tudtam megérteni, de a beszélők arczkifejezéséből semmi jót sem olvashattam; Weissenwolf nem akart semmi aggodalomra méltó dolgot bevallani s biztosított róla, hogy férjem él.

A kocsik és visszavonuló csapatok által okozott tolongás óráról órára növekedett, egész éjjel

a Duna hidja felé siető nehéz ágyuk és kocsik robogása hangzott ablakom alatt, s én nem tudtam szememet behunyni izgatott határozatlanságomban, hogy vajjon menjek-e én is odább, vagy várjak?

Másnap délfelé azt a hirt hozta Weisenwolf, hogy Alvinczy tábornagy, daczára az idejében megérkezett segédseregnek, Judenburgnál elvesztette a döntő ütközetet (ha jól emlékezem ápril 8-án) s az ellenséges sereg nyomban követi a mi szétszórt hadunk maradványait.

Mig mi e szerencsétlen esetről értekeztünk, szobaleányom az ablaknál állt, a tolongó tömeget nézve; »Ah istenem! — kiáltott egyszerre, — itt jön a kapitány ur!« Én abban a pillanatban lerohantam a lépcsőn s férjemet egy paraszt szekéren fekve, csaknem eszméletlenül találtam magam előtt! . . . hű szolgálója tartotta karjai között . . . Hangomat meghallva mégis mosolyogni próbált s azt susogta, hogy »Nincs semmi baj!« Mikor pedig egy ágyra kényelmesen elhelyeztük, azt állítá, egészen jól érzi magát, csak a kocsirázás gyötörte meg nagyon.

Beszélni azonban nagyon nehezen birt s érverése csak úgy vágtatott. Weisenwolf a legjobb orvost hívatta azonnal hozzá, ki nagyfoku tüdőgyulladásnak találta betegem baját; egyik oldalán egy ütést is észlelt, mely valami fáradt golyótól származhatott, a jelenlegi bajt azonban nem az okozhatta. Inasa azt állította, hogy már a csata előtt erős torokfájásról panaszkodott, de azért minden áron részt akart abban venni s a legfojtóbb lőporfüstben 8 óra folyásig, pihe-nés nélkül vezényelt — mivel főhadnagya fogságba

esett, hadnagya pedig megsebesült — mindaddig mig eszmélet nélkül össze nem rogyott. Ekkor helyezték arra a szekérre, melyen minden orvosi segélyt és enyhítő szert nélkülözve, — egy-egy korty vizet is alig kaphatott — oda érkezett hol én véletlenségből időztem.

Gyorsan alkalmazott az orvos minden lehető segítő szert, úgy hogy reggel felé már sokkal könnyebben lélegzett betegem s nem beszélt többé magánkivül. Ekkor szerencsétlenségünkre meghallotta, hogy a hajóhidat ki fogják szedni s így, ő neki foglyul kell majd esni; hiába próbáltuk kibeszélni fejéből azt a rögeszmét, hogy őt most elfogják; hiába bizonyította neki Weissenwolf, miszerint neki abban az esetben sincs mitől tartani, hogy a győztes sereg ki-méletesen bánik a betegekkel. Kiugrott ágyából s tombolt felindulásában, hogy ő, kit annyi csatában nem birtak foglyul ejteni, most sem adja meg magát, mint valami anyámasszony katonája. Sirva borultam keblére, de eltolt magától »Távozzál tőlem, — kiáltá ingerülten, — ha te is a gyalázatomat akarod! talán te is a Jacobinusokhoz tartozol?«

Ekkor tudtuk meg, hogy nincs egészen magánál. Az orvos azt tanácsolta: engedjünk neki, mert ellenkezésünkkel csak növeljük a bajt, mivel minde-nekelőtt nyugalomra van szüksége a betegnek; a hidon tul úgy is van egy tisztességes vendéglő, ott ő naponkint meglátogat majd bennünket, a míg csak lehet.

Nekem hát legelső dolgom volt az említett vendéglőben szobát rendelni.

Weisenwolf is elhagyott bennünket, hogy családjával szinte elutazzék; én pedig, a mint az inas azzal a hírrel vissza jött, hogy a tul parton kész szoba vár, négy ülésű hintómba rézsutosan egy matrácot tétettem, — úgy hogy magamnak alig maradt helyem mellette — s azon betegemet lehető legkényelmesebben elhelyezve, szobaleányomat megbíztam, hogy málháinkkal és a szükséges gyógyszerekkel kövessen bennünket azonnal egy fuvaros kocsin. Így indultam meg szomorú utunkon.

Az az öröm, hogy nem kellett a fogolylyá tételtől rettegnie: csodát művelt; feltűnő javulás állt be egyszerre, még a város döcögős kövezetén való rázást és panasz nélkül tűrte szegény szenvedőm.

Azonban ki számíthat valamire a háború zavarában! ? Ujabb csapatok érkezése miatt nem hogy megrendelt szobánkat megkaphattuk volna az említett vendéglőben, de még csak közel sem lehetett az épülethez férni a kocsik sokasága és a tolongás miatt.

Szerencsénkre egy tiszt, ki erős fedezettel kísért egy szállítmányt (azt hiszem a hadi pénztár volt) — nagy bajomat látva, felszóllított, hogy csatlakozzam hozzájuk, ígérve, hogy ha csak lehetséges szerez majd valahol menhelyet a szegény betegnek.

Pártfogónk jó akarata azonban nem sokat használt, annyit azonban még is nyertünk vele, hogy minden állomásnál azonnal kaptunk előfogatot, a nélkül, hogy magamnak utánna kellett volna járnom.

Sok nyomoruság után — egyszer bele is dűltünk az utsaléi árokba — elértünk Langenloisba, hol

végre kaphattunk egy vendéglőben egy tiszta szobát. Itt Cservenka kapitány — ez volt pártfogónk neve — szinte megállapodott, miután parancsot várt, hogy merre folytassa tovább utját.

Jó férjem nagyon gyenge volt, de teljesen nyugodt s láza is enyhülni látszott. A megérkezésünk után rögtön hívott orvos sem találta veszélyesnek az állapotot s csupán hűsítő szereket rendelt. Én oly tapasztalatlan voltam, hogy egészen átengedtem magamat, a mielőbbi teljes javulásbani reménynek.

Az emberszerető kapitány azonban tisztábban látta a dolgok állását . . . emlékszem rá, mily kellemtelen benyomást tett rám némely — aggodalmat eláruló — megjegyzése.

Linzből való elutazásunk óta itt ettem először valami kis meleg ételt s a nehéz utazástól kimerülve, éjfél felé ledőltem egy kissé pihenni, mialatt szobaleányom maradt a beteg mellett. — Pár óra múlva hirtelen felköltöztek s . . . férjemet már haldokolva kellett találnom . . . Egy alig érthető isten hozzád s az azt kísérő átszellemült tekintet maradt még csak számomra . . .

1797. ápril 18-án oldotta fel a mindenható, alig tizenöt hónapig tartott szövetségünket, a mely rövid időből is kilencz egész hónapot kellett egymástól távol töltönnünk.

Fájdalmam határtalan volt, úgy hogy az első órákban még helyzetem nehézségeit is elfeledtem. Cservenka kapitány estefelé eljött hozzám s felajánlotta, hogy ő elvállalja a temetés gondjait; igen

kért azonban, hogy én minél előbb siessék a nyolcz óra távolnyira levő Bécsbe, mert az ellenséges sereg gyorsan nyomul előre s neki is futni kell Grácba. Beláttam, hogy igaza van, de én nem ismertem Bécsben senkit, s csak S k e n d a udvari agenshez utasított szegény jó férjem egy levéllel, a ki annak idején cautionk ügyét elintézte. Szerencsére eszébe jutott C s e r v e n k á n a k, hogy van itt az ő parancsnoksága alatt egy fiatal katonatiszt, kinek egy bécsi nőrokona — egy igen jóra való tisztességes asszony — hónapos szállásokat szokott kiadni; a fiatal ember szívesen közölte velem nénje lakczimét s csakugyan Bécsbe érve, a G i u l i a n i családnál igen jó helyre találtam, úgy hogy még a későbbi időkben is fent tarthattam velük a barátságos viszonyt.

Egyáltalában annyi kitünő, becsületes, jó emberrel hozott össze hosszú életpályámon a jóságos ég, hogy a nehéz napok szomorú emlékei sem ingathatták meg az emberek jóságába vetett bizalmamat. Azt belátom, hogy egyesek haszonlesésből, boszúból, irigységből vagy gyáva gyengeségből ártatlanra lehetnek bár embertársaiknak, különösen az olyan nehéz időkben, mikor mindenkinek a maga érdeke az első; azonban, a kinek saját lelkéből nem hiányzik a jó indulat, az többnyire embertársai lelkében is jó indulatot ébreszt maga iránt. Ezen véleményem igazságát senki sem ismerheti el jobban, mint te kedves f i a m, ki az irántad nyilvánuló általános jó indulatnak oly sokat köszönhetsz; ki most szenvedésed társainak kicsiny körében is oly nagy mértékben élvezed azt s bizton reménylem, hogy ha a mindenható által

reád mért megpróbáltatás napjai lejárnak, a jó akarat fog kísérni életed egész pályáján. *)

Bármily jól esik is az emberek tapasztalt jószágára visszapillantanom, még sem feledhetem azt a jelenetet, mely fájdalmasan érezteté velem, mennyire más szellem uralkodott akkori tartózkodási helyemen, mint szülőföldemen. Késő este ugyanis eljött hozzám a langenloisi lelkész s kijelentette, hogy bárha megásták is már az ő temetőjében megboldogult férjem sirját, ő azt ott eltemettetni nem engedheti, mert a halott nem tartozott az egyedül üdvözítő hit hívei közé, legfeljebb a falkerítés mellett engedheti meg csak a temetkezést.

Én nagy bánatom által elfoglalva, csak annyit feleltem neki, hogy »A föld minden részecskéje az istené s ott, a hol az én férjem nyughelye lesz, bizonyára egy igen nemes és becsületes ember porait fogja fedni a hant«.

Cservenka kapitány azonban ingerülten kiáltott közbe »Nem úgy lesz az! hogy vérünket osztjuk és meghalljunk értetek arra jók vagyunk ugy-e?! azután még becsületes nyughelyet sem akartok adni porainknak!? Majd megmutatom én, hogy a tisztelendő ur nem fog akadékoskodni s ott engedi eltemettetni halottunkat, a hol én a sirt megásattam;!«

A pap zugolódva távozott, Cservenka pedig — bárha maga is katolikus volt, még azután

*) Midőn a báróné a fentebbi sorokat írta, nemeslelkű fia államfogoly volt Josephstadtbgn, s ott környezete részéről a legszívesebb tisztelettel és szeretettel találkozott,

is soká méltatlankodott a keresztyéntelen eljárás felett.

Midőn másnap hajnalban a temető mellett haladt el kocsim, láthattam azt a nyitott sirt — el lehet képzelni érzelmemet!!... — mely mellett két katona állt őrt... később értesültem, hogy reggel a temetés a körülmények által megengedett lehető katonai pompával történt meg; engemet azonban sokáig üldözött az a gondolat: vajon békén hagyták-e nyugodni szeretett halottamat?...

Bécsbe érve a Giuliani családnál csakugyan kaphattam lakást és teljes ellátást. Lipótvárosi házuk »Az isten szeméhez« volt czimezve. Minden új és szokatlan volt előttem Bécsben, így a házak kasonló czimekkel való ellátása is; arra azonban jól emlékezem, mily megnyugtatólag hatott reám lakhelyem czimere, szinte erőt és biztatást nyújtott az előttem álló küzdelmekhez s nagyon jól volt ez így, hisz immár az isten szeme őrködött felettem...

Férjemnek a hadseregnél levő barátai közül többen irtak nekem, midőn elhunytáról értesültek s felajánlották szolgálatukat, hogy ha valamiben segítségemre lehetnének, azonban én beláttam, hogy a körülmények miatt nem sokat lendithetnek ők sem ügyemen. Mert bárha a csapatok Bécsben és Bécs környékén összpontosítottak, leirhatlan zavar uralkodott mindenben! Hat hétbe került, míg a granátoszászlóalj parancsnokságától választ kaptam kérelmemre s az a válasz is csak azzal biztatott, hogy majd akkor fogják ügyemet elintézni, mikor az a

depot beérkezik, melynél boldogult férjem ingóságai és számadásai letétben vannak.

Mig ügyeim miatt Bécsben voltam kénytelen időzni, megérkezett a válasz azon tudósításomra is, mit sógorom: P u k y L á s z l ó által, ipamnak küldtem, nagy veszteségünkről; én nem ismertem ugyan az öreg urat, de boldogult férjem a rajongásig szerette és tisztelte. Sógoromtól jött a válasz is s azt kellett belőle megtudnom, hogy atyjuk már károm hónapja meghalt! — Ő több ízben is megírta ezt a gyászbeszédet testvérének, csakhogy levelei abban az időben voltak küldve, mikor az egész hadsereg leveleit visszatartották. Így, a jó isten legalább megkímélte férjemet e nagy fájdalomtól. Sógorom a szomorú tudósítás mellett igen szívélyesen hívott, hogy menjek hozzájuk Magyarországba, anyagi ügyeink rendezése végett.

Hasonló melegséggel hívott Szerencsi Terecz is, megboldogult férjemnek egy hón tiszteletbarátnője, kivel összekelésünk után rögtön élénk levelezésbe bocsátkoztunk.

A Bajor és Ausztria között fekvő tartományok még mindig a francziák által voltak megszállva. Így épen nem látszott alkalmasnak, hogy a Zweibrückeni hercegnő (későbbi K a r o l i n a bajor királyné) szíves meghívására visszatérjek a badeni nagy hercegi udvarhoz, hisz még ők maguk sem mehettek vissza igazi otthonukba! Rokonaim is többnyire mind menekülőben voltak; tehát abban a pillanatban csupán Magyarország felé állt nyitva az ut előttem. Mielőtt azonban ezen az uton is megindulhattam

volna, még igen sok kellemetlen és unalmas végezni valóm volt a katonai hatóságoknál; mert bár megboldogult férjemnek nem maradt semmi adóssága s számadásai is egészen rendben voltak, jónak látták holmijét nekem át nem adni; a mint mondták, csupán reám való tekintetből, hogy így könnyebben hozzá juthassak pénzemhez s ez ürügy alatt mindent potomon áron vesztegettek el. Az így bevett csekély összeget azután és az úgy nevezett halál után járó negyedrészt Augusztusban jutatták kezemhez....

Giuliani egy magyar ismerősét, az akkori egyetlen magyar ujságlap szerkesztőjét, Décsy-t szerezte meg utitársamul, a ki azonban nem csekély terhemre vált az utazás folyamán, mert nem volt olyan falu, vagy nagyobb helység, hol a birtokosok, ügyvédek vagy papok között ne talált volna valami jó ismerősrre, kinél kényelmes természetével jó ideig pihenőt ne tartott volna.

Nem Pestnek utaztunk, hanem Nyitrán és Nógrádon át Borsodba. Szeptember 7-én tehát tiz napi folytonos utazás után érkeztem Méréba, a hol olyan fogadtatás várt rám, minőt csak egy rég nélkülözött és egy várva várt testvér ohajthatott volna magának. Megérkezésem után pár nap múlva oda jött a jó Szerencsi Teréz is, s azért a mit azontul az ő folytonos jótanácsának és támogatásának köszönhetek s holtáig tartó önzetlen barátságáért, örök hálával tartozom neki.

Meg kell még azt is jegyeznem, hogy miután Décsy vel volt egy magyar nyelvtan, és a hosszú ut unalmát azzal üztem el, hogy megtanultam magyarul

olvasni, megtanultam az ígehajlítást és egy nagy csomó magyar szót ennek az uton szerzett tudományomnak nagy hamar hasznát is láttam.

Novemberben sógorom családjával beköltöztem Kassára, a hol ők a telet rendesen tölteni szokták. Csaknem az egész környék birtokos osztályát együtt találtuk itt; a főherczeg nádor jelenléte képezte azt a nagy vonzerőt, ki azért jelent meg megyénkben, hogy a tavasszal összehívott insurrectiót személyesen bocsássa el. Ekkor beszélhettem először a főherczeggel életemben, legutóljára pedig midőn 1834-ben neked drága kis fiam, ki akkor beteg valál — szabadságot kértem. Ez idők közében pedig nagyon sokszor valék szerencsés vele találkozhatni; mily jó volt ő irányunkban mindenkor!

Az a kívánságom, hogy Magyarországon elvonultan és ismeretlenül élhessek — nem teljesült. Sógorom már hivatalánál fogva is igen sokakkal volt kénytelen érintkezni s a kassai világ oly nyájasan fogadott engem is — a mit általánosan tisztelt és szeretett jó férjem emlékének köszönhettem — hogy ismerőseim köre egyre nagyobbodott s köztük jövő életem egész tartamára is találhattam néhány barátot.

Két évi özvegységem után ugy rendelé a gondviselés, hogy a te drága, nemeslelkű atyád örök frigyre nyujtá nekem kezét s ettől az időtől fogva sorsom folyása az övéhez volt fűzve.

Az ő szeretete által huszonöt évig boldogittatva; 1824-ben bekövetkezett halála után te benned találtam támaszomat és örömet drága fiam, ki irántam mindig oly nagy szeretettel és gyengédséggel

viseltetél, valamint kedves jó Lajosomban. — Ujra éltem a ti házi boldogságotok láttára s boldognak éreztem magamat viruló, jól nevelt gyermekeitek körében.

Midőn hivatalos méltóságodban fokról-fokra emelkedtél, annak örültem legjobban, hogy így alkalmat ád neked sorsod minél több jót művelhetni, valamint arra is hogy a jó atyád által kitűzött magasztos célokat minél jobban megközelithesd. A hivatalokkal járó fény nem kápráztatott el, mert tudtam, hogy az házi jóllétének gyengítésére fog szolgálni.

Midőn az örökkévalónak tetszett hitünket és benne vetett bizalmunkat újabb, nehéz próbára tenni, a 76 év sulya alatt meghajlott testemmel sem akarom engedni, hogy lelkem ingadozzék! — nem akarom feladni azt a szent hitemet, hogy neked, ki mindig oly hű fia valál hazádnak s tántorithatlan ragaszkodásu alattvalója az uralkodónak, a mostani nehéz idők viharai után, még boldog, vidám napokat ád a mindenható.

Hogy megérhetem-e én azt az időt? az az isten bölcs végzésére van bízva; * lelkeink azonban, ha itt nem, ugy a más világon bizonyára feltalálják egymást.

* A nemes anya hő kívánsága rövid időn teljesülhetett, mert a fentebbi sorok megírása után négy hónap mulva, kiszabadult szeretett fia az állanfogságból s visszatért szerettei karjai közé.

B. Vay Miklós.

(A főrendiházi elnök atyja.)

Br. Vay Miklós az 1756-dik év szeptember 6-dikán született, S e r k é n, nagy anyja gr. Vassné (született Vay bárónő) házában; atyját hatodik évében elvesztette. Első tanítója egy erdélyi szász ember volt, azonban korán a pataki iskolába került, hol má fivérei — J ó z s e f és D á n i e l — tanultak. Miután Miklós nagyon élénk természetű fiu volt s nem mindig olyan szorgalmas, mint a hogy mentora ohajtotta volna, ez, az akkori nevelési módszer szerint meglehetősen szigorun bánt vele; különben tehetséges ember volt e nevelő, s később Németországba ment, — hogy tanárrá képezze magát — honnét vissza térve egykori tanítványának ő adta a matematikából, az első oktatást, a mely tantárgy akkor még nem tartozott az iskolai tantárgyak közé. Ez időben már gyakran könnyezve kért az ifjútól bocsánatot, hogy egykor oly szigoruan kezelte és büntette, bevallotta neki, hogy most látja csak, mily helytelenül cselekedett akkor!

Ez a szegény tanár nemsokára sorvadásba esett, s kedves tanítványának karjai közt halt meg; ez a halál eset igen mélyen érintette az érzékeny kedelyű ifjút s kettőztetett szorgalomra buzdította.

A szünidőket gyakran nagybátyjánál töltötte Miklós, Golopon. V a y ezredesnél, ki hajdan derék

katona volt s szolgálati ideje alatt sok kitüntető érdemet szerzett a hét éves háboruban. Ez öreg hadfi felébresztette rábeszéléseivel Miklósban a katonai pálya iránti vonzalmat, azt óhajtotta azonban a nagybátya, hogy a mérnöki karba lépjen majd, de előbb tanulmányait végezze be Patakon s a mellett képezze magát a német nyelvben és matematikában. Ezen utasítások megfogadása mellett sikerülhetett csak az, hogy az alig 18 éves ifju fölvétetett a bécsi mérnöki akadémiába.

Maga vitte fel unokaöcscsét az öreg ur, a legszükségesebb utmutatásokkal is ellátta, azonban miután az akadémiába való felvétel mindjárt nem történhetett meg, átadta a tapasztalatlan ifjunak fél évi szükségleteire járó pénzét s ezzel sorsára hagyta őt...

Minden ujság volt Miklós előtt, jó barátokban nem látott szükségét, az akadt elég a magyar testörtségben, ezek azután egyik mulatságból a másikba vezették, sőt végre a játék asztalhoz is! ott azután rövid pár nap mulva vége volt annak a pénzösszegnek, melyből neki lakást és egyéb ellátást kellett volna fizetni. Szerencséjére, nagybátyja, Baróczy testőrhadnagynak figyelmébe ajánlotta távozása előtt, s ez az emberszerető egyéniség feladatának tartotta, hogy ifju honfitársaival jót tegyen; ezt tudva hozzá fordult zavarában az ujoncz. Illő megdorgálás végig hallgatása után, abban állapotok meg, hogy: a nagyon szigorú nagybácsinak nem fognak irni a történetéről, mert az még képes lenne a kezét végkép levenni kedvenczéről, hanem az édes anyjához fordulnak segítség-

gért, kitől azután meg is érkezett nem sokára a várva-várt segélyösszeg.

Ez időből ered az a nagy ragaszkodás és mély barátság, a mely Baróczynak késő aggkorában bekövetkezett haláláig tartott. Az ő vezetése alatt lépett a mérnökakadémiába, valamint szinte az ő bátorításának köszönhetette, hogy ez új helyzetében hamar megtalálta magát, hol később szorgalma és jó magaviselete által nagyon kitünt s megismerkedett Bornnal, Alxinggerrel, Beckerrel, Chatelairrel s másokkal, kik szellemi fejlődésére nagy befolyással voltak.

Midőn a mérnökakadémiából kilépett, mint a geniecorps hadnagya Aradra küldetett az erődépítési munkálatokhoz, később pedig Therezienstadtba; többször elemlegette, hogy a bécsi kapu Therezienstadtban az ő vezetése alatt épült, s hogy Pellegrini tábornagyról, egy szemle alkalmával, bemutatta őt József császárnak ő felségének. *)

A legelső alkalmat felőhajtotta használni, hogy szabadságidőt nyerve, először is Franciaországba menjen, szakmájában magát tökélesbbitendő s föllebbvalóinak biztatásai, — melyhez még II-ik József császár ő felsége kabinetjéből is hozzájárultak — arra indították, hogy ne csak Franciaországot, hanem Angliát is fölkeresse. Ez a vállalkozás pénzbeli tehetéseit tulszárnyalta ugyan, de azt reménylette, miszerint méltányos tekintettel fognak lenni majd azon

*) Akkor még nem sejtette, hogy jön idő, a midőn hozzá hasonló derék és loyalis fia, mint önkénytelen vendég fog majd azok között a falak között tartózkodni.

nagy buzgalmára, melylyel magát a hadiszolgálatra minél képesebbé tenni törekedett.

Angliából visszatérve, rövid idő múlva Törökországban látjuk őt, Szabács és Belgrád megszállásánál. Katonai pályájának azonban itt hosszabb időre meg kellett szakadni, mert gyógyíthatatlan szembaja, melyet éjjeli virrasztások s megerőltető munkálkodás következtében kapott Belgrádban; arra kényszerítette, hogy elbocsáttatását kérje: lemondva még jól megszolgált nyugdíjáról is. Lemondásának benyújtása után jószágaira vonult vissza.

Magas pártfogója József császár nem élt már, s így érdemei jutalmának elnyerésére semmi reménye sem lehetett, a mellett birtokai is tekintélyes adóssággal voltak terhelve; mert azok minden jövedelmet igénybe vette a külföldi tartózkodás! Nehogy kényszerülve legyen valami birtokrészt áruba bocsátani, Dániel bátyja még Angolországban lételekor azt az ajánlatot tette neki, hogy a zsolczai lakóházát megveszi tőle. A szükség rákényszerítette akkor ez ajánlat elfogadására, most azután hazatérve, nem volt hová fejét lehajtani.

Első teendője az volt tehát, hogy otthont teremtsen magának s míg ezt kivihette, a nyomoruságos bérházban, testi fájdalomtól gyötörtetve sem vesztette el szellemi erejét és tevékenységét. Abban az évben az aratás igen jól ütött ki, azonban az akkoriban végződött háború s a gabonának nagy mennyisége miatt; a termények ára képzelhetlenül le szállt: a buza köblét 30 garasért volt kénytelen adni a kezdő gazda! s még is annyira takarékosko-

dott, hogy belekezdhetett Zsolczán egy lakóház építésébe; sajnos azonban, hogy olyan tervezet után kezdett építkezni, melynek kivitele lehetetlenné vált, mivel a birtokok is sok javítást igényeltek, azonkívül több birtokrész megszerzését is jónak látta; így újabb adósságokba keverte magát.

Minden erejét össze kellett hát szedni, hogy az újabb terhek súlyával megküzdhessen. Ugy szólva sehol sem lakott, hanem többnyire uton volt, egyik birtokrészből a másikra menve; a mellett részt vett a kongregációkban s más nyilvános közéleti dolgokban is. Fáradhatatlan tevékenysége által annyira megtudta nyerni a környék bizalmát, hogy az 1790-ki országgyűlésre követté választották.

Még így vesződött és működött, szem baja annyira előrehaladt, hogy már nem volt képes szemét behunyni s az a nyomás, mit fejében folytonosan érzett, elviselhetetlenné vált. Azt tanácsolták neki: menjen Göttingába a híres Richter tanárhoz, ki a szemgyógyászat egyik e korbeli nevezetessége volt; hogy ezt az utat megtehesse: gr. Batthyányi Károlynak felajánlotta 15,000 forintért egy 2000 orsóval működő fonógép mintáját, melyet Angliából hozott magával, valamint egy gyapjufonó gépet is. A kormány 15 évi szabadalmat adott is a grófnak ezen vállalatához; azonban, Batthyányi halála után, még is megszűnt ez a gyár, mivel idő folytán több nagyobb mérvű ilyféle gyárat alapítottak, de még is ez volt az első ilyen gyár a birodalomban. Eredetileg azt reménylette a vállalkozó szellemű báró, hogy ő ezeket a gépeket, valamint egy Vatts és Bolton módszere

szerint készített gőzmalom mintáját, József császár ő felségének rendelkezésére fogja bocsátani, a nevezett gépek azonban csak akkor érkeztek meg Bécsbe, midőn ő már a török hadjáratra elutazott s így ez a terve a császár kimulásával meghiúsult.

Göttingában kevés vigasztalás várt a szenvedőre, mert Richter úgy nyilatkozott, hogy beteg szemét teljes exstirpatio alá kell vetni, a mely műtét bizony nem egyszer halálos kimenetelű szokott lenni. E nyilatkozat következtében Hunterhez menekült Londonba, ki szinte egyike volt azon idő első műtőinek. Miután ez abban a véleményben volt, miben a bécsi Prohaszka t. i., hogy a beteg szemet fel kell ugyan egészen áldozni, hanem nem kivéssel, de egy bemetszéssel kiüríteni — azt gondolta: haza tér s ott veti alá magát a kikerülhetetlen műtétnek.

Még azt az utazását is hazája javára és saját tapasztalatai gyarapítására iparkodott fordítani! Különféle szántó-vető eszközöket, ugyszinte az akkoriiban nagyon magasztalt Cook-féle vető gépet szerzett; azonkívül vett egy odométerrel ellátott kocsit — hogy a tiszántúli rendezetlen előfogatok és posta közlekedésen segítsen vele. Ezt a kocsit azután felpakolta mindenféle, Magyarországon részint nem ismert, részint figyelembe nem vett, különféle vetőmagvakkal; még egy mérő jól szállítható burgonyáról sem feledkezve el; a burgonya iránt hazánkban még általános volt akkor az ellenszenv, de neki sikerült, azt Szabolcs-, Borsod- és Zemplénmegyékben meghonosítani és kedveltté tenni.

Naplójából megtudhatjuk, hogy 1792-ben Lon-

donból egy utazást tett csak azért, hogy Yonng Arthurt személyesen megismerhesse. Londonban jött az az eszméje is, hogy a salétrom-termelést életbe léptesse; ott jött ugyanis olyan emberekkel ismeretségbe, kik Keletindiában szereztek a salétromgyártásban tapasztalatokat. Miután azonban ő a szódát tartalmazó talajt, — mely alsó Magyarországon oly nagy mennyiségben fordul elő — szinte salétromnak vélte; reményében igen messzire ment s a tapasztalat csalódásokat hozott számára.

Angliából Franciaországon át tért ekkor haza s Párisba épen a forradalom okozta legnagyobb zavargások idejében érkezett, XVI. Lajos halála után ismerőseinek nagyrésze emigrált, a kikkel pedig találkozható, azok a forradalomba voltak bonyolodva. Ez a körülmény az ő tudvágyó lelkének még is igen érdekes volt; bevezetteté magát különféle clubbokban s megismerkedett a legelőkelőbb emberekkel a nélkül, hogy az ott folyó dolgokban legkevesebb részt is vett volna. A bécsi policzia még is gyanus szemmel nézte megérkezése után annyira, hogy saját hazájában is ellenőrizés alá került. Rövid ideig való párisi tartózkodás után, sietett vissza Bécsbe s alá vetette magát a már említett fájdalmas műtétnek, mely örökre megfosztotta őt egyik szemevilágától.

Barátainak részvéte türhetővé tette neki azt a hosszú tétlenséget, melyre gyógyulása tekintetéből kárhoztatva volt. Ezután hosszabb időt töltött gróf Batthyányinál Burgauban; a fonógyár létrehozatala és vezetése mindegyiknek kellemes foglalkozást nyuj-

tott. Azt tervezték ott, hogy a salétromtermelésbe is bele kapnak, e terv kivitele azonban a gróf többféle vállalatai miatt háttérbe szorult.

Több év mult el ezután, melynek minden napja a gazdaságnak volt szentelve. Hogy gazdaságát jobban fölszerelhesse: Csegén és Nádudvaron jobb módu paraszttal olyan egységre lépett, melynek értelmében bizonyos számú fiatal igavonó barmot kellett nekik beszoigáltatni, ő pedig cserébe 18 évre elengedte nekik a robotot.

Új szerkezetű ekéi és vetőgépei feltűnést keltettek mindenfelé, sőt néhány követőre is találtak; új eszközeivel sok nehézségbe ütközött a tudatlanság és alátvalói rosszakaratu kezelése miatt; csak addig ment jól velők a munka, a mig maga, személyesen vezette azt.

A burgonya- és lóhertermeléssel volt leghatározottabb sikere; jellemző a feletti öröme, midőn burgonya földéit a paraszttok lopták! nem engedte, hogy csak egyet is megfogjanak a burgonya tolvajok közül a csőszök.

1797-ben rendeltetett el a nemesi felkelés s ez alkalommal Szabolcsmegye őt választotta főparancsnokává; így hát ujra fegyvert kellett neki fogni. Ki is vivta a főherczeg elismerését az a jártasság, melyet az ő általa gyorsan fegyelmezett seregnél tapasztalt, valamint az emberei között uralkodó kifogástalan rend; annyira, hogy Szabolcsmegye insurgenseat mindenek felett kitüntették. Azonban mind ez a siker sem volt képes az ellene irányuló alaptalan

bizalmatlanságot eloszlatni; még azt az ártatlan körülmenyt is rosszra tudták magyarázni, hogy néhány altisztjét — kik jobb módú családok tagjai voltak s ennek következtében a megyénél is számot tettek, valamint a seregnél is szinte jó segítségükül bizonyultak — maga köré gyűjtötte s meghívta őket néha asztalához; ez az eljárása már köztársasági hajlamul rovatott fel neki s egy biztos lett kiküldve, hogy vizsgálná meg a dolgok mibenlétét.

Miután ez a biztos kedvező véleményt adott s a szabolcsmegyei fölkelőereg legénységénél a legszigorubb rendet találták, engedtetett csak meg nekik, hogy Kőszegre vonulhassanak; hol a főherczeg ő fensége s később maga a császár is az egész nemesi fölkelőség felett szemlét tartott, a mely szemle után haza bocsáttattak valamennyien.

Ez alkalommal történt az az eset, hogy Batthyányi herczegprimás Szabolcsmegye tisztjeinek Pozsony melletti birtokán nagy vadászatot rendeztetett, akkor kedvelte meg igen nagyon ezek főparancsnokát, s baráti viszony fejlődött köztük, a mely őszinte barátságának nem egyszer adta tanu jelét haláláig.

Már a fent említett vadászatok alatt emlegették, hogy a primás megszándékozik látogatni a Hegyalját s később majd az ő vezetésére bizott ifju palatinus főherczeget is elfogja oda hozni, mivel erősen feltett szándéka volt, hogy az ifju főherczeggel az egész országot alaposan megismerteti. Ez a látogatás az 1797. év november és december havában, — a ne-

mesi felkelés feloszlátása alkalmával — meg is történt.

Zsolczára az 1798-ik év október havában jött a primás s egy napi ott tartózkodás után Mádra utazott, hol aztán tovább időzött. Egész felső Magyarországból összesereglett Mádon a nép, hogy láthassa. Vay Miklós Golopon ünnepélyt rendezett tiszteletére s ez alkalommal láttuk egymást először! Pár nappal később a primásnál találkoztunk ismét Mádon. Midőn arról értesültem, hogy Vay jó barátja volt elhalt férjemnek, jól esett vele beszélgetnem s szinte megnyerte ezzel bizalmamat; azonban közelebbi ismeretségbe csak a rá következő év márcziusában kezdtünk jönni, egy tisztujítás alkalmával, Kassán.

Egy izben arról beszélt előttem és Szerencsi Teréz előtt, hogy ő rövid időn meg szeretne nősülni, azonban még nem talált olyan leányt, ki az ő eszményének megfelelné s ezért azt tette fel magában, hogy maga fog nevelni egy olyan ifju teremtest, kiben fogékony szellemet fedez fel. Barátnőm úgy vélekedett s e véleményét nyilvánítá is, hogy »igen merész vállalat leend az«, én kétkedve mosolyogtam; ez egy kissé gondolkozóba ejté őt és egészen komolyan azt kérdezte tőlünk, hogy: talán mi azt lehetetlennek tartjuk? A dolog azután minden oldalról meg lett vitatva s a terv kivihetőségét annyival is inkább el kellett ismernünk, mert azt láttuk, hogy az illető növcendéket már fel is találta . . . Ez eszmecsere után néhány nap mulva távozott Kassáról, hol sógorom, Puky házánál eddig csaknem mindennapos vendég volt, ké-

sőbb azonban többször vissza visszatért, miután Kassa melletti salétrom gyárában dolgai voltak.

Gyakori látogatásai mihamar beszédre adtak okot (mint a hogy az rendesen lenni szokott) én azonban egészen elfogulatlanul viseltem magamat irányában, miután azt tartottam, hogy már le van kötve, míg ő meglehetősen tartózkodó volt velem szemben, különben abban nem kételkedtem, hogy felköltöttem magam iránt érdeklődését. Végre májusban, egy napon korán reggel megjelent barátnőmnél s következőkép nyilatkozott előtt: Van ő neki egy unokanővére, gr. Bethlen Pálné, született Kemény leány, kihez őt kora ifjúsága óta testvéri szeretett fűzi, miután Bethlenné az ő édes anyja házánál neveltetett. Ezt a jó barátnőjét kérte meg hogy adná neki ifjabbik leányát, kit ő a mult évben látott s kit — még csak 15 éves lévén — egészen nevelhetőnek vélt. Az anyának nem volt ellenvetése Vay terveit illetőleg, most azonban még is azt tudatta vele, hogy szándékával elkésett; miután leányának, bár még nagyon fiatal is az — már választottja van, Bethlen Lajos személyében, neki azonban szívesen oda adná az idősebbik leányát.

Egy kő esett le, úgy mond Vay, a szivéről e tudósításra, mert az ajánlott leányt épen nem volt hajlandó nőül venni, a kisebbik iránti kötelezettség pedig már jó idő óta nyommasztólag nehezült szívére, mivel úgy érzi, hogy megtalálta a magához illő élettársat Kérte azután barátnőmet »lenne ő a közbenjáró, hogy kérését hallgatnám én m e g.

Természetesen barátnőm egyenesen hozzám utasította őt; bár ugy neki, valamint sógoromnak hő vágya volt, hogy az ajánlatot vissza ne utasítsam. Meg voltam győződve, hogy Vay nem tartozik a mindennapi emberek közé, hogy nejétől sokat fog követelni, s hogy hosszú nőtlenisége és contemplatív élete folytán, olyan eszmék gyökereztek meg lelkében, melyek a mindennapi élettől nagyon eltérők; azonban nemes szivhajlamával s a közjóért minden fáradsággal megküzdő törekvéseivel ugy megnyerte nagyra-becsülésemet, bizalmamat s végre egész vonzalmamat, hogy elfogadtam házassági ajánlatát. S bár ha azon a koron tul voltam, hogy neveltessem, egészen összhangzóvá tudtak lenni szokásaink: de hisz nem csoda, mert sorsom, mely mint árvát nyommasztó körülményekből kivezetve, 21 éves koromban, távol hazámtól, 15 hónapi boldog házasság után özvegygyé tett; elég sokat nevelt rajtam arra nézve, hogy számíthattam saját erőmre, miszerint holmi kis szeszélyt könnyen el fogok viselni. 1799. július 1-én köttetett meg frigyünk s házasságunk két kedves fiunk születésével megáldva, a legboldogabbak egyikének mondható, bár nem volt ment a sok munka és gondtól. Éppen az nem következett be, a mitől leginkább tartottam; sőt kölcsönösen kiegészítettük egymást, ő bevezetett engem a gyakorlati életbe, én pedig elnézésre hangoltam s gyakran olyan eszmékkal barátkoztattam meg, melyek az övétől eltérők voltak.

Egybekelésünk után, pár hét mulva az az engemet nagyon megrázó hír érkezett, miszerint férjemnek, a királyi comissarius Sz. J. tárnokmester előtt

Ujhelyen meg kell jelennie, hogy ott egy piszkos vád ellenében magát igazolja. Három — félelemteljes — napot töltöttem Golopon egyedül, mert meg voltam bár teljesen győződve ártatlanságáról, még sem tudhattam, hogy mire lesz képes a rossz akarat!*)

Egy salétromtermelő társulat alakult 1798-ban 100,000 forint alaptőkével, a pénzügyminiszter Sauran által kibocsátott s az uralkodó által szentesített patens alapján, melynek értelmében mindazon helyeken, a hol de Pauli nem dolgoztat, használatba volt vehető a salétromot tartalmazó talaj, s a salétromot szabadon szállíthatta a külföldre is a társulat. A szükséges intézkedések megtétele után a tőkének majdnem fele befizettetett s az alaptőke kamatairól férjem volt felelős, a míg hasznot nem hajt az. Először Kótán egy tisztító házat állítottak, azután Bécsből hozattak [egy munkavezetőt s megkezdtek a munkát. Ekkor azonban de Pauli a generalcommandónál annyira ármánykodott, hogy végre a fent említett engedmény visszavétetett, így nem maradt egyéb

*) Egy elbocsátott gazdasági hivatalnok, Babocsay, emelte ellene a vádat; a bárót mint a Martinovich-féle összeesküvés részesét jelentve fel a magyar királyi udvari cancelláriánál. Onnét lett elrendelve a vizsgálat. Hosszu keletlenkedés után kisült az alaptalan vádaskodás s a hamis vádló négy évi fegyházra ítéltetett. Azért okozott ez a vizsgálat annyi gyötrelmet ama veszedelmes időben a bárónénak, mert tudta, hogy férje szabadkőműves s hogy Európa legműveltebb embereivel áll összeköttetésben, noha más oldalról meg arról volt meggyőződve, miszerint hű alattvalója az uralkodó családnak.

hátra, mint vagy felhagyni az egész üzlettel, vagy pedig megvenni de Paulitól az ő felszereléseit és gyárait.

Ezen kellemetlenségek miatt férjem 1799. októberében felment Bécsbe, hol őt az ügyek elintézése egész 1800. év márcziusáig ott tartotta. Ez idő alatt az én feladatom volt az esetleg befolyó pénzeket hasznosan befektetni s így, hogy a kamatok el ne veszzenek, gabonát és bort vásároltattam.

Ez időtájban történt a palatinus főherczeg eljegyeztetése, Alexandranagyherczegnővel s gróf Szapáry által arról értesitetém, hogy a magas menyasszony, Erzsébet herczegnő (a későbbi orosz czárné) számomra küldött levelét sajátkezüleg kívánja nekem átadni. Ennélfogva, a mint férjem Bécsből hazatért, le mentünk Pestre, s egy ideig ott is maradtunk, mert nem a legjobb egészségben voltam.

Áprilisban Debreczenbe mentünk a salétrom termelés vezetését átveendők; ez a foglalatosság azután az egész évet igénybe vette s lehetővé tette azt is, hogy férjem az akkori nemesi fölkelésből kihúzhassa magát. Azt azonban még sem tehetette, hogy az 1802-diki országgyűlésre, Borsodmegye által képviselővé történt választatását el ne fogadja. Ez év ápr. 29-én ajándékozott meg bennünket az ég, Miklós fiunkkal s Május elsején el kellett hagyni bennünket a nagyon boldog apának. Ez az elválás valóban fájdalmas volt.

Mindjárt az országgyűlés megnyitása után, a főherczeg egy estélyén, Ferencz császár ő felsége megszólította férjemet, mondván: »Kedves Vay, ön ne-

kem egy szivességet fog tenni, ugyanis, egy megbízással ruházom önt fel, a Körös szabályozására való felügyelettel.» Férjem erre azt válaszolta, miszerint évekkal ezelőtt boldoggá tette volna őt ez a parancs, most azonban, miután már évek óta nem foglalkozott semmiféle mérnöki munkálattal, nem bizik magában, hogy meg bír-e felelni teljesen a nagy feladatnak? A császár azonban nem fogadta el a visszautasító választ, s így férjemnek új munkatere nyílt, a mely munka egész élete végeig el is tartott.

El megbízatás előmunkálatai, a salétrom termelés s nagy gazdasága 1803. és 1804-ben egészen elfoglalták. Ez idő alatt Lajos fiunk születése, 1803-dik év november 8-án legörvendetesebb eseménye volt életünknek.

Az 1805-dik év májusában, nagy elfoglaltságom daczára, még egybekelésünkör tett ígérését beváltandó, el indultunk rokonaim látogatására hazámba. Egy kis időt Pesten töltöttünk, Bécsben azonban el kellett válnunk, mert neki ott üzleti dolgai voltak, én pedig július 13-án az előttem oly igen drága bajor uralkodónő születésnapján — Münchenben szándékoztam lenni. Nem sokára azonban utánam jött férjem s a király és királyné szeretetteljes kegyéből igen boldog két hetet éltünk ott át. Ugy éreztük magunkat, mintha a legnagyobb béke vett volna körül. Münchenből Pforzheimba, Karlsruheba és Baden-Badenbén mentünk, hol Frigyes Károly nagyherczeg igen szívesen fogadott bennünket. Meglátogattuk Rohrbachban az özvegy örgrófnét is, a bajor királyné édes anyját, ki az

én ifjúkorom nemes védangyala volt. Ott tartózkodásunk idejének harmadik napján, egy kereskedő egy levelet közölt az örgrófnéval, melyből arról értesültünk, hogy az osztrákok Münchent megszállták, a királyi ház Würzburgba menekült s a francia csapatok, Bernadotte vezérlete alatt, Düsseldorfból erre közelednek. Ezt a dolgot eleinte mindenki lehetetlennek tartotta, de csak hamar el kellett oszlan minden kétségnek, mert a karlsruhei kormányzósághoz is hasonló tudósítás érkezett.

Siettünk vissza Pforzheimba nővéremhez, azonban alig maradtunk ott egy hétig, mert a háboru kitörése előtt hazánkban óhajtottunk lenni. Utba ejtettük Adelsheimot is, hol néhány rokonomat kerestem fel. Adelsheimból Würzburgba mentünk, hová reggel nyolcz órakor megérkezve, pár óra múlva a királynénál tettem látogatást, férjem pedig az osztrák követhez ment, ki a királyt oda is elkísérte, de nem mehetett be a követhez; azt mondták neki »jőjjön egy óra múlva, mert a követnek most Montgelas-val conferentiája van« s ezen a tanácskozáson fog elhatároztatni, hogy Bajorország Ausztriához vagy Franciaországhoz csatlakozzék-e? Midőn férjem a kitűzött időre visszatért gróf Buolhoz, akkorra ez már elutazott.

A királyné ebédre hívott meg bennünket, említve, hogy alkalmunk lesz majd, a most bevonult francia táborkarral meg ismerkedni. Én azt gondoltam, hogy ezt a meghívást nem kellene elfogadnom s ki is jelentettem véleményemet, azonban meg maradt óhajtása mellett a felséges asszony, azt mondva, hogy

a királynak is az a kívánsága, miszerint megjelenjünk az ebéden, mivel személyesen akarja tudatni férjemmel, hogy Ausztria kényszerítette őt elhatározására, a mi azonban neki igen nagyon fájdalmasan esik.

Ez alkalommal láttuk Bernadotte-ot is, a későbbi svéd királyt, Kellermann tábornokot és Berthier Caesart. Még az estét is ő felségeiknél töltöttük s csak másnap korán reggel hagytuk el Würzburgot, ellátva magunkat francia utlevelekkel.

Az első állomáson bajor és francia katonákkal találkoztunk, a másodikon szintén, a harmadik és negyedik állomáson azonban már nem volt semmi katonaság; férjem azt mondta, hogy ezentul bizonyosan a mi előcsapatainkkal fogunk találkozni, azonban úgy értünk Nürnberg és Regensburgba, hogy egész uton nem láttunk egy osztrák katonát sem. Férjem e körülmény által gondolkozóba esvén, kiterítette uti térképünket s vizsgálódásának az a meggyőződés lett az eredménye, hogy hadseregünket bizonyosan meg kerülte az ellenség! — Én nem akartam hitelt adni sejtelmének és Regensburgban — hol két napot időztünk — sem akarták hinni annak lehetőségét. Bécsben egészen el voltak telve győzelmi reményekkel s férjemnek azon nyilatkozata, hogy hadseregünk nem jó helyzetben lehet, rossz néven vétetett. Rövid tartózkodás után siettünk Pozsonyba, hol az országgyűlés együtt volt s ime csaknem nyomon követett hennünket a hír, hogy csapataink Ulmban elfogattak!

A nemesi fölkelők össze hivattak erre a hirre s férjem, ki az országgyűlésen volt el foglalta, a nél-

kül, hogy előre csak sejtette volna is, a tiszántuli felkelők dandárparancsnokává neveztetett ki. Igaz után sietve el kellett utaznunk, férjem Pesten át Debreczenbe, én pedig haza Zsoltzára, hogy házamat renbeszedve, kövessem őt.

Az insurrectio főhadiszállása Debreczenben volt s megtétettek a különféle szervezkedések; azonban a csapatok mozgósításával felsőbb parancs folytán még várni kellett; ez a veszteglés az országra nézve igen költséges, tétlen időszak volt és el tartott egész az 1806-dik év tavaszáig, midőn, ha nem csalódom, a pozsonyi béke megkötöttetett. Látni kellett azt a minden oldalról való akadékoskodásokat, hogy fogalma legyen az embernek róla, miért nem feleltetett meg a magyar insurrectio valódi céljának? . . . Férjem azonban hazája és az uralkodó iránti szeretettől el telt lelkével semmikép sem tudta megérteni ez ármánykodásokat; minden törekvése oda irányult, hogy egy olyan törvényjavaslatot dolgozzon ki, melylyel a nemesi felkelőség intézményét olyan tökélyre emelje, hogy támasza lehessen az a trónnak és hazájának egyaránt; ezt a törvényjavaslatot az 1807-diki országgyűlés erre kinevezett bizottságának be is nyújtotta (ő is tagja volt e bizottságnak) azonban különféle okok miatt félre tétetett az. Ebben az időben történt az az esemény, hogy egy országgyűlési beszéde miatt katonai rangjából le tették, később azonban ismét vissza helyezték.

Ez a dolog következőképen történt: A báró, mint tábornok is részt vett a felsőház tanácskozásai-ban s egy bizonyos kérdés alkalmával olyan véle-ményének adott kifejezést, a mi Bécsben visszatet-szést szült, s ennek következtében, minden előleges vizsgálat nélkül cassáltatott. A rendek azonban sért-ve érezték magukat szólásszabadságukban ez önkény által s nagy lármát csináltak a dologból, a báró pe-dig, mint katoná, azt kívánta, hogy ügyét vigyék a haditörvényszék elé. Végre a főherczeg nádor lépett fel közbenjáróul, minek az lett az eredménye, hogy elébbeni katonai méltósága vissza adatott a bárónak. Ide vonatkozólag közöljük a bárónénak férjéhez irt levelét, valamint azt, melyet szinte erre az esetre vo-natkozólag — férje halála után — fiaihoz irt.

P o z s o n y, augusztus 13. 1807.

»Még mindég Bécsben vagy kedves, drága fér-jem, én pedig gondolatban követem minden léptedet s vigasztalást meritek bátorságodból, mely téged ár-tatlanságod tiszta öntudatában egy perczre sem ha-gyott el. Reménylem is, hogy az igazság végre is győ-zelmeskedni fog, ha azonban elnyomatnék is, azért még is meg marad számodra minden becsületes és jó ember tisztelete s csak a halál által megzavarható házi boldogságunk.

»Csak az ország előkelőinek bizonyítványaival védelmezd magadat, melyek ellene szólnak a reád szórt alaptalan rágalmaknak; mondd, hogy bárha beszéded nem felelt is meg tetszésüknek, azért nem kellene szándékod tisztaságában kételkedni, valamint

abban sem, miszerint minden törekvésed csak oda irányul, hogy a közjó előmozdítottassék; mind a mellett ne bocsátkozzál magyarázatokba, a dolgok jóra fordultát várd az időtől s attól, hogy a karok itthon mit végeznek. Mind a két ház egyet ért abban, hogy az országgyűlés összehívását kell kérni, addig azonban ne kezdődjenek meg az ülések, míg a palatinus vissza nem érkezik.«

»Bizonyos vagyok benne, hogy elégtételt fognak neked szolgáltatni kedves angyalom! de egy titkos sejtelem azt sugja nekem, hogy ne fogadj el többé semmiféle rangot s ne végy magadra többé egyenruhát, valamint ne kérj most se semmit, nehogy azt mondhassák, miszerint az által sértett büszkeségedet meggyógyították; hazárdban már nem állhatsz magasabban mint a jelen pillanatban; az udvarnál pedig — daczára áldozatkészségednek — már két ízben félre lettél ismerve.

»Tegnap A. egy nagy társaságban azt nyilvánította, hogy számodra a helytartótanáctól egy dícsérő irat van kezei között s még azt is hozzá tette, »csodálni lehet, hogy oly csekély összeggel miként volt képes ennyi munkát létrehozni: rég idő óta nem tett már senki ennyi hasznót az országnak.«

»Ez a vélemény azután általánossá vált, csak növelte a sorsod iránti részvétet.

»B. ugy vélekedik, hogy ha a főherczeg visszaérkeztekor csakugyan gyűlés tartatik, te azon a gyűlésen ne légy jelen, ne hogy azt mondhassák, miszerint személyes jelenléteddel, befolyásolni akartad a kedélyeket.

»Mondhatom, hogy én egyedül csak az egészségeden aggódok, minden egyéb érdek mellékes előttem ; mert ebben a tikkasztó hőségben való utazás s a mellett a lelki izgatottság, még a legerősebb ember egészségét is veszélyeztethetné. Kiméld magad, leg-alább most kedves férjem ! gondolj reám és gyermekeidre, kiknek léte a tiedtől függ !...

»A gyermekek különben elég vidámak, én azonban, midőn elnézem őket, fájdalommal gondolom el, miszerint jöhet idő, a midőn őket is prédául dobja a rosszakarat és ármány az igazságtalanságnak. Ne gondold ám azért, mintha én buslakodnám ! Ismétlem, hogy nyugodtan tekintek az eseményekre ; egészséged miatt azonban nagyon aggódok, valamint nem, de gyakran nagyon is mélyen érző lelket is igen sajnálom, ha eszembe jut, mi mindent áldoztál a közjó iránti magasztos törekvéseidnek. Ilyenkor erőt vesz rajtam az elkeseredés ... azért hát inkább feledni próbálok ...

»Forrón öllelek ! ah ! miért nem lehetsz most közel hozzám, szivemnek fele ? !...

Fiaimhoz !

»Ide mellékelve találjátok nemes lelkű atyátoknak 1807-iki azon országgyűlési beszédét, melynek oly kellemetlen következményei lettek, valamint ama fájdalmas távollét alatt váltott levelezéseinket is.

»Jön idő a midőn érdekelni fog az benneteket ; nevezetesen, majd ha ti is kiléptek a nyilvános életbe s azon lesztek, hogy hazátok iránt tartozó kötelességeket minél hivebben lerójátok.

»Tanuljátok meg jó atyátok példájából az igazságszeretet, tanuljátok bátor kitartást! — Távoztasátok el lelketekből, úgy a daczolásra való hajlandóságot, valamint a gyáva gyengeséget; tanuljátok meg belőle azt is, mivel tartozik egy igaz alátvaló uralkodójának s a polgár, polgártársainak! Merítsétek belőle azt a tanuságot, hogy ha a haza hálátlannak látszik is lenni fiai iránt (o l y g y a k o r i p a n a s z e z s p e d i g mily nagyon alaptalan, hisz a mit érte teszünk az mind elmulaszthatatlan kötelesség) kiváló jeleseit méltányolniéstámogatni tudja.

»Soha sem tapasztaltam atyátok szívében keserűséget, a politikai események miatt szenvedett bántalmakért, vagy azok okozói iránt! . . . inkább ferrőbben ragaszkodott a bántalmak után hazája és uralkodójához, s igazság érzete és szeretete csak fokozódott a megpróbált igazságtalanság által; ez a teljes engesztelődésre kész hangulat még jobban kitüntette erkölcsi értékét, mint egyéb későbbi tettei.

»Oh bár csak el tudnátok valaha sajátítani ti az ő magasztos lelki nagyságát! Ez lenne legszebb és legtöbbet érő örökségetek. Legalább igyekezzetek elérni azt, s mint atyátok méltó utódait: vezessen titeket is a hazaszeretet arra, hogy meggondolt tevékenységgel siessetek előmozdítani m i n d e n j ó t.

»Feddhetlen erkölcs legyen úgy a házi, valamint nyilvános életeteknek rendíthetlen alapkőve, erre építsétek jövő boldogságotokat.

Igy aztán, d e c s a k i s i g y g o n d o l h a t r á t o k teljes megelégedéssel szerető anyai szívem

Vayné sz. Adelsheim Johanna.

Nem kell hinni, hogy talán a kormány részéről tapasztalt méltatlanságok után lehangolt, vagy elkeseredett lett volna férjem. Az uralkodóház iránti ragaszkodása a király és a palatinus személye iránti hódolata és hálája, ezután sem ismert határt. úgy. hogy midőn 1808-ban újra fegyvert kellett fogni a nemzetnek, határozottan elutasította az én könyörgésemet, valamint barátainak tanácsát, hogy éljen már egyszer otthonának és családjának egészen s ne tegye ki magát a veszedelmeknek; azt mondta: »hatvanadik évemig a haza szolgálatára áll minden erőm, addig ne beszéljen nekem senki nyugalomról.« Az 1808. év januárjában Erdélybe mentünk s Tordas átvétele miatt ott maradtunk egész júniusig. Ez alkalommal férjem számos erdélyi rokonával ismerkedtem meg s e rokonok elhalmoztak bennünket mindenféle szívesseggel. Erdélyi tartózkodásunk arra is fel lett használva, hogy ménesünket gazdagítsuk, az erdélyi ménesekből bevásárlásokat tettünk, valamint vetünk a Vesselényi és Vass-féle híres lovakból két szép csődört is. Nemcsak ménesünk, de még a kilátásban levő insurrectio számára is tettünk vásárlásokat.

1809. február havában elrendelte a főherczeg, hogy férjem a katonai rendszabályokat fordítsa le magyarra; mert az 1808. év tavaszán kelt országgyűlési határozat folytán az insurgenseket komolyan képezni kellett volna. Ez előintézkedések daczára, az insurgensek dolga a szokott lassúsággal haladt előre, míg egyszer csak az a meglepő hír érkezett, hogy az oroszok Galicziába be vonultak. Bár senki sem tudta

bizonyosan, mi okból történik e bevonulás, a lemergi hatóság irattárával és pénztárával stb. Munkácsra menekült.

A beregi alispán ekkor személyesen jött Debreczenbe; kérve, hogy azt a sok embert és járművet szállítsák beljebb az országba, mert neki az oroszok visszanyomásáról kellett gondoskodni.

Férjem saját felelőségére egy csapatot állított össze az alig fegyelmezett insurgensekből. Munkácsra vonult velük s a szorongatott galicziaiakat elhozta Debreczenbe, hol azután ötvennél is több kocsit betöltő kincseiket addig őrizet alá helyezte, míg rendelet nem érkezett Budáról, hogy mi történjék velük tovább. Midőn eljárása helyeseltetett, még azt a rendeletet kapta, hogy az egész csapat Nagyváradra kísértessék.

Nemsokára megérkezett a regensburgi vesztett csata hire is, most azután az insurrectionnak csatakeszen kellett lenni! Férjemnek szerencsétlenségére fájdalmas szemgyulladásra volt s ily helyzetben kellett őt távozni látnom, hogy a szolgálata alá tartozó megyéket beutazza, azonban Nagyváradra érve, az ottani megyei orvos szerencséjére meggyógyította szemét.

Midőn az uralkodó család Bécsbe elhagyta, abban a szerencséjében részesültünk, hogy ő felségeik kisebb gyermekei, Nagyváradra utaztak közben, a mi vendégeink voltak Debreczenben. E vendéglátás után pár nap múlva (június 29-én) hagyott el bennünket férjem, a szabolcsi insurgensek élén; a tiszántuli csapatoknak Pest környékén kellett összpontosulni; oda azonban már csak akkorra érkeztek meg, midőn a sze-

rencsétlen győri csata lezajlott. A császár ezalatt Komáromnál tartózkodott. Férjem Székesfehérvár környékére nyomult dandárával s a kerületi parancsnokságot átvette, miután Duka tábornoknál ő felsége személye körül maradt.

Juliában azt írta Bethlen Elek, miszerint az erdélyi karok és rendek gr. Bánffy, Szentkereszt és férjemet candidáltak az ország főparancsnoki méltóságra s miután a három jelölt közül férjem nyerte az általános többséget, remélhető, hogy ő felsége meg fogja őt erősíteni.

Mielőtt ezt a levelet férjemnek elküldtem volna, előbb felkerestem Miskolczon az erdélyi udvari cancellárt, gr. Telekyt, hogy halljam véleményét; ez azonnal elvette minden reményemet, azt állítva, hogy ez ország jogait nem akarják többé elismerni, s Miksa főherceg Erdélybe menetele már majd nem bizonyos.

Férjem a fentemlitett levélre azt válaszolta, hogy miután még ellenség előtt áll, a nevezett méltóságot nem fogadhatja el; azonban nagyon köszöni a kitüntető bizalmat.

Október 16-án azt írta férjem nekem, hogy a béke okt. 14-én megkötetett.

November 17-én ő felsége szemlét tartott az összes irlungens sereg felett s működésökkeli megelégedését kifejezte. Minden tábornok meg lett hívva udvari ebédre; néhány nyájas, dicsérő szót mondott ekkor ő felsége férjemnek is, biztatva, hogy ismét hazaereszti mezőgazdaságához s azt is említette, hogy évenkénti szemlével és gyakorlattal kellene harczké-

pesíteni az insurgenseket. Ugyan ezen a napon adott át ő felsége nevében gr. A t t e m s férjemnek egy — az uralkodó nevének kezdőbetűivel ellátott — dohánytartót, a gyermekei iránt tanusított vendégszeretetének viszonzásául.

Deczember 18-án érkezett vissza férjem Debreczenbe, onnét ment azután 1810-ben Kállóra, Nagy-Károlyba, Nagy-Szöllőstre stb., hogy az insurgenseket elbocsássa, azonban még csak áprilisban lett a sok mindenféle erre vonatkozó ügy és baj elintézve. Férjem sokfélekép nyilvánult önfeláldozását elismerendő; a palatinus főherczeg személyesen folyamodott számára valami kitüntetésért, azonban kívánsága visszautasított.

E háborus zavar közt át élt években is gyermekeink neveltetése képezte férjem egyik főgondját s a mennyire lehetett, igyekezett atyai kötelességének e részben is eleget tenni. Azonkívül iparkodott régibb adósságait lehetőleg tisztázni, miután az értékében folyvást hanyatló pénz, válság közeledtével fenyegetett.

A kormányi rendeletre kettőztetett erővel gyártott salétrom most jó hasznót hajthatott volna, azonban, miután minden pénztár üresen állt, oly gyéren lett a nekünk való tartozás fizetve, hogy alig lehetett belőle a munkát folytatni; gazdaságunktól kellett hát elvonni azt az összeget, mit az adósságok törlesztésére fordítottunk. Végre midőn a tűzérsg számára tett szállítmányunk már meghaladta a 100,000 frtot, fel ment férjem Bécsbe, hogy valami pénzt még is csak kapjon. Az említett összeget ki is fizették neki, a többire pedig egy utalványt kapott, mely Máramaros-

ban lett volna kiegyenlítendő, azonban mielőtt haza érkezett, meg jött az a rendelet is, hogy ezentul csak felényi salétromra lesz szükség, pedig a hivatalnokokat és munkásokat nem lehetett egyszerre elbocsátani s a megkészserezett munkához szükségelt befektetések is nagy kiadást vontak maguk után, a mely kiadások még nem is voltak mind fedezve s mivel a részvények után járó osztalék megszűnt, egymásután felmondták a részvényesek befizetett tőkájüket. Az utóbbi időben sikerült 60,000 frt régi adósságunkat kifizetni, most azonban újra adósságot kellett csinálni, hogy a követeléseknek eleget tehessünk. Mégis sikerült fentartani magunkat és megfeszített munkával annyira javítani anyagi állapotunkon, hogy 1813-ban ismét volt olyan fölöslegünk, amivel adósságainkat törleszthettük.

Bár csak ezen az uton haladtunk volna tovább is; akkor az eredmény jobb lett volna: azonban, ösztönzött bennünket az a kedves hiuság!

Az orosz cszárné és a bajor királyné azon felszólítását, hogy közeledjem ismét feléjük, szinte kötelezőnek tekintettük s ennek következtében 1814-ben Bécsbe mentünk, hol később a congressus is egybegyült. Ez a korszak oly élénk, tevékeny szellemnek mint férjem, rendkívül érdekes volt, s teljes figyelmét erre irányozta. Találkozott több régi, volt katonai bajtársával, nevezetesen Châtelaire tábornaggal, Deveau stb-vel, azután újabb ismeretségeket kötött így s bécsi tartózkodásunk egész novemberig terjedt, ez a hosszasan mulatság természetesen nagyon visszavetette szerencsésen indult financialis dolgainkat.

A végzetes 1816-dik év nem volt ránk nézve kedvezőtlen, mert férjem szokott erélyével látott gazdasága után s márczius elején, midőn a téli vetéseket megsemmisítve s a bekövetkező szükségét előre látta; újra vettetett. Így azután aratásunk a magas gabnaárak mellett semmi kívánni valót sem hagyott hátra.

Azonban el érkezett az az idő is, midőn fiaink neveltetését falun már nem lehetett folytatni s ez okból az 1816-dik év novemberében Pestre költöztünk s hogy mennyire nem kimélt férjem semmi áldozatot fiai neveltetését illetőleg, azt ők maguk legjobban meg ítélik most, midőn már ők is családapák.

A következő hat év alatt — fájdalom! — ismét sokat voltunk távol egymástól. A gazdaság, a Tisza szabályozási munkálatok nagyon elfoglalták jó férjemet, valamint egy cséplőgép, egy olajütő és egy malmom előállítása is. E gépek készítésénél sok kellemetlenséget okozott a munkánál alkalmazott, rosszul készített öntöttvas anyag. Azzal is sokat vesződött, hogy miként lehetne czélszerű mechanikával olyan vízi malmokat létre hozni, melyek a hajók járásának ne ártsanak s az árvizeket elő ne segítenék.

Hasonlóképen sokat foglalkoztatta az a gondolat is, hogy miként lehetne a Dunán egy álló hídát létesíteni; be is nyújtott ő felségéhez a palatinus főherczeg által, egy híd fő építésre vonatkozó tervezetet s halála előtt pár héttel, meg volt az az öröme (1824-ben), hogy a főherczeg tudatta vele, miszerint egy lánchíd építése van tervben, s az erre vonatkozó terveket — melyeket Kudriawsky ör-

nagy hozott Angliából, — megtekintés végett el is küldte neki a főherczeg.

A későbbi kor számára maradt az a gyönyörűség, hogy megboldogult férjemnek sok tervét meg valósulni lássa! . . . az a korszak, melyben ő élt, még nem volt meg érve azok valósításához; azonban az általa elhintett magvak észrevétlenül csiráztak, fejlődtek, a míg eljött a hozzájuk alkalmas idő

**Vay, született Adelsheim Johanna báróné levelei
bárá Draishoz és leányaihoz.**

1799—1862.

Bécs, máj. 3. 1797.

Kedves papa!

Hosszu utazásom tartama alatt, egyik napról a másikra hagytam a levél írást, mert mindig nyugodtabb pillanatot vártam ahhoz, hogy önnel kimerítőleg tudathassam észrevételeimet a tapasztalt benyomásokról, kalandjaimat, egy szóval, hogy minden feljegyzésre méltót, a mit csak észleltem, mintegy elé rajzolhassam; de hát, fájdalom, az a várt pillanat soha sem érkezett el és még most is távol látszik lenni. Veszteségemről nem írok önnek semmit, ön úgy is fel tudja fogni azt! . . Velem fogja érezni, hogy mit tesz az, midőn valaki a hozzá legközelebb állót, legbizalmasabb, szeretett barátját vesztí el; én láttam meghalni őt; oly valami nagyszerű s a mellett oly igen megnyugtató volt abban a pillanatban; egészséges korában nem láttam őt soha oly vidámnak, mint akkor, midőn kezemet utóljára megszorította s bár ha szívem még úgy elszorul is, midőn eme pillanatra visszagondolok, nyugodt érzés száll belém és ismét bizalommal fordulok az isteni gondviselés-

hez, a ki engem még soha el nem hagyott. De mind a mellett sulyos, nagyon sulyos marad a reám mért megpróbáltatás; vallásunk magasabb tanaihoz kell fordulnom és emlékembe idéznem az ön atyai jótanácsait, nehogy néha kislelkűség ve-
gyen erőt rajtam, a kislelkűség, mely magasabbra hivatott lényünkhöz éppen nem illik. Milyen boldogan gondolok most a másvilágra, hol az ő feltalálhatóságát lehet reménylenem a vizionálásban, a hit legalább megerősít azon elhatározásomban, hogy lassanként igyekezem derültebbé lenni, teljesítem örömeim kötelességeimet, tegyem magamat hasznossá, a hol csak tudom s a természet által nyújtott legcsekélyebb örömet is fogadjam hálával, hogy majd egykor én is oly szépen mehessek át a menyei tökéletességbe, mint P u k y m.

Halálos ágyán egy barátja gondjaira bízott, ki rólam lehetőleg gondoskodik, jobban még, mint a hogy néha szeretném, mert gyakran saját élvezeteit is feláldozza miattam; sokat beszélnek és írnak az általános romlottságról és mégis én, mindig, folyvást több jó emberre akadok, mint rosszra. A nagyüzü bécsi élet közepett én olyan csendben, oly visszavonultan élek, mintha falun volnék, van lakásomhoz kertem is és így otthonomat egész nap nem hagyom el. Miután az ezred még távol van innét, sokáig kell várakoznom, amíg az ugynevezett »A b f e r t i g u n g« számomra megérkezik, előbb hát nem távozhatom Bécsből. Jövőmre nézve az a kívánságom, hogy csendes, nyugalmas életet élhessek, ennek teljesülése pedig az időtől és körülményektől függ.

Válaszoljon levelemre, minél előbb, jó apám, úgy szeretném véleményét, megnyugtató érveit hallani! Levelét csak adja át nagybátyámnak. Kedves mamámnak és néninek csókolom a kezeit, ugyszintén a kedves kicsinyeket is szeretettel csókolja az ön

örökké hű leánya

P u k y J o h a n n a.

Méra August. 1798.

Kedves papa!

Megkaptam levelét s ez is, mint mind az, a mi az ön eszméit és alapelveit tükrözi vissza, igen nagy örömet okozott nekem; minden alkalommal vissza képzelem magamat abba az időbe, midőn önnek főtőrekvése volt engem az élet borus és vidám napjaira előkészíteni. Szerettem volna szeretetének emez újabb nyilvánulásáért azonnal köszönetet mondani, hogy sokoldalú elfoglaltsága mellett is nekem oly kimerítő választ küldött; azonban két hétig távol voltam hazulról. Először Kassára mentem, hol sógorom a gyüléseken időz, azután meg nejét kísértem a ráunki fürdőbe, hol négy hetet szándékozik tölteni, gyenge egészsége helyreállítása miatt.

Ránk Felső-Magyarország legnevezetesebb fürdőinek egyike és a szép hölgyek kedvencz gyűlhelye. Azok az ujitások azonban, melyeket ott az udvar kedvéért eszközöltek; az elkényeztetett német szemeknek nem igen tűnnek fel, de a hol a kedves természet a maga valóságában hagyta, az rendkívül kellemes benyomást tesz, végtelen változatosságával, különösen arról az árnyas helyecskékről széttéekintve, melyet leg-

közelebb fedeztem fel, belátom onnét, a Kárpát hegyiséget s szeretném azt közelebb varázsolni.

Tegnap óta azonban ismét itt vagyok csendes Mérámban és úgy találom, hogy sehol sem oly jó, mint itthon; még ha egyedül vagyok is, mint ez alkalmossal. Bizony szeretnék én, mint a hogy kedves papám is gondolja, visszatérni hazámba, majd ha már egyszer ismét lecsendesül a világ. De minél jobban gondolkodom visszautazásom felett, annál lehetetlenebbnek látszik előttem; ha csak az által helyzetem egészen meg nem változik.

Végre irt fivérem is! Ha nem tudnám, hogy az önerejére hagyatottság érzete sokszor valóságos ösztönül szolgál az embernek a jóra való törekvésekben, aggódnék miatta az ön

engedelmes leánya

J e a n e t t e.

Kassa, nov. 16. 1798.

Kedves papa!

Ne higgye, hogy válaszát be akartam várni, mi előtt ismét írnék önnek; gyakran feltett szándékom volt az irás, azonban az utóbbi hónap ismét gazdag anyagot nyújtott arra, hogy bizalmam a mindenható bölcsesség intézkedéseiben megszilárduljon. Sógorném még augusztusban forró epelázba esett; az orvosok lemondtak róla s én kinos aggodalommal tekintettem ama végzetes nap elé, a midőn gondoljai mind reám maradnak. Majdnem ugyanez idő alatt betegen feküdt mind a három gyermeke és hét nő cseléd, ezek között az én Friderikám is ugyan ab-

ban a betegségben, mely ezen a vidéken mindenfelé gyászthozóan dühöngött s házunknál, hála legyen a jó Istennek! mindnyájan meg lettek mentve az életnek! Igen jóleső, de a mellett mégis keserves látvány volt, a mint egymás után elhagyták a betegágyat, újra éledésüknek örvendve, mily hálásan köszöntek nekünk, egészségeseknek mindama segítséget, melyet nekik nyújtottunk; pedig még több fáradságot is kiáltunk volna, csak hogy meggyógyuljanak.

Még nem volt minden a régi kerékvágásban midőn a legidősebb gyermek az udvarban játszva, egy nehéz fadarabot magára döntött s azzal jobb karját eltörte; szüléi azonnal elutaztak vele, én pedig a két kisebb gyermekkel, (egyikének hideglelése van ezek közül is.) Mérau maradtam, hogy azt a sok tősgyökeres magyar urat, kik így szüret alkalmával vendégeink szoktak lenni, mint háziasszony ellássam, a mi nem kis feladat ám, mert csak kitartó figyelem árán tudom magamat beletalálni a nemzeti, nemesi szokásokba, pedig, ha ezt eltalálni nincs szerencséje valakinek, eloszlik az a jóleső bizalom, mely ezt a nemzetet különösen jellemzi, s azt mondják, hogy »ez ugyan nagy asszonyosság!« a mely czimre nem igen lehet az ember büszke.

Azonban, hogy valami nagyon meg ne sajnáljon, kedves papa, le kell írnom azokat a vidám eseményeket is, melyek eme borus napokra következtek. Először is néhány sógorom jött el, kiket még soha sem láttam, ha saját személyük nem érdekelt is valami nagyon, de hát azt gondoltam, hogy az én jó Pukym fivérei s egy-egy hasonló vonást képzeltem ar-

ezukon felfedezni, egy-egy kifejezést beszédjünkben, — ha vidám érzést nem okoz is az emlékek ilyen felujtása, mégis bizonyos jóleső varázsa van.

Másodszor szüretre mentünk, a hol megtanultam, miként készül a hires »t o k a j i«. A szélrózsa minden irányából jönnek idegenek bort vásárolni s különösen sok közöttük a lengyel.

Batthyányi herczeg primás jelenléte pedig különösen nagyon élénkitette a szüreti mulatozást, mert hetenkint ötször bált adott s két összejövetelt; azon kívül itt tartózkodása alatt 20,000 forintot osztott ki a nép között, természetesen mindez nagy feltűnést keltett s a hetedik égbe emelték érte. Engem csak azért nem tudott lelkesíteni az ilyenmű jótékonyság, mert nagyon sok bevert, véres fejet hagyott maga után.

Kedves papám egykori szóbeli tanításai megmutatták nekem a boldogságomra vezető utat, most levelei által is arra ösztönöz, hogy haladjak azon az uton akkor is, midőn az néha zord vidékeken kanyarog velem s ha mindjárt fájdalommal kell is azt képzelnem, miszerint jobb sorsra volnék hivatva. Az ön bennem való bizalma ama lehetőséget hiteti el velem, hogy idővel mindig tökéletesebbé válik majd lelkem, levetkőzőm hibáimat, nem szükséges önnek azt mondanom ugy-e, hogy legyen oly jó, ne csak irányomat és helyesírásomat, hanem érzelmeim és képzeletem menetét is vezesse és igazgassa, hisz ugy szeretném egész lelkemet javítás végett szemei elé tárni?

Nagyon örvidenék, ha alkalmilag elküldené nekem »A lélek diaetetica-ja« czimű művét, álta-

lában nagyon örülnék, ha néha jó tanácsával valami kellemes olvasmányt ajánlana nekem; nagy élvezettel lapozom Raynal »Histoire philosophique des deux Indes«-jét, oly szépen van az írva, majdnem minden sorából az emberiség jóvoltára való törekvés tűndöklik ki, úgy, hogy lehetetlen a felett kételkedni, miszerint a szerző épp oly melegen érzett, mint irt. Kevés időt tudok az olvasásra szentelni s éppen ezért csupán jó könyveket szeretnék olvasni, a melyekből új fogalmakat gyűjthetnék.

Azt kérdezi tőlem kedves papám, hogy az emberek, a kiknek körében élek, meg yannak-e velem elégedve? »Érdeklődjél mások iránt — ha azt akarod, hogy mások is érdeklődjenek irántad« azt mondja Knigge és én ezt a tételt sokkal igazabbnak találom, semhogy saját lételemre ne alkalmaznám ... A körülöttem levők látják, miszerint az a kívánságom, hogy hasznos lehessen s ezért, úgy veszem észre, szeretnek, noha sokszor csak a használhatóság kívánságánál kell maradnom. Midőn először ide jöttem, hol a telet rendesen tölteni szoktuk, az új és kíváncsi arcok egész raja gyűlt körém; azonban, miután várakozásukban valószínűleg csalódnunk kellett, egymásután eloszlottak látkörömből, három-négynek kivételével, a kik azonban többet érnek, mint amolyan husz; szeretnék ismertetést írni önnek kis körömről, azonban mind egyenkint oly originális alakok, hogy eredetiségüket nem tudnám kellőleg visszaadni.

Ha igen boldog teremtések akarok magam elé képzelni, úgy az ön gyermekeire gondolok, kedves

papa, mert, ha nem fog is egykor sorsuk egészen kívánságuk szerint folyni, mégis minden körülmény között megtalálják majd azt a megnyugvást, mit az önéhez hasonló elvek szerint képzett lelkek élvezhetnek csak. Én is szeretném sógorom kicsinyeit minél hasznosabb s ez által boldog teremtéssé képezni, de bármennyire saját felügyeletem alatt tartom is őket, mégis sok keserűségem van velük, mert először is nem akadályozhatom meg, hogy némely olyan dolgot ne lássanak és halljanak, a mi nem nekik való; pedig tudja, kedves papám, hogy mit tesz a példa! S ezen kívül mind az apa, mind az anya abban a ferde nézetben van, hogy a nevelést csak a hetedik évvel kell elkezdeni. Mindezek mellett azért nem hagyom elriasztani magamat céloimtól, mert fáradságom még sem veszhet egészen kárba.

Szeretném önöket mindnyáját látni, meg a jó Kallekat is, örvendek, hogy ismét közelebb vannak egymáshoz. Az idő majd ad tanácsot, talán egyszer majd én is elfoglalom régi helyemet ismét az önök vidám körében.

Hálás leánya

P u k y J e a n e t t e.

Kassa, decz. 21. 1798.

Kedves papa!

Gensbachból értesültem, hogy önt is ama helyen kell levelemmel fölkeresnem, melyre most egész Németország tekintetének irányulni kell, miután onnét várja ama döntő határozatot, melytől sorsa függ. Hála istennek, hogy már annyira vagyunk, mi-

szerint ismét békét remélhetünk. Az a hit azonban nem engedi magát bennem lecsillapíttatni, hogy ha a béke ez előtt nyolcz hónappal meg kötötték, talán még én is boldog lehettem volna, s ez a töprengés igen szomorú órákat okoz nekem; gyakran vágyom az ön körébe, hogy új kincseket szerezhessenek ott: több békét ürést és önmegadást, mert vannak pillanatok, midőn a szív érzelmei győzedelmeskednek minden szép szándékon, úgy hogy szégyenlem magamat saját gyengeségem miatt; csekély kötelességem hü betöltésében keresek hát vigaszt és megnyugvást abban, hogy iparkodom mindig jót tenni a mennyire tőlem függ. Igen jó és képzett emberek körében élek, természetesen kis kör ez, de azért mégis elég a barátságra. Az itteni nagy világ tagjai nem tetszenek nekem, nevetséges tetteik még feltűnőbbek mint nálunk, mert nem bírnak elég tapintattal, hogy el tudják azt rejteni, kölcsönösen nem is sokat alkalmatlankodunk egymásnak.

Önök bizonyosan sok dolga lehet most kedves papám, azért nevetséges volna tőlem azt kívánni, hogy levelemre válaszoljon; csak azt óhajtanám tudni, hogy utóbbi két levelemet megkapta-e? egyiket bátyám leveléhez csatoltam, a másikat pedig akkor küldtem önnek midőn ide megérkeztem, főtürekvésem egyike most, hogy képes legyek tolmács nélkül minél előbb beszélhetni mindenkiel s miután ez az igyekezetem a nemzeti büszkeségnek hizeleg, nem egy barátságos arcz közeledik érte felém.

Kedves Gemmingen nagynénémről pár nappal ezelőtt kaptam tudósítást; jövő tavaszon ismét az ön

közelébe fog települni. Ugy látszik, csak engem szemelt ki az ég arra, hogy mindazoktól távol, a kik nekem kedvesek, küzdjem át magamat az élet labirintusán; ha azonban ez a körülmény arra szolgál, hogy biztosabb lépéssel haladjak vezető nélküli úton s több figyelemmel legyek annak veszélyeire, midőn egyedül vándorolok s hogy lelkem tökéletesedjék, akkor örömet elviseli sorsát

engedelmes leánya

Jeanette.

Soltza, szept. 23-án. 1799.

Kedves papa!

Mindkét levele és szép költeménye, a legélénkebb örömmel töltenek el; meg akartam kísérelni érzelmeimet, az ide mellékelt költeményben, vagyis inkább rosszul rimelt prózában kifejezni, de hát nem megy elég jól, simitson rajta, vagy semmisítse meg az egészet, a mint akarja kedves papa, csak azt ne téveszsze szem elől, hogy képzelmem fő vezérfonala az ön hajdani jó tetteire való visszapillantás volt. Jelen helyzetemre vonatkozólag férjemnek minden elégedett tekinteteért, a betöltött kötelesség nyújtotta minden jól eső érzésért titkon köszönetet mondok önnek jó példája és tanításaiért, melyekkel boldogságomra munkált.

Férjem két heti távollét után tegnap volt itthon először egy rövid kis időre s ismét távozott. Tudattam vele az ön ajánlatát; ő személyesen akarja az ön barátságát kikérni azonnal, a mint egy kis nyugodt ideje lesz; most rettentő sok dolga van, való-

szinüleg öt, vagy hat hétre Bécsbe kell neki menni. Ez nem igen izlik nekem, hanem hát számot vetettem szívemmel s még én biztatom a bécsi tartózkodásra. Első terve az volt, hogy engem is magával visz, azonban érettebb megfontolás után, nem tartottuk ezt tanácsosnak; így hát ez idő alatt majd csak szép csendesen itt maradok, vagy Golopon. *J e a n e t t e.*

Soltza, jan. 21-én 1800.

Kedves papa!

Csak tegnap kaptam meg a könyvet s önnek hozzá mellékelt october 31-dikéről szóló levelét, mely után már oly régen vágyódtam; postakocsi nem jön erre, a többi világgal nem igen közlekedő szegény vidékünkre, ez volt az oka e késedelemnek.

Még mindig egyedül vagyok, férjem már körülbelül négy hónap óta Bécsben van, azonban még is közeledik már a viszontlátás örömnapja. Magam vagyok uj bizonyítéka annak, hogy mily gazdag forrás az elégedettség s nagy előny, ha az élet iránti várakozásait az ember nem fokozza magasra! Egy kissé tán nagyon is kishitű voltam, midőn a másodszori férjhez menetelre határoztam magamat; férjem élénksége s különféle nagyratörő tervei miatt attól féltem, hogy a csendes családi boldogság, nem fogja őt kielégíteni; de hála a jó istennek csalódtam! s most is csupán az a kívánsága, hogy hazájának igazi hasznot teremtsen — tartja őt ennyi ideig távol tőlem. Azonban minden méltóságos hivatalra való vágyról s fényes boldogságra való igényről le van mondva;

nem fogunk soha szükségtelenül kedves falusi tartózkodási helyünktől megválni és ön elképzelheti, hogy szívem köszönetet mond ezért neki.

Nagyon örvendek kedves papa, hogy »Lélek diaetetikáját« olvashatom, minden könyve a mit irt, mindig kettős benyomást tett rám, először azt a benyomást, mit minden jól irt könyvnek, minden tisztán kimondott igazságnak szükségképen okozni kell; a mellett azonban — ha szabad magamat így kifejeznem — lelkem meglehetősen otthonosnak érzi magát benne; még az új eszmék is felfoghatóbbak az ön tolmácsolása által; nem tudom onnét ered-e ez, hogy kifejezéseihez hozzá vagyok szokva?, vagy pedig az az oka, miszerint valóságos lehetetlenségnek látszik előttem az, hogy ne a legfokozottabb figyelemmel vigyázzak mind arra, a mit ön mond.

J e a n e t t e.

—
Debreczen, 1800. jun. 26-án.

Kedves papa!

Megbocsáthatatlanul hosszú ideig halasztottam köszönetem nyilvánítását becses leveléért; azonban az a levél is ugyancsak sok időre birt kezeimhez jutni! hallgatásom oka különben egyrészt az volt, hogy nem lehettem bizonyos felőle, szerencsésen érkeznek-e leveleim a római szent birodalomba? miután a politikai láthatár ismét olyan criticusnak látszott; másrészt pedig saját nyugtalan életmódom s e mellett erősen megrongált egészségi állapotom okozta látszólagos hanyagságomat. Sokszor alig van erőm, apró házigondjaim ellátására s ha e miatt csüggedés

száll meg, az ön becses »Lélek diäteticájának« nélkülözhetetlenségét csak annál jobban érzem; annyival is inkább, mivel csüggedésem kedves, nagyon gondos férjemet is egészen lehangolja s nekem az kétszeres szenvedést okoz, ha őt aggódni és szomorkodni látom. Mind a mellett reményilem ám, hogy nemsokára minden jobbra fordul, mert én igen erősen tudok a reménységhez ragaszkodni, bárha ön becses könyvében nem nagyon méltányolja a reménykedést s legalább is azt kívánja, hogy igen szűk korlátokat szabjunk reményeinknek. Művének némely reám különösen illő pontjára vonatkozó eszméimet, melyek hála az ön tanításainak, az én lelkemben kifejlődtek, majd akkor fogom közleni, mikor szegény fejem kissé menekül attól az örökös szédüléstől, mely még az írásban is minden perczen gátol; azért azonban meglehetősen szorgalmas vagyck ám, én végzem férjemnek német levelezéseit, a mi pedig nem kis körre szoritkozik s a mellett gyakran a lehető legunalmasabb mesterség, kivált mikor ex offio kell írni.

Mióta a kir. salétromgyárat megvettük, gyakran itt tartózkodunk, mert ez a legnagyobb szabásu ilyféle gyártelep, a mely, ha az ember azt akarja, hogy kára ne legyen, nagy felvigyázást igényel; ötven ember szemem előtti, folytonos, szorgalmas munkája gyönyörködtet, a mig eszembe nem jut, hogy ezek mind azért iparkodnak, miszerint annál jobban lehessen majd pusztítani az általuk előállított salétrom segítségével, s ilyenkor csak az vigasztal némileg, hogy férjem főczélja ennél a vállalatnál is, csak a közjólét előmozdítása.

Kedves férjem a legszivesebb üdvözlését küldi általam; alig van nap, hogy kegyedet magunk közé, vagy magunkat kegyetek körébe varázsolni ne óhajtánánk.

Hálás leánya:

J e a n e t t e.

Golop, 1801. augusztus 20.

Igen köszönöm szeretett atyám és barátom, szíves figyelmeztetését, az egészségre való örködést illetőleg; szinte elbizakodottá tenne, ha azt hihetném, miszerint tevékenységem renditette volna azt meg s vigaszt és reményt meritenék az ön példájából; azonban fájdalom, idegeim a nélkül lettek nagyon megtámadva, hogy csak egyetlen lépést is tettem volna kötelességeim csekély kis körén túl; ha pedig már kötelességeinket sem bírjuk teljesíteni, az nagyon szomorú állapot. A mi írásbeli elfoglaltságot illeti, az éppen nem erőltethet meg, mert oly száraz ügyekkel foglalkozik, hogy sokszor szinte el lehetne szunnyadni mellette; nagyon nehéz itt olyan egyént találni, ki németül fogalmazni tudjon, a tollba mondás pedig sokkal fárasztóbb dolog, mint mikor az ember maga megírja, a mire szüksége van. Különösen a protestánsok közül bírják kevesen a német nyelvet, mivel elnyomatásuk és üldöztetésük alatt teljes erejükből igyekeztek jogaikat és eredeti szokásaikat megoltalmazni; legfeljebb tíz éve lehet, mióta kezdik a német nyelvet egy kissé újra érteni; természetesen nem a művelt osztályról beszélek, mert annak tagjai ugy tanulják a német nyelvet, mint mi a francziát.

Most egy újabb foglalkozás vár rám, a mi előre is sok fejtörésembe kerül, mivel nem érzem magamat elég tökéletesnek hozzá. Már több, mint egy éve, mióta arra ösztönöznek, hogy foglalkoznám szegényebb sorsu nemességünk leányainak nevelésével; bár mily hízolgő is rám nézve ez a nekem szánt szerep, nem tudtam kivinni az elém adott tervet, mert bizonyos mennyiségű alaptőkének kellene ez ügy rendelkezésére állni, mivel legtöbb szülő nagyon terhesnek találja azt, hogy egy-egy leánya neveltetéseért 100 frtot fizessen; különben is az a tervezet, mely egy formászerű nevelő-intézettől követelhető, minden igényeknek megfelelően volt összeállítva, kissé nehezen megoldható feladatot mért volna reám, reám, kinek még — jól érzem — magamnak is sok tanulni valóm van. Sikerült is végre ez ügy mozgatóit meggyőznöm erről, de mindamellett csak azon ígéretem árán szabadulhattam tőlük, hogy legalább egy pár leánykát veszek magam mellé. Ígéretem beváltását épen a jövő héten kell kezdenem; gyermekkorát már kissé meghaladott két leánykát kapok, a mi feladatomat kissé nehezíteni fogja. Majd ha megismerkedtem velük, elé terjesztendem önnök őket illető kis tervemet s becses tanácsát kéri majd erre nézve

leánya

J e a n e t t e.

Soltza, 1802. július 30.

Mily jól olvasott ön lelkemben, igen tiszteletre méltó atyai barátom! Minden reám irányuló érzelme hálát mond a gondviselésnek azért a szép ajándékért,

melyben engem részesített. Kötelességeim köre nagyobbá lett ugyan, de házi gondjaim mégis mintha sokkal könnyebbé váltak volna, mert minden a boldog megelégedettségtől látszik sugárzani körülöttem. Kis fiamat magam táplálom és nagyon jól érzem magamat mellette; miután lehető legritkábban vagyok távol tőle, már egészen jó ismerőssé lettünk s azért a figyelmemért, melylyel most még oly csekély igényeit kielégíteni iparkodom, csaknem folyton tartó jó kedvével jutalmaz. Teljes elégedettségemnek csak az a hijja van, hogy kedves, jó uram nem láthatta kis fia első mosolyát; gyermekünk születése után ötöd napra Pozsonyba kellett neki utazni s még maig is ott tartóztatja őt az országyülés; azonban nem zugolódom ám e miatt, sőt örömet vigasztalódom, ha a közjólét előmozdításához ő s tehetsége szerint hozzájárulhat. Eddig azonban sokat beszéltek, de keveset végeztek.

Mily örömet tüznék ki határidőt, óhajtott viszonttalálkozásunk óráját illetőleg! Senki sem nyerne a viszontlátás által többet nálamnál; azonban fájdalom! ismét messze tűnik annak reménye; jövő tavaszra halasztottuk utazásunkat, s ime most kap férjem megbizást a király ő felségétől és a rendektől, hogy vegye át a főfelügyeletet két romboló folyam szabályozásánál, melyeket egyuttal hajózhatókká is kell tenni; képzelhető, mily sok idejét fogja igénybe venni ez a megbizás! Gyakran azt óhajtom magamban: bárcsak többet élhetne férjem magának, csendes elvonultságban, de hamar megszégyenlem magamat e kívánságom miatt, mert hisz voltaképen ak-

kor él magának az ember, ha életét hasznossá tudja tenni.

Gemmingen néném rábeszélésére csakugyan be fogom a tehénhimlőt ójtatni kis Miklósomba, jövő pénteken. Épen az imént kérttem magamhoz lelkészünket és az iskolatanítót, hogy velük rá beszéltessem a falu népét, ne vonnák el ők sem gyermekeiktől ezt a jótéteményt. Az elől említettnek lelki nyája körül való eljárásával, meglehetősen elégedett vagyok; tevékeny ember, tudományos képzettsége is van s különösen becsvágya; néha épen ez utóbbit hozom — észrevétlenül — működésbe s meg van az az örömöm, hogy falucskáunk javát előmozdithatom általa, mert a lelkipásztor sokkal jobban tud hatni a népre, mint a földesur. A magyar paraszt viszonya urához, egészen más mint Németországban; sokat fáradtam már vele s ezután sem fogom a fáradságot kimélni, hogy megnyerjem e jobbágyok bizalmát, de nagyon nehezen akarja törekvéseimet siker jutalmazni; úgy vélem, hogy a kisebb birtokosok kemény bánásmódja okozza ezt.

Férjem megigérte, hogy azt a könyvet, melyet kedves papám leveleiben olyan nagyon dicsér, meg fogja nekem Bécsből hozni; nagy örömökre szolgálna, ha mindig jelezné, mit tart számomra jónak, a megjelent irodalmi művek közül; azzal hizelgek magamnak, hogy az ön által belém plántált jó izlést meglehetősen megóvtam, ha nem is találok neki mindenkor méltó táplálékot; minél kevesebb időm van az olvasásra, annál inkább azt kell óhajtanom, hogy ér-

demes könyvekre fordítsam azt. Sok gazdasági és vegytani munkát olvasok (hogy férjemnek segíthessek így szerzett tapasztalatom által) sőt Daubanton »Juh-tenyésztési cathecismusát« le is fordítottam magyarra, parasztjaink használatára. Ez azonban a szívet mind üresen hagyja.

Idézzé fel kérem emlékemet mindazoknál, kik az ön körében töltött szép időkből, szívesen érdeklődtek irántam s mindenek felett tartsa meg atyai jóindulatában hálás

Jeanettejét.

Soltza, juli 25. 1803.

Életem folyásának majdnem egy egész évi számadásával tartozom önnek, drága atyai barátom. A múlt nyár elég nyugodtan telt el tőlem, kis fiam ápolása és a falusi foglalkozások között; mindig abban a reményben voltam, hogy az országgyűlésnek majd csak vége szakad már s férjem haza jöhet, azonban az ügyek mind bonyolultabbá váltak; azért hát arra határoztam magamat, hogy fölmegyek Pozsonyba egészséges kis fiammal, hogy megmutassam őt atyjának. Nem nagy kedvvel mentem oly hosszú idő után újra a nagy világba s még is több olyan tapasztalatot szereztem, melyben most gyönyörűségemet találok; igen jó ürügy volt az is, hogy kis fiamat még tápláltam s ez által föl voltam mentve minden nagyobb dinner-kbeni részvételtől s a társaságokból is korán haza mehettem.

Azt kellett látnom, hogy bár nagyszámu követő van együtt a különböző megyékből, mégis ugy-

szólva alig tizen, tizenketten intézték az országgyűlés minden dolgát. Az ülések 7—8 óra hosszat tartottak, esténként pedig összejött a szűkebb körű bizottság, hogy megbeszéljék egymás között a következő napi teendőket s kioszszák a szerepeket azoknak, a kik csak kiabálnak. Ezek az összejövetelek gyakran a mi lakásunkon történtek s eleinte unalmasoknak találtam azokat; azonban midőn megengedtettem, hogy megkérdezzem, a mit meg nem értettem, lassankint olyan en train lettem, hogy határozottan örültem ez összejöveteleknek, annyival is inkább, mert annak tagjai férjemnek majd mind jó barátai voltak.

Kétszer voltam a rendek üléstermének karzatán; oly tiszteletet parancsoló látványt nyújt annyi embert együtt látni, kiket mind csak egy cél vezet: a közjó előmozdításának szent célja. Három dolog vetett csupán árnyékot eme képre: az a borzasztó láрма mely az eltérő véleményekből eredt; az ásítózó és alvók alakjai, s végre azok a hideg arcok, melyek phlegmájukért végre kulcsot és szalagot visznek majd haza magukkal, bárha többet ártottak minden pártnak, mint a mennyit használtak.

A mágnások üléstermében is voltam, hol a palatinus elnökölt, az urak pedig többnyire csak azt olvassák, a mi Bécsből jön s a karok és rendek ezekre adott válaszát ékeesebb formába öntik; miután ott minden latinul megy, az egész kevésbbé érdekelhetett engem. Nem szívesen nézik, ha a mágnások a karok és rendek közé lesznek választva a szóvitelre; nem is volt két mágnás tagjánál több az alsóháznak; férjem

és gr. Dessewffy, kik az irántuk nyilvánuló bizalmat nem utasíthatták vissza.

Végre novemberben széteszlott az országgyűlés. Az életfogytiglani katonai szolgálatnak tíz évi capitulationra való változtatása valóságos jótétemény, melyet a haza örökké köszönni fog az udvarnak. Különben nem sok fölemlítésre méltó történt; sok dolog érintetlenül is maradt a mit elő kellett volna hozni, azonban azt állítják, hogy azokat a dolgokat nem bolygatni, már magában is nyereség.

De eleget is beszéltem már az országgyűlési dolgokról; most ismét elvezetem Soltzára, még pedig ott is nem valamelyik vendégszobába, hanem egyenesen a gyermekszobába, a mely tulajdonképen az én lakószobám is. Az én kis Miklósom (legalább az anyja szemeinek) igen szép, barátságos gyermek; csupa egészség és élet: pár nap óta kezd már járni is, de miután physikai fejlődését egészen a kedves természetre bizom, azt hiszem, egy ideig még felváltva, hol négykézláb, hol két lábon fog sétálgatni; a négykézláb menésben különösen nagy gyakorlata van; soha sem engedtem meg, hogy valamely szolgálattevő személy egészen az ő rendelkezésére legyen s ezért többnyire olyan dolgokkal mulat, a mik elfoglalják; legjobb szeret olyan tárgyakkal vesződni, a miket kinyithat, becsukhat, vagy a miken egyáltalán valamit változtathat; míg a minnek a maga eredeti valóságában kell maradni — mint legtöbb játékszernek — azt nem szereti, hamar eldobja. Így van ez vajjon minden gyermeknél?

Jó adag akaratoskodás is van a kópében, a mi

ellen küzdeni elég dolgomba kerül: reménylem azonban, hogy lassankint sikerülni fog legyőzni ezt a hibát is, mert most már velem szemben csak ritkán történik meg az ellenszegülés, pedig eddig nem tett különbséget.

Októberben, ha a jó Isten addig szerencsésen megsegít, társa is lesz kis fiamnak.

Mindenesetre meg fogom hozatni mind azon könyveket, melyeket kedves papám ajánl; a kitűnő Delillenek csupán csak az utolsó költeménye »La Pitié« nincs birtokomban, de már azt is megrendeltem. Salzmann iratainak terjesztése, a mi alattvalóink között sok nehézségekkel járna, különben sincs az meg magyar nyelven. De meg a magyar parasztot, sőt fájdalom még a nemes embert is, száz évvel visszafelé kell önnek maga elé képzelni s még hozzá azt a körülményt is tekintetbe venni, miszerint ezt az állapotot nem is igen óhajtják megváltoztatni a kik tehetnék.*)

Szerintem a biztatások és jó példák hathatnak leginkább, de azok is teljes csendben, észrevétlenül alkalmazva. Jól esik az embernek látni, mily hódítást tesz a felvilágosodás — daczára a sok akadálnak — különösen a protestans helyeken. Csak a vallási gyűlölet nem akar engedni, még művelt körökben sem; de reménylem, hogy el jön az az idő is mikor az ember nem a hitvallása szerint itéli és be-

*) Egy idő óta azonban még is haladás történt a népnevelés terén, sőt a kormány részéről is hatályosan előmozdított.

csüli embertársát, ha én már meg nem érhetem is azt. *)

Adja át üdvözetemet kedves papám tiszteletre-méltó nejének, akinek ön és gyermekei után senki sem tartozik annyi köszönettel, mint én, a miért az ön napjait oly széppé tudja tenni. Gyermekei tisztelettel gondol reájuk

leányuk

J e a n e t t e.

Alsó-Soltza, 1807. szept. 18-án.

Mély megindulással olvastuk mindketten az ön kedves, részvétteljes levelét, igen tisztelt atyai barátom, megerősít ez bennünket abban a hitben, hogy a jóban való kitartás, még az élet legnyomasztóbb körülményei között is az egyedüli biztos út a boldogságra. **) Bámulatomra egészségem régen nem volt olyan kedvező mint épen ezalatt a fatális időszak alatt; úgy tetszett, mintha a testi erők barátságosan kezét nyújtottak volna a léleknek, hogy ne ingadozzék és így segítségére lehessen szegény, félreértett jó uramnak.

Soha sem voltam oly büszke arra, hogy neje lehetek, mint akkor. Talán egyedül csak én ismertem és érthettem az ő lelki világát, mely oly tiszta, oly ma-

*) A különböző hitfelekezetek óhajtván várt egymás iránti türelme, Magyarországon előbb bekövetkezett a nemes hölgy elmulásánál s a báróné gyönyörködhetett óhajtatása teljesülésében.

**) Azon időben a báró ellen, egy országgyűlési beszéde következtében, pört indítottak, mely azonban rövid időn az ő javára dőlt el.

gasztos volt, hogy néha még magam is alig voltam képes felfogni nemeslelkűségének egész nagyságát. Azonban honfitársainak jobb része is felismerte őt s tanubizonytságot tehetett mellette. Most már minden feledve látszik lenni s kedves, mindent feláldozó férjem, teljes nyugodtsággal működik az országgyűlésen s erősebb elhatározás él lelkében, mint eddig bármikor, hogy hazájának — a hol csak teheti — hasznára fog dolgozni. Így az én, kissé talán asszonyos, de annál édesebb álmaim, melyeket — a csendes, házas együttélésről alkottam magamnak, ismét szétfoszlanak.

Ezuttal nem tudtam elkísérni őt, bárha nagyon szerettem volna látni szép királynőnk megkoronázását és azt a bűbájt, a mi egész lényét körülveszi; azonban egy idő óta ismét ingadozó egészségi állapotom, — hosszasabb távollétem alatt egymásra halmozódván a dolgok — úgy leköt, hogy most nem tudtam hazulról kimozdulni.

Csak júniusban tértünk vissza Erdélyből, hol sok — és helyel-közzel igen kellemes — ismerettségét kötöttem s egy természeti szépségekben oly gazdag, sokféle nemzetiségekből kevert lakóinak ősi szokásai által nagyon érdekes kis ország közeli megismerésével gyarapodtak tapasztalataim.

Az a jószág, melyen pusztulásnak induló várkastélyunk áll, egy termékeny völgykatlanban emelkedő halmon terül, melynek aljában az oláh parasztok meglehetősen szegényes házacskaí huzódnak meg; a kilátást köröskörül elzáró magas hegyek, bőségesen adnak a falucska népének bort és mindenféle gyü-

möcsöt ; bárha csak mérsékelt magasságig terjed is a művelt föld, mert a hegyek tetejét mindenhol sűrű erdőségek fedik.

A nép nyelvét, mely úgy hangzik, mintha elrontott latin volna (minden valószínűséggel valami régi római gyarmat lakóitól származhatik e nép) kissé nehezen bírtam elsajátítani, annyival is inkább, mivel rendkívül bőbeszédűek ; annyit azonban lassankint még is csak betanultam, hogy meg tudtam értetni magamat ; kis fiaim is versenyeztek velem a tanulásban.

Különben, hálát adok istennek, hogy ide helyeztet, hol most tartózkodom és nem Erdélybe, hol a tehetősebb nemesség körét kivéve, (ott a műveltségnek legalább a látszatát még is igyekeznek megszerezni) sokkal hátrább van az emberi szellem kifejezése, mint itteni körünkben. Elmondhatom, hogy erdélyi utam óta sokkal elégedettebb vagyok olyan itteni körülményekkel is, a melyeket azelőtt bizony szerettem volna megváltoztatni, sokkal elégedettebb vagyok, mert látom, hogy még rosszabb körülmények is vannak.

Belső szeretettel és tisztelettel üdvözlí önt
hálás leánya

J e a n e t t e.

Debreczen, 1810. január 20.

Márczius 6-dikán J.-ben kelt drága sorai a fegyverszünet első napjaiban érkeztek csak hozzám s rá azonnal megszakadt nálunk a postaközlekedés, de jól volt az úgy, mert különben kénytelen lett volna ked-

ves atyai barátom az én akkori jeremiadajaimat meghallgatni. Most azután örömmel jelenthetem önnek, hogy férjem hosszú hét hónapi távollét után, ismét visszaajándékozott nekem*), házi nyugalmam természetesen azért még nincs egészen helyre állítva, mert most is holmi szolgálati ügyekben ide-oda, kell neki utazni, de veszély már nincs s reményilem legalább, hogy nemsokára véget ér már ez a nyugtalan-ság is.

Az insurrecciónál való alkalmaztatásban az a jó van, hogy a mint a pusztító kardra nincs többé szükség, fel lehet azt cserélni a hasznos hajtó ekével. Csak most már Isten és a hatalmas Gallia, megajándékozna bennünket hosszú békével, ez után az iszonyu megrázkódtatás után. Bárha a győzelem dicsőfene besugározza Badent is, reményilem, ezt kívánja ön is velem együtt; igaz, hogy területben nyerni fognak, de azt a sok kiontott vért a jó fejedelemtől tudom nem pótolhatja az ilyen nyereség

Muzsája ígért újabb két termékének előre is nagyon örülök! a politikai részeket illetőleg majd felvilágosítást szerzek magamnak. Általán véve hazám újabb szellemi termékéből keveset láthatok, egy részt mivel kevés jut el ideig, másrészt pedig nem is igen törődik velük az a világ, a melyben én élek, a német irodalom nem becsültetik itt sokra, az úgy nevezett nagy világ a francziát helyezi előtérbe.

A tulajdonképeni képzett világ már méltányo-

*) A báró ez idő alatt a nemesi fölkelők seregében mint tábornok szolgált.

sabb, egy része azonban annak is minden erejével saját anyanyelvének fejlesztésére, tökéletesítésére törekszik, míg más része a latin nyelvet akarja uralgó nyelvül megtartani. A mi házunk és környezetünk az előbbiekkel tart; szorgalmasan munkálkodnak, én azonban: magamban úgy vélekedem, hogy mind addig, a míg csak fordításokkal fárasztják magukat és olyan magyar fejek nem teremnek, melyek saját alkotta eredeti műveikkel a nemzet izlését a magasabb szellemi művelődés iránt fogékonyságra ébresztik, mindaddig hiába lesz minden igyekezetük.

Nagyrabecsüléssel és változatlan vonzalommal maradok

hálás leánya

V a y J.

Diós-Győr augusztus 8-án 1813.

Mennyire óhajtottam volna, a kedves levele által nekem szerzett szives meglepetésért mielőbb köszönetet mondani önnek, édes, szeretetreméltó, jó barátnőm! azonban nagyon gyengélkedő voltam s egy kis erőt kellett előbb gyűjtenem az itteni vasas fürdők által, legkedveltebb foglalkozásaim egyikének — a levélírásnak — elvégzésére is.

Már két hete mult, hogy orvosaink tanácsára ide jöttem Diós-Győrbe, hol egyik vashámorhoz közel fekvő kis halmon, deszka bódécskát róttak össze, melyben naponkint kétszer melegitenek izzó vassal fürdőt számomra; eleinte nem akarta szenvedő fejem tűrni a hámorok nagy kalapácsainak rettentő, folyton tartó

zaját; valamint azt az erős zugást és morajt is nehéz volt megszoknom, mit a hajtó kerekeket mozgásban tartó patak okoz, a mint a kerekekről alá hull a mélyen fekvő sziklás hegyszakadékra; most azonban már lassankint hozzátörődtem s kezdem magamat jobban érezni.

Szálláson egy barátságos lelkésznel vagyok, a ki velem étkezik s úgy látszik, valóságos jótétemény neki, hogy magányában egy kissé zavarja jelenlétem.

A merre szemem lát, a természet rettentően szép körülöttém; meredek hegyek ölelik körül a láthatárt, kopár szikláikkal, tátongó szakadékaikkal s az egész képet a majd szeliden csergedező, majd szilajul tajtékozva rohanó hegyi patakok élénkítik. A keskeny völgy felső végén mindezeket a patakokat egy óriási medenczében gyűjti az emberi hatalom és erő, honnét, csatornák és zsilipek segélyével, a szerteszét fekvő hámorok fürész és liszt malmok, szakadatlan működésben tartatnak általa. Soltza csak három óra járásnyira fekszik ide s szeretteim gyakran meglátogattak már itt tartózkodásom óta.

Öleli őszinte barátnője:

V. Jeanette.

Bécs, aug. 2. 1814.

Négy hét óta vagyok már itt, elképzelheti kedves barátnőm, miszerint egyedül csak azért jöttem e helyre, hogy Oroszország uralkodónójét viszontláthassam. Sokban megzavart az a körülmény, hogy julius-ra jelzett ideérkezése halasztást szenvedett, azonban

kár lett volna még is visszamennem, most már mindenestre itt maradok októberig s idejövetelem célját szeptember közepén, reménylem, el is érem *); férjem és gyermekeim velem vannak, miattuk tehát nem nem vágyódom haza; azonban a városi zajtól, de még a nagyobb társaságoktól is annyira el vagyok szokva; hogy gyakran erős vágy fog el, »bár csak Soltzán lehetnék.«

Különben a nyarat talán egy fővárosban sem lehet oly jól élvezni, mint itt, mert a környék elragadó s a lakosok nemes élvezetek utáni vágygyal párosult vágyonossága a közel s a távolabbi halmokat és völgyeket gyönyörű angol kertekké varázsolja.

Császáruk és fivéreinek a természetrajz, különösen a fűvészet iránt nyitvánuló határozott vonzalma egészen divatossá tette eme tudományát a főrangúak körében.

Ez a folytonos változatosságban gyönyörködő nagy hatalomannyi haszontalanságot és káros szokásokat hoz létre, miszerint igen méltányos, hogy egyszer, másszor a szép és jó előmozdításához is hozzájáruljon.

Enyéim és a magam legszivesebb üdvözlését küldi kegyednek és kedves szülőinek

barátnője

Jeanette.

Soltza, márcz. 29. 1816.

A husvét-ünnepeket Golopon szándékoznak

*) A báróné ifjúkori barátnője, Erzsébet orosz császárnőtől kapott meghívás következtében utazott fel Bécsbe egész családjával, az uralkodók congressusa alkalmából.

tölteni, drága barátnőm, a mely helység melegebb fekvése miatt, kellemesebb tavaszi tartózkodási hely mint Soltza; innét azután egy kis kirándulást teszünk majd gyermekeinkkel a magyar alföldre, hol ők már négy év óta nem voltak; azt óhajtom, hogy lassanként ismerjék meg a mennyire lehet hazájukat, a nélkül, hogy tanulmányaikban a miatt meg lennének zavarva, hogy majd a midőn külföldön járnak, összehasonlítást tehessenek. Magyarország ugyan gyakran fog vesztetni előttük, azonban éppen az által buzdittatnak majd arra, miszerint teljes erejükből törekedjenek úgy physikai mint erkölcsi tekintetben pótolni az itthoni hiányokat, beláthatják mily nagy munkakör vár az ő tetteirejükre! a kötelességek sokaságának tudata mindig jó hatással szokott lenni a fejlődő ifju lélekre.

A mi Szabónk — fiaink mentora — legközelebb egy kis értekezést irt a falusi iskolák javítását illetőleg, melyeknek javítására igazán szükség is van; reménylem, hogy ez a mű fog is felmutatni valami eredményt. Legközelebb irok majd kedves atyjának, kinek e tárgyban igen nagy tapasztalatai vannak, hiszem, hogy nem tagadja meg támogatását a mi gyenge kísérletünktől, miután minden jó iránt oly melegen érdeklődik. — Ne higgye azonban, hogy hivatlanul olyan dolgokba akarom ártani magamat, a mik más országban a kormányra tartoznak, én kinek gyermekei vannak s ki ezért minden gyermek nevelését fel szeretném karolni; óhajtanám, hogy észrevétlenül hozzájárulhatnék csekély tehetséggel a szent ügy előmozdításához.

Jeanette.

Soltza, jul. 29. 1816.

Drága barátnőm!

Szerencsésen befejeztük alsó-magyarországi utunkat, melyről legutóbbi levelemben említést tettem önnek, gyermekeimben sok új eszme ébredt ez utban tett tapasztalatok által; nézeteik javultak, látkörük szélesbedett; egy tiszteletre méltó tudós*) ki irántunk való barátságából kísérte őket, sok ismeretet szerzett nekik a botanicában, én is tanultam tőle a mennyit csak lehetett s így most sétáink alkalmával a legkisebb növényke is barátságosan szólít meg bennünket, úgy, hogy gyakran azon csodálkozunk, miként tudunk eddig oly érzéketlenül ennyi szépségre rá taposni. — Azt a magasztos képet azonban, kedves Amáliám, melyet ön rólam, egyik birtokról a másikra való költözésem alkalmából, maga elé fest, a valóságban fájdalom, nem találná fel. Ah! eleinte mennyi hasonlót álmodtam én is, tizenhat év lefolyása után azonban be kell vallanom, hogy majdnem semmit sem haladtam előre feltett szándékomban s hogy nem marad utánam egy pillanatnyi nyom sem, azt az egyet leszámítva, miszerint gyermekeimnek majdan lesz érzékük a jobbra s férfi korukban több bátorsággal és eredménynyel küzdhetnek a tudatlanság, henyeség és előítéletek ellen.

Károly Frigyes történetét nagyon sok élvezettel olvasom, bárcsak Baden minden jövő uralkodójának mintaképül és buzditásul szolgálna e könyv tar-

*) Fazekas Debreczenből volt eme kirándulásukon az ifju bárók kísérője.

talma! S ily módon jótékony befolyást gyakorolhatna az ön nemes lelkü atyjának szelleme még a késő utorkorra is.

Üdvözlettel maradok

szerető barátnője

J e a n e t t e.

Pest, január 2. 1817.

Megbocsáthat-e nekem, kedves Amáliám, hogy ily későn mondok köszönetet leveléért, a mely pedig nekem oly nagy örömet okozott? — Azóta sok olyan dolgok adták elő magukat, melyek szokott életrendem és munkakörömből egészen kizavartak, úgy hogy még most sem vagyok a szokott kerékvágásban. November ötödikén hagytam el fiaimmal az én csendes Soltzámát, nehezen váltak meg a fiuk vidám ifjúságuk gondtalan játékanak színhelyétől; az ott maradók közül elég könnyes szem tekintett utánuk. Ez a válás volt az első fájdalom, a melyet éreztek. Én majd minden tavasszal visszatérek a vidékre velük, azonban az a tervünk, hogy pár évig megszakítás nélkül folytassák itt tanulmányaikat; szorgalmuk fogja majd az időtartamot meghatározni, hogy meddig legyenek távol; érzem, miszerint nem azon anyák közé tartozom, kik könnyen kielégíthetők, igen sokat kívánok az enyimektől és tartózkodom őket másokkal összehasonlítani; a világ azonban oly elégedettnek látszott lenni azzal a kevéssel, a melyet tőlük látott, hogy idejövetelem szinte egy kis forradalmat csinált a nevelés terén. Mindenki a Pestalozzi-rendszer csodájában hisz; s egyre kérik a tanácsot fiaim neve-

lőjétől. Be lesz vive a fent említett rendszer az evangélikus iskolába, sőt még magas catholicus urak is figyelemmel ígérk kisérni és kísérik is már azt. Szabó és én azonban jól tudjuk, hogy sem Pestalozzi, sem Niemeyer nem tesznek csodát; gondosság és szeretet nélkül s tulajdonképpen ez hiányzik az itteni iskolákban. Németországban is találkozunk még némely ferde szokással a nevelés terén, különösen erkölcsi tekintetben; azonban ott mégis csak tanul az ember valamit, a mi az életben elébbre viszi, míg itt nemcsak a szív kiképezése van elhanyagolva, hanem a külsőségek a legnagyobb tudatlanságot takargatják. Minél jobban halad előre mindenben a cultura, annál érezhetőbbé válik ez; és kevés szülő van aki jobb után ne vágyódnék, a nélkül, hogy tulajdonképpen tudná, mi után vágyódik. A mi Szabónk érkezettnek is tartja az időt egy magyar nyelven irt alkalmas szakmunka kiadására, a velem közlött befejezett részekből úgy látom, elég jó mű lesz az s a körülményekhez alkalmas munka, néhány hónap alatt ki is lesz már nyomtatva. Adjá isten, hogy haszna legyen!

Férjem még csak ma hagyta el Soltzát, hogy újra velünk lehessen, ismét három hónap óta nem láttam őt; a gyakori hosszas egymástóli távollét nem kellemes oldala életemnek. E hó 9-dikén többekkel együtt Bécsbe fog menni, hogy a császárnak esküvője alkalmából Magyarország üdvkivánságait tolmácsolja. Ha az idő kedvező lesz, talán magával visz engem is; nagy örömömre szolgálna, ha újra láthatnám a bajor királynét, valamint uj császárnén-

kat is, kit mindenki annyira magasztal. Midőn ezelőtt 11 évvel Münchenben voltam, még nagyon fiatal volt, a fenséges hölgy, de már akkor is rendkívül szeretetreméltó, bájos és megnyerő volt ugy megjelenése, mint modora.

Üdvözölje nevemben kedves családjának minden tagját; tekintsenek, igen kérem, a távolban is ugy engemet, mint hozzájuk tartozót; megérdemlem ám azt, ragaszkodásom és azon szeretet által, melylyel mindnyájuk iránt viseltetem.

J e a n e t t e.

Pest, april 10. 1817.

Mennyiszer ott voltam lelkemmel önöknél, tisztelve szeretett atyai barátom! Azonban Bécsből visszatértem óta nagyon takarékosan osztogatta számomra sorsom a nyugodt perczeket; pedig azt szeretném, ha semmi sem zavarna abban a kedvencz foglalkozásomban, midőn azért veszek tollat kezembe, hogy önnek választ irjak, köszönetet mondjak.

Ha nem emliteném is, képzelheti, miszerint mély gyászában *) a legőszintébb részvétellel osztózom; hisz ismeri szívemet s tudja, mily igaz gyermeki ragaszkodással viseltetik az önnek egész háznépe iránt. Azonban lelki szemeim előtt mindig ugy látam drága atyai barátomat, mint az isteni gondviselés akaratát alázattal és vidám tekintettel tűrő bölcsét, ki nagy hitével és tiszta szeretetével felül tud emelkedni a földi fájdalmon. — Hála a teremtető-

*) Draisé elhunytá alkalmából.

nek, levele csakugyan azt bizonyítja, hogy nem csalódtam.

A lélek halhatatlanságáról tanuskodó bizonyítékok közül egy sem oly meggyőző előttem, mint az, hogy az önhibánk nélkül reánk sulyosodó csapásokat és fájdalmakat annál nagyobb megadással tűrjük, minél magasabb fokán áll lelkünk a tökéletességnek, s zugolódás és kétségbeesés nélkül bele tudunk nyugodni a gondviselés által reánk mért sorsba. Ha a test gyötrelmei miatt, kétségbeeséssel küzd, a nemesebb rész, a lélek, közelébb emeli őt a láthatatlan világhoz s a fájdalom keservét, megnyugvást, bátorságot okozó érzéssé változtatja, magasztos hittel gyógyítja a mély bánatot. És, ha itt e földön már ily magas álláspontra emelkedhetik az erkölcsi ember, hogy az általa szenvedett fájdalmak legnagyobbikát, legkeservebbikét, a szeretetteitől való megválást is az önmegadás enyhítő érzetével képes viselni, hogy ne kellene hinnünk abban a magasabb létben, hol az isteni jószág kegyelméből, úgy a gyötrelmek, valamint a bánat könnyei feloszlanak a mindenség összhangzó egyetemenben.

Mig a közönséges lelkű ember elcsügged, addig ön, drága barátom, a teremtő iránt hálás szívvvel fogja élvezni családi körének meggyérült örömeit is; nagyon helyeslem, hogy szabadságidőt szerez magának, szeretném, ha nagyobb nyugalma végett, egy kis utazást próbálna a Felvidékre, a mi oly kedves szórakozást nyújtott önnek hajdan. Oh, miért nem kívánhatom azt, hogy üdülésre czélzó utazása a mi körünkbe vezesse!? A bánatteljes napokban két akkorának

látszik a köztünk fekvő távolság, mint rendes körülmények között!

Frigyes Károly életrajza már sok kellemes órát szerzett ugy nekem, mint férjemnek; benne sok olyan eszmét, olyan törekvést lelek, a mi azt a hatást teszi rám, mintha véletlenül egy régi jó ismerőssel találkoznam. Nagyon vágyom már a második része után s ezuttal nem csupán az olvasás kedvéért, hanem inkább egy előttem álló működésre való tekintettel. Nem hiába figyeltem meg olyan áhitattal hajdan, midőn ön, drága barátom, a legrongyosabb koldussal is szívélyesen elbeszélgetett; mikor néha, téli estéken a fonóházba mentünk együtt; milyen jól el tudott kérdezősködni tőlük, a legapróbb körülményre is kiterjedő figyelmével! Leírhatatlanul mély benyomást tett rám egy-egy ilyen látogatás; — azt hittem azonban, hogy ez a benyomás is elenyészik majd, mint annyi más, — a gondviselés azonban, a legkisebb eszközöket is bölcs czéljaira tudván fordítani, — másként rendelkezett. Ez utóbbi időben ugyanis a nyilvános közbizalom 36,000 pengő forint tökétt tett le az én és még néhány nőismerősem kezébe, hogy a jelen nagy inség alkalmából, belátásunk szerint, segíeyezzük vele a háziszegényeket. — Képzeltető, mily buzgalommal és hűséggel fogunk eljárni a reánk bízott feladatban. Azonban, nehogy a henyélésnek találjunk előmozdítóit lenni a kiosztott kegyadomány bősége által a lent említett összegnek csak egy harmadát akarjuk egyelőre kiosztani, a mellett azonban munkáról szándékozunk gondoskodni a munkaképesek szá-

mára. A tőke másik kétharmadát, valamely marandandó jótékony intézet létesítésére óhajtjuk fordítani. E tekintetben természetesen nagyon elágazók a vélemények s a mellett még igen sok legyőzni való nehézség is áll tervünk útjában. Legtöbben buzognak a szegény, elhagyatott gyermekek számára állítandó ipariskola terve mellett s engem biztak meg, hogy dolgoztassam ki ennek tervét és alapszabályait; ez a munka azonban, úgy szólva, egészen a saját vállaimra nehezül, mert Szabón kívül nincs senki segítségemre. Bárcsak ott lehetnék az ön közelében, hogy munkám legalább hasznavehetőn ütne ki!

Nőegyletünk elnöke, Teleki grófnő, közel rokonnunk, nagyon összetart velem s ez által abban az előnyös helyzetben vagyok, hogy senki sem tudhatja, melyik eszme került tőlem, miután ő mindent a maga nevében terjeszt a többiek elé, kik azután úgy tanácskoznak az indítvány fölött. Az említett tervnek, e hó 20-án készen kell lenni, mind a mellett hálás köszönettel fogadnám, ha, drága barátom, e tárgyra vonatkozó jó tanácsaiban részesítené, vagy legalább olyan könyveket ajánlana, melyekből utmutatást nyerhetnénk; a jó tanács sohasem jó ám későn.

Nálunk nincs rendőrség, annyival több a kóborló koldus; nincs árvaházunk, nincs dologházunk, egyetlen jótékony intézetünk egy nagyon kisszerű kórház. Mi ez egy 30,000 lelket számláló városban? s a mellett a fényűzés oly erősen ki van fejlődve, hogy az a legtöbb családapát, erején tuli költekezésre kényszeríti. — Sokan abban a hitben vannak, hogy minden b a j o n lehetne segíteni egy nőegyletnek; én azon-

ban nem igen merem reményleni, hogy hosszú életü legyen az egylet, mert attól tartok, később nem járulnak majd olyan buzgalommal az alaptőke gyarapításához, mint most, mikor még az újdonság érdekével bír a dolog. *) Az a jó hatása azonban mindenestre meglesz, hogy sok olyan dolog kerül általa szóba, minek életbeléptetése már elkerülhetetlen, ha csak minden európai állam mögött nem akar maradni Magyarország.

Budának külön nőegylete van s mindkét egylet védnöke a főherczeg nádor neje, ki azonban betegeskedése miatt, nem igen vehet részt a dolgokban.

Kedves jó leányait teljes szivemből ölelem s nagyon kérem szeretett Amáliámat, írja meg — ha csak rövid pár sorban is — mint vannak most ott-hon? mert jobban vágyódom leveleik után, mint valaha.

Hálás leánya

Jeanette.

Pest, január 25-én, 1818.

Azzal hízlek magamnak, drága Amáliám, hogy annyira meg van győződve önök iránt táplált

*) Ez az aggodalom azonban nem teljesült, mert a pesti jótékony nőegylet ma is fennáll és ha nem is volt módjában, mind azon sok oldalról jövő kívánságokat teljesíteni, melyeket tőle vártak, mégis kimondhatatlanul sok jót tett, a folytonosan gyarapuló jótékony adakozások és a fáradthatatlan buzgalmu válaszmányi hölgyek és tiszteletre-méltó elnöknők tevékenysége által évtizedek hosszú során keresztül s számtalan szűkölködőnek és elhagyatott árvának nyújtott segélyt és vigaszt.

változhatatlan vonzalmamról, miszerint nem rójja fel egészen hanyagságnak, hosszas hallgatásomat. Testi szenvedések nehéz sulya alatt bucsuzott el tőlem az elmúlt év s ugyanazok nyomasztó terhe alatt köszöntött be hozzám az új esztendő is: a szó teljes értelmében kell venni a mit itt írok, mert múlt augusztus óta olyan kínzó nyomást éreztem fejemben, hogy teljesen képtelen voltam miatta minden munkára. Eleinte olyan hevesen támadott meg ez a baj, hogy két álló hónapig az ágyba szegzett, azután is, felkelhettem bár, de fej-idegeim rendkívül meg voltak támadva, orvosom azonban teljes javulással biztat, a tavasz üdítő levegője által.

Ilyen körülmények között rendkívül jól hatott rám fivérem és később a jó Reinhardt Zsófia látogatása, *) ki egy igen szeretetreméltó fiatal társnőt is hozott magával.

Lajos fivérem ugyan már decemberben eltávozott tőlünk, két hölgy-vendégem azonban még itt maradt s remélhetőleg, pár hónapig még nem is gondolnak a távozásra. Művészetüknek, az igaz, nem sok táplálékot találnak Pesten, Bianka azonban járja a nagyvilágot s mindenhol általános tetszést arat, a hol csak megjelenik. — Zsófia pedig fest egész nap; esténként azután összeülünk s bizalmasan beszélgetünk szülőföldünkről és ifjuságunkról. Nagyon különböző utakon vezérelt bennünket a gondviselés s ezért nézeteink sem mindig egyezők, azonban

*) A Reinhardt családdal gyermekkor óta baráti viszonyban volt a báróné.

többször csak a conventionalis szempontokban térünk el egymástól, de abban a mi a létezés valódi értékét képezi, sőt még annak tartamán is túl terjed — teljesen egyetértünk.

Nőegyletünk folyton fenn áll (jó magam most ugyan bénult tagja vagyok) nem működik ugyan olyan behatólag, mint a múlt téli nyomor alkalmával, azonban lassan, de biztosan halad nemes célja felé s majdan ez lesz a legszebb emléke a megboldogult *Hermína* főherczegnőnek, kit ez egylet alapítójaként lehet tekinteni, valamint az ő nemes lelke hozta létre az elaggott, keresetképtelen emberek menhelyét is. Kinek sirját őrizheti ezeknél ragyogóbb emlékkő?!

Jeanette.

Pest, augusztus 20. 1818.

Hosszu hallgatásom semmivel sem menthető, egyedül csak ama szilárd bizalommal, melylyel elnézésére számítok tisztelt, drága barátomnál. Hogy nagy beteg voltam, azt fivérem által bizonyosan tudja; négy heti hideg fürdő használata után azonban most már csaknem teljesen jól érzem magamat; gyógyulásom feletti örömöm annyival nagyobb, mert már teljesen megadtam magamat annak a gondolatnak, hogy soha sem leszek egészséges s csak azt kértem a gondviseléstől, hogy adjon türelmet és engedjen vidámnak lennem, bajom mellett is; a jó isten még is gyakran többet ad, mint a mennyit reménylünk!

Otrokotsy elhozta Frigyes Károly életrajzának második részét, melyért én önnek majd minden nap

köszönetet mondok; némely tekintetben a legélénkebb élvezetet nyújtja az nekem; már kétszer átolvastam, harmadszor pedig a fiaimmal szándékozom elolvasni. Áldás és dicsőség hazánknak; a még élőknek és elköltözötteknek, kik a legnemesebb herczeg közelében tartózkodva, azzá fejlesztették őt, a mivé lett; és kétszeresen áldassék ön, atyai barátom, ki tevékeny beavatkozásával nemcsak (a mit ugyan az említett mű elhallgat) elegyengette azt a fáradságos ösvényt, melyen mind ama jó eléretett, a mások javára, de megkönnyítette a rajta való haladást. Bár csak minél több főherczeg és államférfi olvasná e könyvet és lelkesülne rajta! A mi honatyáink közül bizony sokan hasznát vehetnék, mert igen válságos időszakban élünk. A magyar nemesség addig fog habozni, belássa-e a saját javát vagy sem? mig majd igen kemény iskolába küldetik; én úgy vélem, sokkal szebb lenne, ha nem várnák mig kényszerítettnek a jóra és igazra, hanem vennék fel önként a kényszernek látszó kénytelenséget, a körülmények javítása céljából. Bár csak az ön bölcs belátását tudnám bele önteni mindenkibe, boldogulásunk érdekében.

Szeretettel és nagyrabecsüléssel maradok
hálás leánya

J e a n e t t e.

—
Pest, deczember 1-én 1819.

Majdnem amaz örömteljes érzéssel, mely egy rég nem látott, kedves, vágyva várt barátné viszontláthatásakor fog el bennünket — vettem levelét ked-

ves, drága Amáliám. A Tisza sik partján találtak sorai, hol a szem a nap első üdvözlő és utolsó bucsu sugarait, minden akadály nélkül láthatja. Egyedüli szépsége ennek a megmérhetetlen földtengernek az a sajátos tünemény, a mi a láthatárt csalóka képekkel népesíti be, hullámozó vizekkel, vagy zöldülő erdőkkel, midőn a nap a tiszta égen a dél pontot eléri; még a messze fekvő tornyok és fák is vissza tükröződnek a látszólagos áradatban. Dénon, Egyptomról irt művében emlékezik az ottani homok hegyek ilyenmő természeti tüneményéről, melyet az erősen tűző napsugarak visszaverődésének tulajdonít; az alsó magyarországi nép délibábnak nevezi azt, az ő nyelvén. (Mittags Zauberin.) A szép ősz még sem töltöttem itt, ezen a barátságtalan vidéken, mely oly nagyon ellenkeznék az a talajjal, melyet a kedves Ernesztinnel beutazott, ha egymás mellé helyezné őket az ember. A barátságos Soltza volt néhány hétig otthonunk, százados, árnyas tölgyeivel. Oly jól esett ismét falusi levegőt szivni, hogy alig időztünk a szobákban s magamban szivemből örültem, hogy fiaim oly romlatlan, gyermekes érzéssel vannak eltelve, mint ezelőtt 3 évvel voltak, midőn gyermek éveik eme bölcsőjét elhagyták; minden helyet és gunyhót felkerestek, melyben annak előtte öröm vagy bánat osztályrészesei voltak, s minden hajdani játszóhely újra a játéknak lett szentelve.

Mind a mellett csak kevés ideig tarthatott ez a nagyszerű állapot. November első napjaiban ismét itt kellett lennünk s újra mindenki a szokott foglalkozását végzi; csupán jó férjem maradt még jószágain-

kon, s csak négy hét múlva jön utánunk. Családi életünk, a városban való tartózkodásunk által nagyon meg van zavarva, de fájdalom, ezen a helyzeten nem lehet változtatni.

Állandó szeretet és ragaszkodással maradok
szerető barátnője

J e a n e t t e.

Pest, ápril 6. 1820.

Drága barátnőm!

Örömmel vette férjem az ön atyjának a német szabadsajtóról szóló szép könyvét, én és fiaim, felváltva olvastuk fel neki. Erről a dologról most mindenfelé annyit beszélnek és irnak, hogy valóban szerfelett érdekelt bennünket erre vonatkozólag valami komolyan kivihetőt olvasni. Korunk sajátságai közé, látszik tartozni az is, hogy ha az ember nem szorítkozik kizárólag a komoly tudományosságra, a figyelmes szemlélő ritkán talál az irodalmi művekben élvezetet, minduntalan szenvedélyességbe, türelmetlenségbe ütközik az ember s csak nehezen tarthatja meg hitét a valódi jó felé való haladásban, a mi az ön kedves atyjának és sok más jó embernek az élet legfőbb célja volna.

Társas összejövetelekben a farsangon elég gazdagok voltunk s daczára nagy kényelmességemnek, a farsang vége felé még én is vettem egy kevés részt bennük; nevezetesen azért, mert Gyulay, sz. Edelsheim grófné jött ide s rábeszélte engem is a mulatságokban való résztvételre.

Császárnénk magyar királynévá való koronáz-

tattásáról is beszélnek, de sokan kételkednek még ebben a hirben, mert ez az országgyűlés nélkül nem történhetik meg. Bármennyire tisztetem és szeretem is császárnénkat, még is ezt a zajos időszakot majd falun fogom tölteni, mert gyermekeinknek akkor szünidejük lesz; örülhetnek a jó falusi levegőn szabadságuknak. Ezen elhatározásra még gazdasági tekintetek is vezérelnek, sőt rajtam kívül még mások is gondolkoznak hasonlóan. Olyan időben, midőn a naponkinti kiadások fedezése is gondot ad, nem lehet az országgyűléssel járó költségekbe bele menni.

Fiaim még nem határoztak a felett, hogy mi-féle pályát választ szanak, de nem is sürgetjük őket, időt adunk nekik, hogy a jót és rosszat minél jobban megismerhessék, a jogot mindenestre tanulni fogják, mert azt minden magyar nemesnek tudni kell, hogy sajátjukat megoltalmazhassák; ha az én kívánságom szerint történhetnék, legjobban szeretném őket jó mezei gazdáknak látni, boldogabban élhetnének és sokkal több hasznosat tehetnének, mint egy korlátolt hivatalban; mind a mellett ezt a véleményemet nem nyilvánítom, mert attól félek, hogy önzés van a játékban, t. i. így közelemben lehetnének.

Ölelem drága, kedves barátném egész lelkemből.

V a y J e a n e t t e.

Pest, február 26. 1821.

Drága barátnőm!

Bizonyosan értesült arról a nagyszerű táborozásról, mely a mult ősön városunkat oly élénk-
ké

tette; ennek a pompának az élvezésétől is megfosztottak csuzos bánaltalmaim; fiaim jobbnak vélték szünidejüket (mely épen ezekre a hetekre esett) falun tölteni, én hát elkísértem őket augusztus vége felé Soltzára, azzal az erősen feltett szándékkal, hogy visszatérek ide férjemhez, azonban nem teljesíthettem szándékomat. Hogy a nagy hadgyakorlatokat, bálakat és egyéb multságokat könnyen elengedtem, azt elhiheti; hanem kitűnő Császárnénkat nagyon szerettem volna viszontlátni és hallani. Ebben az előtte uj országban őt megfigyelni, nagyon érdekelt volna engem. Mondják, hogy nálunk tartózkodásával nagyon meg volt elégedve, az ittenieket is igen megnyerte, minden szép és jó iránt érdeklődő modorával, igen szép ez tőle! Természetesen, azért a dicsérethez hozzá teszik, »mégis tehetett volna többet is!« de hát tudhatják-e földi nagyságok, hogy mit kívánnak tőlük? Azután ha tudnák is, nincsenek-e tetteikben gyakran még jobban korlátozva, mint mi közönséges halandók?!

Örömömre szolgált, a mit a kedves Kalm-ék mostani nyugodt, gondtalan helyzetéről irt. Oly szép az, ha a magasabb szellemmel megáldott egyének földi életük utolsó perczéig a világ javára munkálhatnak; hasonlóan a bucsuzó naphoz, mely még nyugta után is fénylő sugarakat hagy hátra, hogy másoknak világíthasson!

Ki veheti rossz néven Kalm urtól, ha előbbeni nagy törekvéseivel felhagy és pár évet saját magának óhajt szentelni életéből? Szinte kötelessége azt tenni, miután egészségi állapota követelni látszik a nyugal-

mat. Ebben a tekintetben azonban véleményem nem lehet egészen elfogulatlan: igen nagyon óhajtanám, ha kedves férjem is nyugodhatnék egyszer már, ez azonban, fájdalom, csak kívánság fog maradni. Egészségi állapota most ugyan valamivel jobb, mint a hogy legutóbbi levelemben önnek irtam, hanem hát a kor gyengeségei néha még is éreztetik magukat s mily nehéz, hogy ilyenkor távol van az én és gyermekeink ápolásától.

Mindaddig, míg tulajdonképeni üzleti utazásain tudom, könnyebben viselem a tőle való távollétet, azonban, ha mint most is, valamelyik falusi jószágunkon van s a hosszú téli estéket nálunk nélkül, egyedül kénytelen tölteni, akkor szárnyakat óhajtok magamnak, hogy majd nála, majd meg itt lehetnék gyermekeimnél.

Gondoljanak néha mindnyájan távolban levő testvéri barátnőjükre

Jeanettere.

Pest, jul. 1. 1822.

Tűz volt Soltzán s nálunk is sok kárt tett a gabnakészletben; az ököristállók, minden szántóvető eszközünk s a mit férjem még a legjobban sajnál, egy egészen új és jó cséplőgép lettek hamuvá. Még szerencse, hogy nem voltunk jelen a veszedelemnél, legalább az ijedtségtől megmenekültünk. — Azonban az ilyféle csapások felett tépelődni nem észszerű dolog; bár nem lesz egykönnyen pótolható a sok kár, mert itt is, mint mindenütt, a közlekedés szünetel s a jövedelem alig elég a naponkinti kiadá-

sok fedezésére. Mindig éreztem, de soha sem annyira, mint most, hogy mily természetellenesen élnek Magyarországon az emberek. Más országban az értelmes ember a körülményekhez alkalmazkodik s ha kénytelen is magától egyet-mást megtagadni, azért nem csügged s nem apad nála az életkedv s tudja élvezni az egyszerű, igaz örömeiket; itt kevés ilyen egyénnel lehet találkozni, mert többnyire csak a külsőségekre ad mindenki s a takarékoskodás feltűnést kelt s nagyon kevesen tudják tultenni magukat azon, hogy »mit mond a világ!« Azonkívül még az is baj, hogy ha takarékoskodni kezdünk, legelőször is egy csomó embertől kell megvonnunk a mindennapi kenyeret, mert minden ház tul van tömve cselédekkel.

Férjem, mint majd mindig, most is távol van, azonban, ha tudná, hogy önnek irok, hozzá csatolná azon kérését az enyémhez, hogy: tartsanak meg bennünket és fiainkat szíves barátságukban.

Igazán szerető barátnője Jeanette.

Pest, január 20. 1823.

Kedves drága barátnőm!

Az elmúlt évben igen kellemes őszöm volt; fiaim felszabadulván az iskolai szigor kötelekeiből, végre hosszabb időt tölthettek falun mellettem, hozzájuk csatlakozott még egy fiatal pajtásuk is, valami gróf Wallenstein. Ebben a vidám társaságban a patheticus mama is kénytelen volt néha valósággal megifjodni. Golopon tartózkodtunk, hol nekem a szüretelést kellett igazgatnom, férjem a három órányi távolságra levő Liszkán volt hasonló dologgal elfoglalva;

ez egyike a Tokaj hegység lábánál elterülő magaslatoknak, melynek csucsáról a közeli, lassan hömpölygő, dus hal-állományu Bodrogot látja az ember; gazdag bokrozatu partjai s a rajta tul elterülő beláthatatlan síksággal, mely egészen a Bánátig nyúlik. Ut és idő felséges volt! s így férjemet többször meglátogattuk több napra.

A préháznak csak egy szobája van s így az a kényelmetlenség volt csupán az ilyen látogatások alkalmából, hogy a fiatalok, valamelyik parasztház szobájának padlóján szalmát elterítve éjelezték s ha több vendégünk jött össze, a szabad ég alatt étkeztünk, kitoldva asztalunkat gyalulatlan deszkákkal s székek hiányában felfordított üres hordóknak kellett ülőhelyül szolgálnj, ez azonban mind nem volt alkalmatlan, csak még érdekesebbé tette a mulatságot.*)

A szőlő kitünő volt s így a leve is pompás bort ígér, hanem hát az istenadta nemes ital keresetlenül áll a pinczékben, mert szomszédaink a lengyelek, vagy mértékletességből, vagy szegénységből, nem hordják úgy, mint más években.

Adja át drága barátném tisztelt ura atyjának mindnyájunk szives üdvözetét. — Ah! Mily boldoggá tudna engem tenni, ha még egyszer láthatnám! Meg nem zavarható, változatlan vidám kedélyéből (mely legközelebb hozzám küldött kedves kis költeményéből is kisugárzik) enyhülést szerezhetnék, ha bajom

*) Azóta a Liszka melletti Meszes, a báróné idősebb fiának gondos műveltetése által a legtermékenyebb és hiresebb bortermővé van téve s oly pompás borházzal bir, hogy husz vendéget igen kényelmesen el lehet látni benne.

van, azonban éppen ő tanított bennünket példájával, nyugodt lélekkel lemondani az olyan dolgok utáni vágyról, a miket elérni nem lehet.

Őszinte barátsággal és szeretettel öleli önt
barátnője

Jeanette.

Golop, nov, 26. 1823.

Ne muljék el ez az év a nélkül, hogy én önnel folytatandó bizalmas társalgással föl ne frisítem magamat. Sokáig megtagadtattott tőlem ez az öröm, májustól október elejéig jobb karom meg volt bénulva a köszvényes bántalmaktól, sőt még most is fájdalmat érzek benne, ha írok; gyakoroltam ugyan magamat — és némi sikerrel — a balkézzei írás művészetében, azonban épen csak a háztartásom körül szükséges dolgok megírásánál használtam azt; igen lassan ment így az írás s az én kedves levelező barátaim szemeit sérthette volna a betűk kezdetleges formája. Különben most már egészségesebb vagyok, mint annak előtte voltam, azután a türelemben való gyakorlat még javamra is válhatik, ha a mindenhatónak úgy tetszik! Ah! a testi fájdalmakat könnyű elviselni! csak a kedveseinktől való örök elválás nehéz nagyon! . . .

A jó Amália herczegnő halála mélyen érintett; oly szép napokat töltöttem körében, a miért igenis hálás voltam. Mily nehéz lehet az igen nagyra becsült ögrófnénak — ki maga oly közel áll a sir szélehez — látni, mint száll sirba egyik gyermeke a másik után, a kedves bajor királynénak is bizonyosan

nagy fájdalmat okoz szeretett ikertestvérének elmúlása; kétszeresen szerencse, hogy leányának a főherczegnőnek eljegyzése, épen erre az időre esik, ez a körülmény, akaratuk ellen is sokszor elvonhatja őket fájdalomuktól.

Mennyire köszönöm önnek, hogy közölte velem kedves atyjának újabb kis költeményét! Egészen odavarázsol az engemet ama kedves körbe, mely őt körülveszi s a tiszteletreméltó aggastyán bölcsessége és tapasztalatai visszhangra találnak szivemben.

Az én helyzetemben, kedves barátnőm, igen nagy változás állott be! S mondhatom, nagy erőmbe került hozzászokni ez állapothoz; mult hónap 11-én elváltak tőlem gyermekeim, kik 21 éven keresztül figyelmem és gyengédségem tárgyai voltak, s kikre én úgy kicsiny, mint nagyobb munkáimnál, mint biztos támaszra számithattam; a távollét ugyan nem változtat egymáshoz való ragaszkodásunkon, de azért immár az én közvetlen befolyásom náluk mégis csak megszűnik.*)

Néhány nap mulva visszatérek Pestre. Az a kívánságom, hogy falun lakjunk, nem teljesülhet egészen, bárha megszűnt is az ok, mely bennünket a városhoz kötött. Mióta férjem a család legidősebb tagja, ő viszi a pörököt, — melyek nélkül Magyarországon egy ős nemesi család sem létezhetik, — ez

*) Az ifju bárók jogi tanulmányaikat végezve egy évre Bécsbe költöztek, hogy ott, magas képzettségű atyjuk kívánsága szerint, a már akkor virágzó polytechnicumban gyakorlati tanulmányt szerezzenek a chemiából, technológiából, és hogy néhány mezőgazdasági szakot látogassanak.

vonzza őt többször a városba; azután meg vágyódik úgy magáért, mint értem is jobb orvosok után, mint a milyenekkel mi itt birunk; tehát a legközelebbi három hónapot Pesten fogjuk tölteni, márcziusban azonban Soltzán reménylek lehetni.

Lelkemből ölelem önt és kedves nővéreit!

J e a n e t t e.

Soltza, június 1. 1824.

Igen tisztelt atyai barátom, ön legyen az első kinek érzelmeimet az engemet ért nagy csapás után írásban tolmácsolom. Talán már tudja is, hogy egyedül állok immár, hogy nemes, nagyon szeretett férjemet május 11-ikén hirtelen elvesztettem Barátságos beszélgetést folytatva ültünk az ebédhez és egy negyedóra mulva ő már nem volt többé az élők között! de halála oly szelid volt, hogy még most is úgy rémlik: mintha csak aludnék, semmi mélyebb lélekzetvétel, semmi vonaglás nem árulta el az én földi boldogságom megszűntét sokáig azt reménylettem, hogy csak ájulás az csupán, de hasztalan volt minden élesztés, nem lehetett felébreszteni többé! . . .

Barátaim gondoskodtak róla, hogy fiaim Bécsből haza jöjjenek. A nagy veszteségre következő harmad napon meg is érkeztek; micsoda viszontlátás volt az! . . .

Egy hét mulva visszaküldtem őket ismét, hogy tanulmányuk nagyon meg ne szakittassék; én pedig ide utaztam s nincs szándékomban többé Pestre visszamenni, itt, az én elköltözöttem közelében aka-

rom elviselni további létezésemet, hogy a reám maradt nehéz kötelességeket hiven betöltve, magamat a jobban mindinkább tökéletesbsem és gyakorolhasam: míg majd engem is érettnnek talál a jószágos gondviselés arra, hogy egyesüljünk ismét.

Szeretettel ölelem kedves Amáliámat, legutolsó levelére még adós maradok a válaszszaal, addig, míg bensőm kissé világosodik; igen kérem azonban, tudassa kedveseivel az én nagy veszteségemet; írjon Rió Janeiróba és Freiburgba, a hol tudom, nagy részvéttel fognak bánatom iránt lenni. Többi kedves leányainak is testvéri üdvözleteimet küldöm s önnek igen tisztelt barátom, hálateljes ragaszkodásomat!

Meg kell nyugodnom az isteni gondviselés böles határozatain, bármit végezzenek is azok sorsom felől.*)

Vay Jeanette.

*) E levélhez Drais válasza van csatolva, melyet érdekesnek találck a közlésre.

»Mélyen tisztelt barátnőm! Juniusban kelt kedves, bánnatteljes levele, lelkem mélyéig megindított. Ott látom abban magam előtt az igazi, lesújtó mély fájdalmat s mellette az ön erős lelkét, mely nem veszti el az egyensúlyt, hanem sorsát fájdalomtelten és nyugodtan viseli. Semmi kétség benne, hogy derék fiai is erős oszlopokként fogják támogatni nemes lelkü anyjukat és segitenek neki emelni a bánat terhét. Ah! mennyi jótéteményt éreztetethet velünk a mindenség ura, jó gyermekeinkben!« . . .

Mély tisztelettel és atyai szeretettel ölelem önt kedves barátnőm, nem hagyva fel azon reménynyel, hogy még viszont láthatjuk egymást!

Maunheim, julius 20. 1824.

D r a i s.

Soltza, deczember 7. 1826.

Drága barátnőm!

Sokat utaztam a mult nyár és ősz folytán s bárha bolygásomat nem lehet is kējutazásnak nevezni, legalább egy kis szórakozást nyújtott az nekem. Természetesen sokkal élvezetesebb lett volna az ön és kedves Luizánk társaságában, gondtalanul barangolni a schwezingeni illatos kertekben, mint a magyar alföld pusztáit járni, különösen mikor a kísérő környezet sem valami érdekes; de hát mikor a hivatás parancsol, nem szabad sokat törni rajta a fejünket, hogy mi a terhes és hogyan volna mulatságosabb.

Mily nagy örömömre szolgál, kedves barátném, jó atyjának folytonos, megrendíthetetlen egészsége! Ily boldog, ép és vidám aggkort az ég csak választottnak ad. Szolgálati ideje ötven éves jubilaumának közelgése nem csak nekünk lesz nevezetes ünnep, kik őt szeretjük és mélyen tiszteljük, hanem minden olyan német hazafi, ki hona művelődésének előhaladásán örülni tud, jól eső érzéssel fog végig pillantani azon a hosszú életpályán, mely oly szorosan egybe van forrva ama hosszú évtizedek minden nevezetesebb eseményeivel, a mely életpályának harczosát a vélemények és szenvedélyek leghevesebb ostromának sem sikerült soha letéríteni kitűzött szent célja felé vezető utjáról. Így azt képzelem, hogy az az életrajz, melyről kedves barátnőm levelében említést tesz, mindenki által élénk örömmel fogadtatik majd. Ugye bár, annak idején nekem lesz módomban, e müben

gyönyörködhetni? Legszivesebb üdvözetem jelentése mellett, kérek belőle már előre is egy példányt.

Szeretettel öleli önt

Jeanette.

Golop, szept. 22-én 1827.

Szeretett, kedves barátnőm!

Tisztelve szeretett uraatyja jubilaumának leírását olvasva, élénk öröm töltötte el lelkemet. Még egyszer hálát adtam a Mindenhatónak — mint ama nagy nap reggelén is — hogy ezt a boldogító örömet megengedte érnünk, valamint azért a lélekemelő tudatért is, hogy szülőföldem fejedelme és népe, úgy tudja méltányolni az igaz érdemeket!

Az az érzelmes és szellemes mód azonban, melyel kegyed, szeretetreméltó barátnőm, gyermeki örömeinek és hálájának kifejezést ad, azt hiszem, legbecsesebb kincse az ünnevelt aggastyánnak, mert hiven betöltött atyai gondosságának gyümölcse és jutalma az. Láthatja ugyanis, hogy önben és kedves nővéreiben, szelleme tovább fog élni és fejlődni (a mi kitünő embereknél nem gyakori eset, mert a sokoldalú elfoglaltságu férfi gyakran megfélekezhetik családapai gondjairól) s valamint most megédesíti ez a tudat élete alkonyát, vigasztaló sugárként fogja őt kísérni az elmulás perczéig — — lehet-e nemes szívű, jó gyermekeknek boldogítóbb, vigasztalóbb érzése annál a tudatnál, hogy szülőiknek ilyen boldogságot engedtek élvezni!?!...

Igen tisztelt ura atyjának majd külön is számolok róla, mennyire meghatották és felemelték lelkemet becses sorai; engedje a Mindenható, hogy még igen soká

állandó jó egészségben adhasson nekünk tettei és szavai által jó példát s törekvéseinknél lelkesítőleg világítson előttünk jóváhagyó tekintete.

Néhány nap óta teljes magánosságban töltöttem itt időmet, de azért nem mondhatom, hogy csendességben is, mert fejem felett a kőmivesek és asztalosok folytatják munkájukat; kénytelen voltam ugyanis, a tél beköszöntése előtt néhány szükséges javítást és változtatást eszközölni ezen romladozó épületen, mely 300 évnél több idő óta hirdeti a mellette haladó vándornak, hogy Tokaj völgyének bejáratához érkezett. Drága uram csak szüretnek alkalmával szokott itt tartózkodni. Miklósom azonban ide akar települni, mivel Golop abban a megyében fekszik, melyben ő hivatalt visel.

Isten önnel, kedves drága barátnőm! Változatlan szeretettel öleli
J e a n e t t e - j e .

Golop, Szept. 23-án, 1827.

Nagyon tisztelt atyai barátom!

Milyen leirhatatlan örömet okoztak nekem becses sorai! Szeretettel fogadta hát mély tiszteletem és szeretetem azon csekély tanujelét, melylyel jubilaumi ünnepélyéhez hozzájárulni bátorkodtam s biztosít róla, miszerint nemcsak én találok üdülést a rég mult idők képeinek visszaidézésében, hanem önnek is gyakran élénken lebegnek azok lelki szemei előtt sőt még abban a fénytsugárzó pillanatban is megjelennek előtte, midőn a jelen a dicsően kivívott pálmát nyújtja a multak elismerése gyánánt. — Atyai jóindulat és elnézéssel nyilváni-

tott véleménye, multam és jelenemről 51 éves koromban is azt a hatást idézi elő lelkemben, amit az atya dicséretének mindig okozni kell — t. i. buzdít, hogy csüggedten meg ne állapodjam a jó útján való haladásban, mert ha az ember ott nem halad, az a visszaesést jelenti. Gyakran nehéz pedig a csüggedést legyőzni! s azért a rokonlelkektől és a magasan felettünk álló szellemektől jól esik a buzdítás.

Most olyan eseménynek nézek elébe, mely idősebb fiam sorsa felett fog valószínűleg határozni, politikai életpályáját illetőleg. Két éve megírtam, hogy Zemplénmegye jegyzőjévé választatott. Szorgalma és természetből nyert szerencsés tehetségei, úgy megnyerték a megyei rendek vonzalmát, hogy most azon a ponton állunk, miszerint első alispánná választatik; október 15-én fog eldőlni ez a dolog. Ez esemény lefolyását úgy képzelje kedves atyám maga elé, mint körülbelől egy angol parlamenti választást s beláthatja akkor, miszerint nem kis feladat egy anyának azt a nagy napot várni és átélni! Fiam valóban szép szónoklata önt ugyan belém egy kis bátorságot; jól ismeri ő azon kötelességek és felelősségek terhét és nagyságát, melyet vállaira akarnak helyezni, úgy, hogy midőn nagy örömet okoz is neki a nyilvános közbizalom, igen tudja méltányolni mostani boldog, gondtalan helyzetét.

Három körülmény van ellene — míg ellenjelöltjeinek éppen ez a szerencsájuk; először is az, hogy: mágnás, a mágnásokban pedig nem igen bizik a nemesség, azt vélve, hogy a főurak mindenben csak az udvarral tartanak. Ötven alispán kö-

zött eddig csak egyetlenegy főur van. — Másodszor: Miklós még csak 25 éves; arra pedig még nincs példa, hogy ilyen fiatal embert állítottak volna valamelyik megye élére; többnyire 40—50 éves férfiakat szokta csak ez a kitüntetés érni. Végre pedig az is igen nagy akadály, hogy fiam protestáns, a mi Magyarországon minden alkalommal igen nagy hátrány. — Ha mégis megválasztatnék, akkor teljesül rajta boldogult jó atyjának áldása »Légy kedves isten és emberek előtt!« ez volt neki szokott mondása, mikor az élénk, jó szívű fiu valami örömet okozott neki.

Nagyon megható azt látni, hogy kisebbik fiam Lajos, ki a gazdaságnál maradt, mint igyekszik egyengetni teljes erejéből bátyjának útját, mintha nem is volna ennél egyéb gondjuk. Mert meg kell vallani, hogy ő reá sok teher fog háramlani, ha bátyja a reménylett állást csakugyan betölti, miután abban nagyon nyílt házat kell neki majd tartani; az a szép testvéri szeretet és egyetértés annyival is jobban esik nekem, mert igen ritkán látok ehhez hasonlót s szentül hiszem is, hogy az ég áldása fogja őket kísérni érte.

Igaz szeretet és tiszteletem kifejezésével zárom soraimat

V a y J e a n e t t e.

Golop, nov. 1-én 1827.

Szeretve tisztelt barátom!

Mult levelemben jelentettem már, hogy október 15-dike nagyon nevezetes napja fog lenni életemnek,

miután határozni fog Miklós fiam politikai életpályája felett.

Nem minden aggodalom nélkül néztem e nap elé, mert az anyai szív igen kishitű portéka! azonban — hála a jó istennek! — hiába valónak bizonyult minden rettegésem. Fiam úgy lett első alispánná választva, hogy a 3000 főnyi szavazó közönség közül egy sem hangoztatta a másik négy jelölt nevét. Ez az egyhangú választás az, a mi csaknem hallatlan eseménynek tekinthető Magyarországon. Ez a sok kitűnő sajátsággal bíró ország, a többiektől sokban elütő alkotmányos kormányzati formáival, úgy meg van vonulva Ausztria mellett, hogy a külföld előtt jóformán ismeretlen, pedig sok olyan érdekes szokása és törvénye van, a mi Ausztriáétól merőn eltér. Ötven vármegyére van felosztva területe s ezekbe a legfőbb kormányzót: a főispánt (*supremus comes*) a király nevezi ki. E főispánok azonban rendszeren egyéb méltóságokat is viselnek, mint p. o. curiai bírák, tárnokmesterek stb. ugyanazért nem laknak megyéjükben. A főispánok képezik a főpapok, született hercegek, grófok és bárókkal együtt országgyűlések alkalmával a főrendi táblát. A főispán fenhatósága alatt, az alispán (*vice comes*) vezeti 30—40 hivatalos egyéniséggel a megye ügyeit s bíráskodik elsőfokulag a megyei dolgokban: ugyanezek által hajtatik végre minden kormányrendelet, határoztatik meg a népre rótt terhek viselésének aránya és módja, mely népnek egyszersmind ők a szószólói az uralkodó és kormánya előtt. Ezeket a hivatalnokokat mind maga választja a nemesség. Az volna

voltaképen a szabály, hogy minden 3 évben új választás legyen, azonban sokszor 8—9 évig is helyben marad egy hivatalnok, ha a választó közönség meg van vele elégedve. A választás napját, a főispán határozza meg 4 héttel a választás ténye előtt; ekkor aztán mindenki megmozdul, jönnek-mennek a nép vezérszónokai, a kortesek; gyűlések tartatnak, közbe közbe — fájdalom — nem ritka az összekocczanás sem. Végre a kitűzött napon megjelenik a főispán, neki jogában áll bárkit kijelölni, de jaj neki, ha nem veszi tekintetbe a közvélemény hangulatát! magas állása daczára retentő zavarokat okozhat tapintatlansága által.

Nálunk most nem fordult elő ilyen eset. Október 13-án megérkezett főispánunk (Szilassy septemvir) s vele a megye főnemessége, papsága és sok nemes választó Ujhelyre, a választás kijelölt színhelyére s azonnal conferentia tartatott a kijelölés érdekében.

14-én este a körülbelől 2000 főre menő közönségesebb rangú választók tömege is bevonult, tábort ütve az uczákon és tágasabb udvarokban; egész éjjel szólt a zene s hangzott az »Éljen Vay! Izrael erőssége!« kiáltozás, mert a magyarok, különösen a protestánsok, nagyon szeretik a bibliai mondásokat alkalmazni. Ifjabbik fiam éjfél tájban el ment a nép közé s meg akarta velük értetni, hogy meg kell várni előbb a kijelölést, mielőtt nevet kiáltoznának; fáradozása azonban hiábavalónak bizonyult, mert a választók felémelték őt vállukra s örömrivalgás mellett mutogatták, mint azon ember fivérét, kitől üdvösségüket re-

ménylették; alig birt tőlük szabadulni. Miklósnak a főispán lakására kellett menni, részint azért, hogy kivonja magát a nép köréből, részint pedig annak bizonyítása miatt, hogy ő nem vesz semmi részt a mozgalomban, annál kevésbé idézi azt maga elő, mint az nem ritkán történni szokott.

Végre 15-én kora reggel először a catholicus azután a reformatus templomba vonult a választók tömege s az isteni tiszteletek után a gyűlésterembe, tudniillik a mennyi nép ebbe a terembe befért; a többiek a szabad ég alatt maradtak. Itt az eddigi magistratus leköszönt állásáról s a főispán beszédet tartva, kijelölte végre azon négy férfit, kiket alispánságra ajánlani akart, fiam nevét, mint legifjabbikát, utoljára említve. Alig ejtette ki azonban ezt a nevet, azonnal minden oldalról felhangzott az »éljen Vay!« kiáltás s a mágnások vállaikra emelték Miklóst (ez a szokás még abból a korból maradhatott fenn, mikor a honfoglaló ősök, paizsra emelték megválasztott vezérüket) s a főispán átnyújtotta neki a megye pecsétjét. Ekkor azonban már a kint maradt tömeg is zajosan követelte láthatását, levítették hát a lépcsőn s minden oldalról lelkesült örömrivalgás fogadta őt. Közbe azonban azt is kiáltozák »Hol a pecsét?« úgy, hogy csaknem folyton fel kellett azt neki tartani. Ez a mások hátán, vagy vállain folytatott, kissé kényelmetlen sétaut, utczáról-utczára, tovább tartott fél óránál, a mikor azután vissza szállították őt a gyűlés terembe, a hol midőn új helyét elfoglalta, ismét felhangzott az üdvözlő örömjaj. Majd beszélni kezdett s mint szemtanuk állították előttem, a több-

szöri helyeslő közbeszólások s a helyzet meghatósága daczára is, nagy nyugalom és megfontoltság jellemezte szónoklatát.

Az nap folyamán s még másnap is folyton tartottak a választások s miután most már fiam érdeke is azt kívánta, hogy minden állás lehetőleg jól töltsék be s a főispán is személyes jóakarója levén, egészen át adta neki a választás vezetését, a mit azután Miklósom annyi tapintattal és szerencsével vitt keresztül, hogy minden párt lehetőleg meg volt az eredménnyel elégedve.

Szeretném megválasztatása után tartott beszédnek németre fordított másolatát, valamint a bevégezett választások után mondott szónoklatát ide csatolni levelemhez, de félek, hogy levelem kézhez jutását kockáztatnám vastagsága által. Majd más módot találok ki, hogy fogadott unokájának eszmemetét kissé megismertethessem atyai barátommal.

Bármily szép volt is ez egész esemény lefolyása s szívem bármily mély hálaérzettel emelkedik is a Mindenhatóhoz, ki alig férfikort ért fiamat már is olyan utra vezérelte, hol véghetetlen sokat tehet minden jó ügy előmozdítására, 300,000 lélek (köztük 5000 nemes ember) jóléte és baja levén az ő kezei közé letéve, — még is nagyon érzem, vele együtt, helyzetének nagy súlyát is. — Minden párt nagyon sokat vár tőle és sehol sem foly erősebb küzdelem az elavult intézmények és az új eszmék között, mint épen az ő kormányzása alá jutott területen; a ki itt a nép és a kormány között áll, annak felettébb nehéz állása van, különösen, ha az a meggyőződés él lelké-

ben, hogy e kettőt nem lehet egymástól elszakítani, a mi családunknak pedig ősidők óta ez volt az alapelve.

Ah! miért nem lehet a jó atya, tanácsaival fia oldalánál, a nagyfontossággal bíró percekben! --- szelleme legyen legalább vele!

Én most a szünet nélküli látogatások örvényében élek, Miklósomnak alig van szabad percze a megyei ügyek dolgában értekező, vagy baráti örömteljes részvételnek kifejezést adni óhajtó látogatóktól; hozzá még tokaji szüretünk ideje is itt van; pompás idő kedvez ennek a munkának, de azért alig tudok kitalálni az apróbb, nagyobb gondok tömkelegéből; azért azonban még is kénytelen voltam ezt a levelet megírni, mivel tudom, mily jóságos atyai részvételt viseltetik drága barátom, létezésem nevezetesebb eseményei iránt.

Mindkét fiam szives jóakaratába ajánlja magát, velem együtt. Jeanette.

Soltza, január 12-én 1828.

Nagyon tisztelt kedves barátom!

Miklós fiam mély megilletődéssel fogadta, bölcs tapasztalatainak gazdag tárházából számára küldött adományát.

Ép oly mély megilletődéssel mond köszönetet az anya is, úgy az ő, valamint a maga nevében. Adná az ég, hogy érdemessé tudná magát tenni Miklós az ön jóságára, azon sok nemes és hasznos tanácsnak bölcs alkalmazása által s így az ön jóltevő szelleme ---

közvetve bár — kiterjesztené áldásos hatását e távolfekvő országra is.

Karácsonykor csak két napig időzhetett körömben Miklósom s így miután nem akart megválni, az »Agathonhoz irt Epistolá«-tól, még nem irathattam azt le magamnak; azonban még is jól emlékezem egy pontjára, a mi fájdalom, az én fiamnál nagyon hamar beállt. Azt mondja u. i. hogy a kezdő hivatalnok képzelje úgy néha, mintha a hatásköre alá tartozó nép inséggel küzdene s gondolkozzék rajta, mi módon tudna segédeszközöket találni. Miklósomnak az a szerencsétlensége van hivataloskodása kezdetén, hogy valósággal az inség sujtja alattvalóit. A mult nyári tartós szárazság, csaknem egész Magyarország elrontotta a termést; különösen szenvedett a hegyes vidékü Zemplén megye ott, hol leu-gyelországgal határos; ez inség látogatta vidékeken utazik most fiam, hogy a hol lehet könnyebbülést idézzen elő.

A király ő felsége, kegyes volt fiamat kamarássá kinevezni, a mi által úgy szólva szentesíté a zempléni rendek választását. Nagy örömet okozott a kitüntetés a nemességnek. Miklóst és engemet pedig mily hálaérzettel töltött el a háza atyja iránt. E hó 22-én fog fiam Bécsbe utazni, hogy személyesen mondjon köszönetet s letegye a szokásos esküt.

Soltza, junius 10 én 1829.

Nagyon tisztelt barátom!

Igen érdekes látogatóm volt a napokban: az e g r i é r s e k, — azelőtt velencei patriarcha —

tette körutját diocesisében s bár itt Soltzán semmi dolga sem volt, betért hozzánk és egy ebédet költött el nálunk; fiaim ismerték, de én még soha sem láttam. Nem magas rangja és az a körülmény, hogy egy róm. cath. főpap protestáns házhoz betér — tette nevezetessé előttem e látogatást, hanem igazságosságának és nemes emberszeretetének jó hire, mely jöttét megelőzve, kedves emlék gyanánt maradt utána; azonkívül sorsának saajátszerűsége, mert nem hiszem, hogy kivüle bárki más is oly magas polczra emelkedett volna, ön erejéből. Nem tudom, ismeri-e kedves atyám a »Tunisiás« című hős költeményt és a »Hajdankor gyöngyeit?« Ugy emlékszem rá, mintha a lapok érdemük felett dicserték volna, míg mások gáncsolták e két művet; pedig vannak bennük igen szép helyek, de az igaz, hogy az egész engemet sem elégitett ki; most azonban majd több figyelemmel fogom átolvasni.

Angliában Irland felszabadítása, nem hiszem hogy élénkebb mozgalomba hozta volna a kedélyeket, mint az említett főpásztor itteni megjelenése, ki az egyszerű miskolczi református superitendus látogatását is viszonzta. Történt legyen bár a tény politikából, az embernek még is jól esik, mert keresztényibb türelem és egyetértés elérésére látszik az czélozni, mint a minő most a vallásfelekezetek között uralkodik.

Mikor a tollat kezembe vettem, hogy ezt a levelet megírjam, azt képzeltem, hogy fejszédülés miatt nem fogom azt befejezni tudni s ime mire a végére értem, egészen megújulva érzem

magamat! Ugy látszik, az önnel való foglalkozás, drága barátom, olyan jótékony hatással van beteg idegeimre, mint a tokaji bor az ön mellgörcsére: mindenik erősíti a szívet.

Mély tisztelettel üdvözli önt

Jeanette.

Golop, márczius 16-án 1830.

Kedves, hön szeretett barátnőm!

Nővéremtől január 19-én kaptam a legutóbbi tudósítást s ez a levél sejteté már velem a reánk váró nagy veszteséget... *) Majd az »Allgemeine Zeitung« egy rövid jelentéséből megtudtam, hogy — bekövetkezett az... A szív azonban nehezen válik el a megszokott boldogságtól!... Kétkedni akartam! Hisz otthonról senki sem küldött tudósítást!... Még fiaim is biztattak, jó gyermekekhez illőn, velem érezve az aggodalmat; nem tudtam arra határozni magamat, hogy önnek irjak, — félttem a bizonyosságtól!... Tegnap végre megkaptam lelkes levelét, a mi fájdalom: megfosztott csalódásomtól, de a mellett nem engedte, hogy meggörnyedjek a csapás sulya alatt, mert a megboldogult bölcs méltó gyermekei, saját példájuk által mutatták meg a levélben, miképen kell az ő általa szeretett egyéneknek belenyugodni a teremő végzésébe. Ugy van kedveseim! ő eltűnhetett testi szemeink elől, de az a sok jó a mit földi pályája alatt létrehozott és erényei, hallhatatlanok maradnak

*) Drais halálának első hire alkalmából, mely 1830. márczius havának első napjaiban következett be.

örökké; szelleme bennünk és általunk tovább működik, azért ha az ő földi alakja elköltözött is. Még az isten is tudja máltányolni érte hullatott könnyeinket, hisz ő helyezte az érezni tudó ember-szívbe a fájdalom és nagy öröm kifejezésének e kiapadhatatlan forrását; jobb atyáért pedig még nem hullhattak könnyek! . . . Azonban, ugyan ő akarja azt is, hogy lelkünk emelkedjék túl a siron és az időkön, oda, a hol ő most lakik s hol egykoron feltalálандjuk ismét . . . Irányozzuk hát tekintetünket fel, a jobb világ felé s éljünk úgy, hogy bizonyosak legyünk, miszerint a megboldogult eléggülten látja tetteinket, akkor majd olyan lehet elmulásunk, mint az övé volt. — Én bizonyosan legközelebb vagyok e végcélhoz; szünni nem tudó fájdalmaim és növekvő gyengeségem sokszor emlékeztetnek erre, úgy, hogy a fájdalmas elválásnál nyugodtabban tekinthetek a még előttem álló rövid utra, melyet az ő erkölcsi támogatása nélkül kell megtennem. Önnek azonban, testvérként szeretett barátnóm és jó nővéreinek, az a dicső feladat jutott osztályrészül, hogy tetteik által élő emlékei legyenek azon megdicsőültnek, ki oly korán beojtá minden jó, nemes és szép csiráját kebelükbe, ott ápolta, és ez által azon ritka atyai örömben részesült, hogy az elhintett jó magvakat gyümölcsözni láthatta. Az ur oltalma és áldása legyen önökkel mindnyájukkal!

Nagyon megtisztelő az általános mély részvétel is, melyet megboldogultunk elmulása keltett, de magát is megtiszteli az által úgy a fejedelem, mint népe, hogy érteni és ismerni tudták az elszált lélek értékét; míg a nagyherczegnek önökről való méltányos

gondoskodása, egyik szép vonását fogja képezni uralkodói életrajzának. Jutalmazza őt ezért a gondviselés olyan államhivatalnokokkal, kik követni tudják a megboldogult példáját.

Mily nagy veszteség érte tisztelt nagybátyjukat is, szeretett fivére halálával. Ilynemű események alkalmával szinte még szorosabbra fűződik minden családi kötelék a jó emberek között; legyen szabad azt reménylenem, drága barátnőm, hogy mi is még az eddiginél is nagyobb szeretettel fogunk ezentul egymáshoz ragaszkodni; igen kérem, tudósítson mintlétkről minél gyakrabban, én is majd tőlem telhetőleg sokszor írok, bár majd fejem, majd kezem meg-meg tagadja a szolgálatot.

Testvéri szeretettel öleli önt és kedves nővéreit
J e a n e t t e.

Soltza, november 20. 1820.

Kedves drága barátnőm!

Országgyűlésünk még mindig együtt van s az ülésszak berekesztésének ideje még bizonytalan; későbbre pedig Miklós egy küldöttségbe lett kinevezve, mely gyűléseit Bécsben fogja tartani; így hát valószínűleg sokáig nem láthatom őt; azonban megnyugvást lelek ama tudatban, hogy teljes igyekezetével és megfontoltságával, azon lesz, miszerint új pályáján méltón töltse be a helyét.

Mig úgy szólva mindenütt forrongás uralkodik, mi a legmélyebb békében élünk Néha úgy rémlik, mintha nem is volna bennünk élet; a nemzet fejlődése alig észrevehetőleg halad előre, de még is jobb ez így,

mintha roham-léptekkel haladna. Mind a mellett vannak ám itt is fejek, melyek hajlandók volnának lobbot vetni s a külföld példája után, bele rohanni a zavarokba; de ha a kormány kitartóan megmarad mérsékletre czélzó rendszere mellett s támogatásban részesíti azokat, kik a minden régi állapothoz makacsul ragaszkodók és az ujítási törekvéseiknek mindent feláldozni kész elemek között a bölcs közép ut elvét képviselve, időszerű korlátok közé szorítják az elégedetlen elemeket — úgy Magyarországnak nem lesz mitől tartani, ha csak kívülről meg nem zavartatik békéje . . .

Mára be kell zárnom soraimat; lelkével öleli önt kedves, jó Amáliám

Jeanette.

Soltza, márczius 10. 1831.

Mily örömet töltöttem volna önnel kedves bárátnőm a legközelebb mult napokat, csendes, fájdalomteljes visszaemlékezéssel ünnepelve gyászom évfordulóját; olyan érzés ez, mit csak az képes meg érteni, a ki maga is sokat veszített; az is egy neme a boldogságnak, ha tekintetünket a siralom völgyéről azzal a tudattal emeljük fel a csillagokig, hogy megküzdöttünk a fájdalmakkal.

Egy éve immár, hogy az a szép élet, mely nekünk boldogságunk és példányképünk volt, elenyészett. Mily fontos volt ez az év önre nézve! Magára hagyatva, tanulja meg csak az emberi akarat, hogy mire képes! Vezesse a jó isten önt és testvéreit to-

vább is ezen a boldogságot és nyugalmat osztó ösvényen.

Jó sógorom, Neuborn halálhíre fájdalmasan lepett meg s hozzá még olyan pillanatban, midőn — idegen emberek sokaságától környezve — nem is gondolhattam saját érzelmeimre; igen nehéz helyzetem volt. Szegény Louizám, nehezen fogja nélkülözni a hű, öreg barátot! És mind nehezebbé válik állapota, minél jobban mulik az idő tőlünk. A gyermekeket távol tartja kötelességük szigorú betöltése s így ő többnyire magára van hagyva: azonban ez a szegény özvegyek általános sorsa! Még szerencse, ha olyan korban marad magára, mikor már a visszaemlékezésben is boldogok maradhatunk.

Bocsásson meg firkámért s engedje szívből ölelnem.

J e a n e t t e.

Miskolcz, szept. 11. 1831.

Igen megnyugtatólag hat kedélyemre kedves Amáliám, az ön igaz, mély részvéte. Ha tudjuk, hogy atyai szemek őrködnek fölöttünk a magasban s itt lent néhány hű szív őszinte ragaszkodásáról még lehetünk győződve, úgy a sorsnak minden próbáját el lehet viselni. Ah! hát még ha a nyomornak és irtózatnak annyi példáját látja és hallja az ember maga körül mint én ez utóbbi időben! Akkor még a saját bajját és gondját is jótétéménynek lehet tekinteni.

Utolsó levelem óta, a cholera nálunk mind jobban emelkedve pusztított. Augusztus 5-ikén — éppen

születésnapomon — kedves jó Miklós fiamat is megtamadta ez az iszonyu kór; a gyors orvosi segély azonban s — az én meggyőződéseim szerint — rendíthetetlen bátor természete megmentették őt, bár hivatalának fáradsalmaitól nagyon ki volt merülve*)

Igyekeztem, hogy legalább Soltzán ne öltön a kór nagyobb mérvet, hála istennek sikerült is, és ennek kivitelében sokat köszönhetek a jó lelkű lakosoknak is (1000 lélek körülbelül) kik bizalommal voltak hozzám s betegeiket azonnal kórházamba szállították, a mint a bajt észrevették rajtuk; a gyors segély mentheti meg az embert, ebből az iszonyu nyavalyából. Körülbelül 60 beteg közül 14-en haltak meg; szerencsére az jutott eszembe, hogy a felgyógyultakat nem bocsátottam vissza egy ideig otthonukba, hanem még 10 napig más épületbe helyeztem el őket, az erejüket felülmúló munkától visszatarthatva, s tápláló ételekkel láttam el mindnyáját. Ez óvintézkedések által sikerült csak (azt képelem) elejét vennem a később oly gyakori esetben fellépő

*) 1831-ik év nyarán uralkodott cholera. Magyarországon igen sok áldozatot szedett; különösen Felső-Magyarország több megyéjében dult erősen. Az ilyen járványos betegségek alkalmával járó hiányokról, az orvosok, kórházak stb. elégtelenségéről gondoskodni iparkodott a kormány s ezért, először is királyi biztosokat nevezett ki; ilyen minőségben működött három vármegyében a kevéssel az előtt Borsodmegye administratorává emeltetett br. Vay Miklós, s mint a hogy Magyarországon több felé is tették, nem csak a hivatalos teendőket hajtatta végre, de dolgozott a fanatizmus ellen is, s a megrémült lakosságba iparkodott bátorságot önteni.

idegláznak, mely sokszor a cholerából szerencsésen felépülteket el vitte. Augusztus 19-ike óta nincs Soltzán betegünk; itt Miskolczon is, (hol 600-an haltak meg), csak ritkán hallani már egyes betegedésről. Jövő vasárnap Te Deumot fognak tartani, a mit én azonban még korainak vélek.

Azt a tapasztalatot tettük, hogy bár a cholera bizonyos körülmények között fertőző, még sem olyan mint más idegbetegség, vagy forró láz; hogy minden cordon és egyéb ilyen óvintézkedés fölösleges, mert semmit sem segít csak a kedélyeket izgatja fel; alsóbb fekvésű vidékek, vagy nagyviz mentén levők, jobban kivannak téve a pusztító kórnak.*)

Ismerőseim közül többeket gyászolok; mindenütt fájó veszteséggel találkozunk; borzasztó az árvák sorsa! Sohasem volt nagyobb szükség az istenbe vetett bizalomra s a jó emberek összetartására, mint most. Némelyek szívesen segitenének is, de abbeli féltelmükben, hogy őket is baj érheti, visszavonulnak; mindenki csak a hozzá legközelebb állókat félti.

Üdvözlje nevemben minden kedveseit: öleli!

barátnője

J e a n n e t t e.

Golop, január 8. 1832.

Köszönetet kell mondanom önnek, drága barátnőm, atyja naplójának ama kivonatáért, mely az én confirmatiómra vonatkozik. Bizonyosan naponként

*) Ezeket a tapasztalatokat, az első cholera alkalmával, a következmények teljesen igazolták.

elszállnak az égbe áldó gondolataim a megboldogult-hoz, azon jól eső érzésekért, melyeket ő nevelt lelkembe. Hálás megindultsággal gondolok még most is (közelgő öregségemben) a tiszteletre-méltó Walzra; biztosan haladtam az élet útján, az általa kezembe adott vándor bottal; a nélkül, hogy a fanatizmus, a hitetlenség, vagy secta-szellem által félrevezettetni engedtem volna magamat, a mi pedig Magyarországon még jobban uralkodik, mint máshol. Nem minden aggodalom nélkül szemlélem a vallási fejlődést, évek során keresztül ebben az országban. A Vay család tagjai, mint világi részről való egyházi előljárók, mindig tevékeny részt vettek a vallási dolgok előmozdításában; ifjabbik fiam is ilyen állást tölt be. Azelőtt a vallási elnyomás volt napirenden; több év óta azonban catholicus részről méltányosabbak lettek, hanem hát a protestansok között közönyösség uralkodik, bizonyos lanyhaság, a mi fájdalmasan hat az emberre. E mellett a szeretet és igazi vallásos érzés elvész és kivált a népnevelés lesz elhanyagolva s ez leginkább a lelkészek hiányos képzettségéből ered. Ez az állapot igen sokakat közléről érdekel s reménylhetők, hogy a jó isten segílyt is fog küldeni jó emberek által.

Öleli hü

J e a n e t t e j e.

Golop, márcz. 25. 1833.

Drága barátnőm!

Igen élénk mozgalom indult meg most a magyar nyelv emelése érdekében; ki ne ismerné el azt, hogy

az anyanyelv művelése által, a nemzet értelmi fejlődése előmozdittatik. Abban a tiszteletben részesültem ma, hogy egy magyar művet ajánlottak nekem; nagyon örülnék neki, de tudom, hogy ezzel holmi apró boszantások lesznek előidézve; észre veszik ugyanis, miszerint azért lettem kiválasztva, mivel a magyar születésű főrangú nők sokkal jobban tudnak németül és francziául, mintanyanyelvükön — magyarul; azonban a nyelv terjesztésének célja kicsinyenként mégis el lesz érve, mert mindenki tanul s nevezetesen a gyermekek első nyelve magyar, a mi eddig minden uri családnál másként volt.

Számitok szép ígéretére, hogy rövid időn tudósít mintlétükről s maradok hű szeretettel

Jeanette je.

Bizonyosan olvasott Götheről, Falktól? Nekem igen kellemes órákat szerez ez a mű most. Közölje velem néha, kérem, ha valami kellemes szellemi táplálékra talál.

Pozsony, január 22. 1835.

Drága, szeretett barátnóm!

Engedje, hogy karjára támaszkodva, végig barangoljam Mannheim rendezett, barátságos utcáit, ha csak képzeletben is s meglátogassam az ismert, följegyzésre méltó helyeket; bolyongásunkat azután annál a fekete emlékkőnél végezzük, melyet én a téli napsugár fényénél magam előtt látok, s a mely előtt szeretnék letérdelni testvéremmel, tekintetemet felemelni a magasba, a világosság forrá-

sához, hol azon elköltözött, igaz lélek létezik, ki bizonyára letekint a valódi szép és igazra, melynek ő itt a földön oly soká hirdetője volt; oda emelni szemeimet, hová mi is vágyódunk. Hogy eloszlik itt minden kicsinyes földi gond; az elmulástól való félelem! belenyugszunk, miszerint vissza kell térni a pornak a porhoz! . . .

Örömmel értesültem, hogy nemes és mély érzésü eszméit, a gyakorlati életbe is át szándékozik vinni; nevezetesen az óvodát illető tervét értem. Ha nemes polgártársnői hiven támogatják is ez intézet létrehozásában, tudom, hogy annak vezetésére kevesen fognak vállalkozni, én önt látom már is magam előtt, mint a gyermeksereg védőjét.

Rég ideje foglalkoztat engem is az a gondolat-mint lehetne falun hasonló óvó intézeteket felállítani, a népnek még nagyobb szüksége volna azokra, mint a városi embereknek; azonban fájdalommal kell éreznem tehetetlenségemet. Valami jól átgondolt, elfogadható tervnek csak papirra tétele is mily nehéz; hát azután még mennyi sok akadályba ütközöm, melyet csak gyors tevékenység és teljes odaadással lehetne eltávolítani; meg lehet azonban sikerülni fog eszméim magvát valami ifju, fogékony szívbe elhinteni, hogy majdan kifejlődjék, midőn én már nem leszek az élők között. A vallási válaszfalak is akadályozzák itt a hasonló kezdeményezést, A lelki szeretet, a krisztusi hit ez alapja, nem hozza itt közelebb egymáshoz még a lutheranust és kálvinistát sem, annál kevésbbé

a catholicus vallásut. Addig, míg ez az állapot nem javul, minden művelődési intézet szenvedni fog.

Változatlan szeretettel öleli J e a n e t t e.

Golop, július 24. 1836.

Drága, szeretett barátnőm!

Pár hét óta gyakorlom művészi tudományomat (fájdalom, igen csekély az) hogy unokámnak, kicsi Miklósomnak segítségére lehessenek; a fiúcskának oly nagy hajlama van a természet utáni rajzolásra, hogy majdnem minden szabad idejét azzal tölti el; mielőbb jó rajztanítót óhajtok neki szerezni; olyant, a ki ne vegye el kedvét, (mint a hogy oly gyakran történni szokott) a mechanicus dolgokkal. Szeretném, ha felváltva, majd saját eszméit alkotná meg, majd másolatokat készítene. *) Minket is barátságos vidék vesz itt körül, de régóta eped minden egy jó eső után; az idén nagyon gyéren adja áldását gyermekeinek földünk, termésünk alig lesz elég a legszükségesebbre is.

Öleli hű barátnője

J e a n e t t e.

Pest, január 8. 1837

Drága, kedves barátnőm!

Miként küldhetném el önnek Mimi sorait anélkül, hogy egy lapocskát ne csatoljak hozzá magamtól is? Azt állítja ugyan, hogy hiszen mindegy az, ha tő-

*) A báróné unokájának korán nyilvánuló művészi hajlamai — daczára a sok akadálnak — igen szépen fejlődtek! Ifj. Vay Miklós mint kitűnő szobrász volt ismeretes.

lem, vagy tőle megy önnek tudósítás, hanem hát nekem még sem mindegy az, hogy önnek irjak, vagy ne irjak! Hisz egy kis szemfájást is eltűrhet az ember, ha rá van mérve.

Még mindig abban a reményben vagyok, hogy egész szembajom: csuzos bántalom. Igen nehezen nélkülözi az ember az olvasást és írást; azonban elköltözött szegény atyáinkra gondolok vissza, ki oly hosszú időn keresztül meg volt fosztva minden világosságtól és még is vidám maradt. Én legalább láthatom unokáim tevés-vevését és szemüveg segítségével olvashatok is, bár ez fájdalmat okoz. — Még nem tudtam megszokni, hogy felolvassanak, csak a gyermekek felolvasását élvezhetem, mert a mellett azt gondolom, hogy tanulnak is, általában igen nagy gyengeség az tőlem, hogy nem szeretem, ha valami kizárólag értem történik; azt hiszem ez fáj is néha az én kedves, szeretetteljes környezetemnek, de hát ez az én sorsom folyásának következménye. Erőt veszek magamon, hogy ebben a tekintetben megjavítsam magamat.

Legszívesebb üdvözléteimet küldöm mindnyájának s az enyéim nevében is boldog új évet kívánva
maradok
barátnője

Jeanette.

Pest, deczember 7. 1837.

Végre ismét lakályosan el vagyok rendezkedve téli szállásomon s megmenekültem egy időre holmi reám nehezülő gondoktól. Ezt a kellemes érzést föl-

használok, hogy kedves Amáliámmal ismét meghit-
ten elbeszélgethessek.

Igaz, hogy már november 10-én megérkeztünk ide, azonban az ut és az idő is oly rossz volt, hogy az utazás fáradalmait soká tudtam kipihenni; de még a fiatalok is megköhögösödtek. Mi joggal panaszkodhattam volna hát én, öreg létemre?

Azon szerencsétlenségről, mely Palatinus főherczegünket érte s Budát és Pestet oly mély bánatba ejtette, bizonyosan olvasott az ujságokból. Fia u. i. a legegészségesebb, szépen fejlődött, 12 éves Sándor főherczeg, idegláznak esett áldozatul. Az ősz atya igen meg van törve, hanem a herczegnő, valódi hősiességgel viseli fájdalmát; fényes példányképe annak, hogy az istenbe vetett erős bizalom, milyen támasza gyermekeinek. A főherczegnőnek vallási dolgok fölötti nyilatkozatai tévesen lettek néha megítélve; beismerem, hogy magam is azt kívántam gyakran: bár csak kevesebbet emlegetne efféle dolgokat. Mert némelykor fölületes itéletet kellett róla hallanom; s vallásos érzelmeimet sértette ez a hang. Most azonban általánosan az a vélemény róla, hogy egyedül az igaz, vallásos lélek képes elviselni nyugodtan azt a keserves állapotot, midőn az ég visszakéri magának szivünk kedvenczét. Ma már a jótékony nőegylet gyűlésén is megjelent a főherczegné s igen melegen érdeklődött szegényeink ügye iránt; mindenkit nagyon meghatott mély halványsága s csendes megadása.

Nagyon szép lett volna, ha Ernesztinnel találkozhatott volna Miklós, ki sokat beszél nekünk időnként szép utjáról, még többet azonban kedves Bene

barátja, kinek több ideje van a szép képek ecsetelésére. *)

Ennyire juthattam tegnapelőtt az írásban, midőn Mimit és engem is egy-egy váratlan haláleset híre zavart meg. Nagybátyja, Neuborn Sándor meghalt, én pedig a jó, öreg Ellrichshausen nagynénémet vesztettem el. Szegény Mimi, igen meg van illetődve; utolsó fivére volt ez atyjának; kihez ő igen nagy ragaszkodással viseltetett. Engem a 40 évi hazámtóli távollét megtanított arra, hogy szülőföldemen hagyott kedveseimre gondolva, az ég felé emeljem tekintetemet. Hányan vannak ott, kiknek hamvai felett ez idő alatt már begyepesült a sirhalom; néha úgy rémlik, mintha a másvilágra költözötteim közelébb jöttek volna hozzám; mintha a válaszfalaknak egy része leomlott volna közöttünk. Hát ha még azt is elmondhatom a szent írás szavaival élve, a mi a szegény nagynéném halálára rá illik. »Nem tetszenek már az évek, csak teherként nehezülnek azok már reánk« ily esetben csak örülni lehet a békés nyugalom elérésének; bárha hálás könnyeket ejtek is érte.

Szivesen ölelem kedves nővéreit, valamint minden hozzám tartozóim üdvözlétét jelentem önnek. Adjon ennek az évnek még hátra levő része, az új év minden napja, sok örömet önöknek; szivből kívánja hü

Jeanette je.

*) A báró 1827. nyarán, az ischli fürdőidény használatát után, szép utazást tett Svájczon át Lombardiába; úgy mint három évvel előbb karlsbadi kurája után Németországba, midőn édes anyja szülőhelyét is fölkereste. Ugy neki, mint kísértőjének igen kellemesen vésődött emlékébe a látott helyek szépsége s a lakosok szeretetreméltósága.

Golop, október 13. 1839.

Drága szeretett Amáliám!

Ideje már, hogy ismét életjelt adjak magamról, ha ugyan az olyan létezést mint az enyém, még életnek lehet nevezni.

Ritkán mulik el tőlünk csak egy hét is a nélkül, hogy valami nagyobb bajom ne volna, azután ismét néhány hét szükséges hozzá, a míg némileg összeszedem magamat; egész nyáron keresztül hidegleléssel vesződtem s egyik szemem is fel akarja mondani a szolgálatot. Nem panasz képen emlitem fel ezeket, csak menteni akarom látszólagos hálátlanságomat. Ah! kedves leveleinek mindég nagyon örülök, s nem szeretném nélkülözni azokat, a míg e földön járok. Mimi elmondhatja önnek, hogy miként néz ki holmi körülöttem s felolvassa előttem az ön válaszait; hanem mégis a mi ugy igazán a szivből jön és szivhez szól, azt magának kell az embernek közölni. Álmatlan éjjeleimben gyakran foglalkozom önnel gondolatban, távol levő kedves barátnőm, eszembe jutnak elköltözött kedveseink, kiknek az Istenben helyezett bizalomra és türelemre czélzó példája, életem utolsó pillanatáig vezetőm fog maradni.

Egy ideig mostanában nagyon levert kedélyű voltam; igen zavarólag hatott idegeimre minden külső zaj; végre rágondoltam az elmúlt atyai barátom tanácsára; hogy t. i. először mindig magunkban keressük lehangoltságunk okát s látom, hogy most is szerencsésen át vezetett a kellemetlen időszakon.

Sokkal fontosabbnak tartottam magamat kis körömre nézve, mint a milyen már most vagyok: min-

den el tud már menni az én beavatkozásom nélkül és el is fog menni. Ez a bizonyosság megnyugtatólag hat rám és felélénkit; örülök körülöttem levő gyermekeim és unokáim szeretetteljes gondosságának, imádkozom az Istenhez a távollevők boldogságáért és köszönetet mondok neki azért a sok örömért, a mi még most is minden oldalról ér.

Önnek is nehéz aggodalmai vannak, drága barátnőm, családjának egyik szeretett tagja miatt. Néha kötelesség erősnek lenni, hogy nagyobb bajt elhárítson az ember.

Erősítse és segítse önt a jó Isten továbbra is, hogy megtalálhassa az igaz utat. Gyenge fejem nem engedi meg, hogy tovább folytassam az írást, hanem azért még igaz szeretettel üdvözlöm önt s ezerszer ölelem kedves, jó testvéreivel együtt.

Jeanette.

Golop, Juli 19. 1840.

Kedves drága barátnőm!

Kettős fájdalom-érzettel látjuk az ujságokból, hogy a barátságos Boden virányai e hó 22-én mint pusztultak el; ugyan ilyen sors ért két nappal később itt nálunk is mindent. A félelem, mely a vihar alatt mindnyájunkat elfogott (dió nagyságu jegek csapkodtak az ablak táblákat) az egész ház népet egy szobába gyűjtötte össze. Mily szomorú volt reggel végig menni az agyonvert növényzetű kerten és földeken!

A zöld vetések nagy részét, a hol még lehetett lekaszálták; aggodalommal nézünk a tél elé.

Soltzán, Lajosnál szinte ily szomoruan néz ki minden mint itt; mert 40 óra járásnyira terjedt ki a vihar pusztító dühe. Még is nem kell félre ismerni a jótékony következményeket sem, melyekre a felsőbb hatalom czéloz; tevékenyen működik most mindenki, hogy a sors csapásából valamit megmenthessen, a gazdag úgy mint a szegény s ez a munkálkodás, a különböző érdekeket szorosabban fűzi egymáshoz, a mire, most nagy szükség is van.

Eseménydus országgyűlésünk berekesztése óta, kétszer volt már az az örömöm, hogy fiaimat együtt láthassam. . . .

Csupán a protestans kérdésben nem történt intézkedés, ebben pedig mindkét fiam vezérszerepet visz: mégis, miután hivatalosan érintetett, nem maradhat el a reménylett siker. Az idő sok mindent megérlel; én a mi részünkről mindég csak határozott, megfontolt szellemi haladást szeretnék, melynek semmi sem áll útjában, csak a magunk hanyagsága. Ezért örvendek Miklósom új állásának, bár sok nehézségekkel kell neki küzdeni; decemberben ugyanis a tiszamelléki református egyházkerület főcuratorává választatott; több mint 400,000 lélek templomai és iskolái lesznek hatásköre alatt.

Rövid időn tudósítson, ha csak néhány sorban is kedves barátom; minél többet vagyok önnel gondolatban, annál inkább felébred bennem a vágy önt viszont láthatni!

Változatlan szeretettel öleli

Jeanette.

Golop, január 10. 1841.

Erősen fel tett szándékom volt az évet azzal zárni be, hogy önnek irjak drága barátnóm, áldásomat küldve önnek és kedves nővéreinek a beköszöntő új évre; azonban a fejemben folytonosan tartó vihar, sok szép feltett szándékomban megakadályozott. Ehez járult még több váratlan, kedves látogatás is, mely faluhelyen több időt vesz igénybe, mint városban, mert ugyszólván az egész napot együtt tölti az ember vendégeivel.

Említett barátnőjének, boldogult édes atyja életrajza felőli nyilatkozata, mintha egészen az én szívemből volna mondva. Saját tapasztalatomból tudom, mily jól esik, ha többek tekintete megakad azon az érdemeken, melyek mindig előttünk lebegnek. Az én jó Vaym más pályán volt tevékeny hazája érdekében; József császár kora ragadta őt magával, örömmel áldozott fel hirt, egészséget, vagyont a szent célnak; azonban ő is, mint a nagy szellemű császár, még megelőzte korát. Sok olyan dolog most lép életbe, a mit ő kívánt minden áron létrehozni; örömteljes érzéssel hallok olyan új eszméket emlegetni, a mik már én előtttem mind ismertek s a melyek közül én tettem igen sokat papírra, mint az ő hű segítőtársa. Egyszer gondoltam is, hogy idegen toll által megmutattatom, hogy Magyarországnak már régen mi mindene lehetett volna, ha akarta volna; de azután megint elgondoltam, hogy mi célja volna annak?

Csak az a fő, hogy haladjunk a hasznosban! A vezető neve nem tesz különbséget! s mint ő ott

fenn az egekben, én itt a földön örülök csendes magányomban, azért ha nem őt szemelte is ki a mindenség ura, a hasznos ujtások kivitelére. Legnagyobb örömmre még is az szolgál, ha látom, hogy fiaim apjuk nyomdokain haladnak. A legutóbbi országgyűlésen, független állásu Lajosom méltó fia volt atyjának. Miklóst már jobban korlátozzák a rendszabályok, azonban mégis mint főcurátornak, tág tere nyílik hitsorsosai között tehetségei érvényesítésére, miután a nevelés felügyeletével ő van megbízva. Szegény férjem legutolsó tervezetése az volt, mi módon lehetne a protestans ifjuság számára különféle szakiskolákat felállítani? hogy ne mind csak ügyvédeknek képezzék magukat, a mely pálya már úgy is túl tömött. Miklós fiamra maradt e tervek megvalósítása is.

De most Isten önnel kedves Amáliám! egész lelkéből öleli

Jeanetteje.

Golop, május 31. 1842.

Drága barátnőm!

Szeretett édes atyja életrajzi adatait nem csak ott közelben olvassák nagy érdekléssel, hol jól ismerték őt, de itt is élvezetet találnak benne bizalmas barátaim; olvasóinak száma nagyon felszaporodnék, ha távolabbi ismerőseimnek is át engedném a művet. Dr. Bene barátunk, ki önt Miklósommal Manheimben meglátogatta, kinek atyja Beck urnak Freiburgban ismerőse volt, az életrajzot olvasva, figyelmessé lett a »Lélek dietétikájára« s úgy találta, hogy az

nagyon tanulságos mű és igen érdekelhet minden fiatal orvost.

Hogy leveleim, melyek csupán csak arra nézve lehetnek érdekesek a kihez írva vannak; önnek több téli estéjét megrövidítették (minek igazán örülök) bizonyosan onnét van, miszerint sok olyan visszhangra talál azokban, melyek az ön lelkében élnek. *)

Mindnyájukat őszinte szeretettel ölelem: Mimi is az enyémhez csatolja üdvözléseit, mert igen szívesen osztozik velem az önök iránti ragaszkodásban. Meg sem tudom mondani mily áldás ez a jó lélek házukban; oly odaadó és gondos, attól kell féltennem néha, hogy tulságba megy. **)

Igen kérem, tudósítsanak mielőbb mintlétükről; öleli

Jeanette.

Pest, február 20. 1843.

Drága barátnőm!

Hőn szeretett elköltözötteinkre való emlékezésünk nem csüggeszt, sőt felemeli lelkünket. *) A ki életében sokszor volt kénytelen nehéz vesztesé-

*) Bizonyosan most is számosan azzal az igaz élvezettel olvassák a nemes lelkű báróné leveleit, melyet egykor a három, testvéreileg szerető barátnő olvasta azokat.

**) Neuborn Vilhelmine kisasszony nyolcz év óta volt a báróné házában, mint hű ápoló és társalkodónő, midőn nénije eme szép elismerő nyilatkozatot tette felőle

*) Ez a nagy lelki erőről tanuskodó levél, a báróné nővérének: br. Neuborn-nének — Vilhelmine anyjának — halála alkalmával íratott.

gek súlyát elviselni, megtanulja végre, hogy: ne a látható alakon csüggjön szeretetével; engedje szétfoszlani annak körrajzát lelki szemei előtt s mindig csak azzal foglalkozzék emlékezetében, a mi belőlük az örökkévalóságig élni fog; a látható és tapintható emlék elszomorítja a szívet, ... leverőleg hat a lélekre; míg a halhatatlan szellem emléke: egy, egy buzdító szó, a dobogni immár megszűnt szív szeretetének egykori nyilatkozatai, midőn újra hallani véljük, a keresztényi megnyugvás érzetét adják lelkünknek s magasztos, minden földi salaktól ment boldogság élvezésére tanítanak.

Azért azonban nagyra tudom ám becsülni a földieket is, ha az üdvözültek boldogságának sejtelmében keresem is a kitartásra buzdító erőt; hisz a mig itt lent létezünk, a földi alak a szellem hordozója.

Nem rég az a fájdalomteljes öröm ért, hogy drága királynőm, K a r o l i n a hagyatékából egy kardiszt kaptam, még pedig olyan kardiszt, a mit magaszokott viselni, mivel az, az előttem is feledhetetlen Erzsébet császárné hajából volt készítve. A porosz királyné kegyéből részesültem ez ajándékban, melynek megválasztása arról tanuskodik, hogy az anya szelleme és nemes szíve, ebben a leányában is tovább él, valamint — remélhetőleg — a többiek is méltó leányai anyjuknak. Adja az ég, hogy magas állásukon, jó szívük által másokat boldogítva, maguk is igen boldogok lehessenek.

Olelje meg helyettem kedves nővéreit, olyan szívesen, mint a hogy önt öleli
hű barátnője :

Jeanette.

Golop, julius 26. 1847.

Megbocsáthatatlanul nagy hézag támadt levelezésünkben s bűnbánólag kell bevallanom : a hibás én valék. Az igaz, lenne módomban felhozni egyet-mást mentségemül, azonban inkább bocsánatot kérek, mint védekezsem s reménylem — szíves jóságát ismerve — kérelmem meghallgattatik.

Májusban költöztünk el Budáról, Soltzán azonban (négy óra járásnyira van ide Soltza) elváltunk egymástól, mert én itt maradtam, unokáimra felvigyázandó, mivel menyem, Lilla, nővérét: Waldecknét óhajtotta meglátogatni. Engemet azonban pár nap múlva epeláz lepett meg s míg Kati ápolásomra jött, szegény Mimim megkapta a himlőt, még pedig oly nagy mértékben, hogy egy ideig életben maradásához sem volt remény.

A megrémült anya sietett haza öt gyermekéhez ; ügyesebb orvost hívtak azonnal s az egész háznépet újra beoltották ; a mellett a szegény szenvedő állapotának enyhítésére is minden lehetőt elkövettek.

Ehez a nehéz állapothoz még az uralkodó nagy inség terhe is hozzájárult ; naponkint 70 — 80 éhező nyert táplálékot nálunk ; sokat beteggő is tett az inség, ezeket Katim rendesen felkereste, gyógyszerert és levest osztva nekik. Egy nyomorult nő éppen itt nálunk szenvedett ki.

Mióta az aratás elkezdődött, csökken az inség, kevesebb az éhező s már beteg is csak három van.

Az a sajátságos, hogy a tótok közt volt legnagyobb a szükség; az igaz, hogy ők lakják a legterméketlenebb helyeket; el is özönlötték azután hirtelen a mi sikságunkat; itt is elég nagy volt ugyan az inség, de azért magyart ritkán lát az ember koldulni, vagy szülőföldéről kivándorolni.

Különben ez a csaknem egész Európát sujtó inség szinte megfoghatatlan. Miklósomat a kormány királyi biztossá nevezte ki, hogy a hol lehet a szükség segítsen és sajátságos — a mint pénzt láttak, mindenhol lehetett elég gabonát találni. . . Még most is vannak tele magtárak, a mik a piacokat ellátják, hanem a gabona ára folyvást igen magas. A baj gyökere nagyon mélyen fekszik, sehogy sem lehet orvoslásához hozzáférni a tulajdonjog megsértése nélkül s e miatt a jövőre is aggálylyal nézhet az ember.

Hivatalának végeztével pár hetet itt töltött Miklós, azután azonban visszatért Budára, honnét augusztusban, István főherczegünket fogja kísérni országos körutjában, ki a novemberben kezdődő országgyűlés megnyitása előtt, meg akar ismerkedni új működési körével.

Csehország fájlalja a herczeg elvesztését, nálunk azonban 10 millió lélek néz reményteljes várakozással reá. Bár adna neki a Mindenható tartós jó egészséget!

Mindnyájukat teljes lelkéből öleli

Vay Jeanette.

Buda, febr. 25-én 1848.

Kedves jó Luizám!

Nemsokára mögöttünk marad a zord tél, szobámba jótékony melegséget árasztva, özönlik a napsugár, az ember szeretne már kiszökni a falak közül... Miután azonban a gyenge testnek még nem engedtetik meg szabadság utáni vágyainak teljesülése, legalább a lélek merészkedik egy hosszabb utra; elrepül messze lakó kedves barátainkhoz, kiknek az elmúlt év végéről kelt kedves, kedélyes sorai itt előttem fekszenek s a kiknek még adós vagyok a köszönettel, szíves jó kívánatai és érdekes tudósításaiért.

Mily sokszor vagyok jó Mimimmel az önök körében!... mennyiszer emlegetjük szeretett elköltöztötteinket! — Életünk utait igazgató gondviselés akarátán megnyugvó lelkünkben is megjelenik néha az a kérdés: »miért nem vezethettek azok beennünket egymáshoz közeleb fekvő helyeken?«. no de végre is a célpontnál összeérnek ez utak, ha lelkünk nem csügged el fáradalmai alatt.

Sokszor ösztönzi az embert a lelke, hogy fogjon tollat s legalább az írással röviditse meg a távolságot, azonban majd a feje, majd a szeme, ellent mond ennek a kívánságnak s a toll csak érintetlenül marad, — daczára a sziv vágyakozásának.

Különben nincs ám igaz okom a panaszra; öreg fejem, azért ha zug és szédül is, meglehetősen viselte magát e tél folytán; hallásom, látásom gyengül ugyan, de hisz ennek így kell egymásután következni, hogy az ember könnyebb szívvél hagyhassa el ezt a

szép földet, majd ha üt a tulvilági életre való születésének órája. . . .

Éljenek boldogul, szeretett, kedves barátnőm!
Változhatatlan érzelemmel üdvözlí

J e a n e t t e j e.

Golop, aug. 23-án 1849.

Kísérletet teszek csupán, hogy miként jutathatnám e sorokat az ön kezeihez, kedves, drága barátnőm, ehhez kell hát alkalmaznom azok tartalmát is. Egy oldalról még veszélyeztetve van a pósták közlekedése, de a másik oldalon a z t m o n d j á k szabaddon járhatnak már; ezt az állítólagos felszabadulást tisztünk hát felhasználni, hogy a távolban levő kedve-seinknek hírt küldhessünk magunkról. Ápril óta nem tudunk semmit egymásról, nem tudunk megbízható híreket tartalmazó lapokhoz jutni, csak sejtjük, hogy a Rajna melletti politikai viharok sem voltak csekélyebbek a körülöttünk tombolónál s hogy a nyugalom és egyetértés helyreállításától, még ott is távol vannak.

Nagyon nehéz napokat kellett át élnem, de velem volt az égi hatalom oltalma s bizom benne, hogy ezután sem fog az elhagyni . . . Hogy mit szenvedtem lelkem mélyén, azt csak a Mindenható tudja . . . S majd később tán bizalmas barátnőimmal fogom gyötrelmeimet megismertetni. — Eleget sajnálták is fiai és ismerősei a 73 éves öreg asszonyt, a miért Buda ostroma alatt ott tartózkodott a várban s át-szenvedte a bombáztatás és a rohammal való bevétel iszonyait. De hát mind ezt szerencsésen ki tudtam

állni s most már úgy gondolok rá vissza, mint valami nehéz álmra.

Naplót vezettem ebben a végzetes időszakban s majd később közölni fogok abból kedves Amáliám-mal egyet-mást, ha a körülmények megengedik. *)

Junius 9-dike óta vagyunk Golpon s legalább öregebbik fiam velem lehet. Az első hetekben majd magyar, majd orosz csapatok sokat háborgattak bennünket; azonban, mióta a harcz színhelye messzebb esik tőlünk valamivel nyugodtabban lehetünk, de még legközelebbi szomszédainkkal is bajosan közlekedhetünk.

Mindenki nagyon óhajtja e zavarok végét látni, még a parasztok is, pedig egyedül csak nekik van valami hasznuk az egészből; gyakran hallja az ember tőlük azt az óhajtást, »bár csak maradt volna minden úgy, a mint volt ezelőtt!« — Pedig az nem lett volna tanácsos.

Tudassa velem kedvesem — ha teheti — minél előbb, hogy: hát önök mint vannak! Imádkozzanak értünk! . . . valamint mi is imádkozunk önökért.

Jeanette.

Golop, jan. 28. 1852.

Kedves drága barátnőm!

Humboldtnek egy barátnőjéhez irt leveleit ajánltatja nekem Mimi által; örülök neki, hogy azok kedves Amáliám tetszését is megnyerték, mert a közönség leginkább azt kívánja, hogy művészi dolgok-

*) Az említett naplót elküldte később a báróné barátnőinek s nem kapta tőlük vissza.

ban gyönyörködhessek, az a mű pedig egészen csak a természettel van teli. Ez az utolsó könyv, a miből megpróbáltam kivonatokat készíteni, most már abba kell hagynom az ilyes munkát. Mily igaz és mily érzelemtől áthatott az, mit elhalt nejéről ír! Mily lélekemelő és bátorító, a lelki békéről való nézete a mi után minden körülmények között törekednünk kell.

Fivérének műveiben is igaz élvezetet találok, bárha néha meghaladják is azok szellemi látkörömet. Találok benne egyes olyan aranszemet, amit sajátomra tehetek, azért ha minden pontját nem tudom is megérteni. A természet és annak csudái iránt való előszeretettel még szegény jó atyám csepegtette lelkembe, kicsiny leánykoromban. Az ön nemes atyja — az én második atyám — ápolta és fejlesztette bennem ezt a szeretetet, a mi hosszú, viszontagságteljes életemen keresztül, igen sok boldogság forrása volt reám nézve; . . . mert az olyan napokban, mikor semmi sem képes bennünket megvigasztalni, midőn lelkünk szenved, csak az Isten nagyságának és hatalmának szemlélése nyugtathat meg bennünket . . . a természet megfigyelése, melyben azt tapasztaljuk, hogy midőn látszólag rombol is, akkor is bölcseséggel végzi a t e r e m t é s nagy munkáját.

Mimire hagyom, hogy élményeinkről írjon, mert mióta az a gonosz szédülés gyötör, nehezen tudok írni; mégis mikor a szívem rákényszerít, nem tudok neki ellentállni, hogy önöknek magam is irjak, testvéreileg szeretett barátnőim, kiket oly igen igen rég nem láttam s kiknek szelleme azért még is olyan rokon maradt az enyimmel.

V a y J e a n e t t e.

Golop, október 31-én 1852.

Ázért ha késlekedtem is válaszzal, nem kétkedhettek önök abban, drága, szeretett barátnőim, milyen jótékony balzsamként hatottak szíveimre az önök részvétteljes sorai*)

Nehéz próbára teszi a Mindenható, atyai kegyelmébe helyezett bizalmamat . . . sorsunk intézésének mély bölcsességébe vetett erős hitemet . . mind a mellett nem akarok eltántorodni atyai vezetőmnek, az önök nemeslelkű atyjának utasításaitól, a ki azt állította — hogy »e földi életnek semmi szenvedése miatt sem szabad eltántorodnunk magasabb célunktól.« — Nemesen szenvedő kedvesünk is bátorságot és megadást kíván tőlünk s az ő kívánságát mindnyájunknak parancsként kell tekintenünk, bármily nehezen teljesíthető legyen is az.

Neje legnagyobb vigaszt és támaszt talál az érte és gyermekeiért való működésben, az én vigasztalásom és megnyugvásom pedig — a Mindenhatón kívül — az a bizonyosság, hogy az én drága fiam tudva soha sem vétett a kötelesség és a becsület ellen, s hogy azok az emberek, kik tőle uralkodójának bizalmát (mielőtt az őt megismerhette volna) elrabolták, maguk leledzenek abban a hűtlenségi vétekben, a mit ő reá, rá fogtak. De . . . legjobb hallgatni . . .

Saját szenvedéseink azonban ne tegyenek bennünket érzéketlenekké a mások fájdalmai iránt: én

*) A báróné idősebbik fiának theresienstadti államfogsága alkalmából.

is nagyon fájlalom — önökkel együtt — a Falkenstein család nagy veszteségét.

Ah! s mennyi fájdalmat, mennyi aggodalmat kell naponkint magam körül is látnom, sokszor szinte elfeledkezem mellettük saját bánatomról.

Éljenek boldogul drága barátnőim! — imádkozzanak értem, s mondjanak köszönetet nevemben mindazon nemes lelkeknek, kik szíves részvéttel gondolnak rám. — Adjon Isten, önöknek, testi szenvedésektől nem zavart, nyugodalmas telet, ezt kívánja szívéből az önök hű, öreg barátnője

Jeanette.

Golop, jul. 7-én 1853.

Szeretett, kedves barátnóm!

Mint a hogy a természetben változtatja egymást a napfény és eső, úgy az én lelkemben is szüntelen üzi egymást a derű és boru. --- Már régóta köszönetet kellett volna mondanom, a miért sorsom kedvező fordulatát örömteljes részvéttel üdvözölték; de ismét egy nagy aggodalomnak kellett előtérbe lépni, a mi jó fiam kiszabadulása feletti örömet is megzavarta. Mimi majd leír részletesen mindent, így én csak azt mondom el, mennyire meghatottak kedves soraik. Igen kedveseim! hálátlanság volna be nem vallani, hogy az Isten jósága még a fájdalomba is tud örömet vegyíteni... más szót is szeretnék az öröm kifejezésére találni, mert megnyugtatóbb, szentebb érzélem az, az örömnél...

Az uralkodó gyorsan bekövetkezett kegyes határozata, melyet az unokám által, Radeczky lovag szí-

ves közvetítésével benyújtott kérvényre hozni méltóztatott, képzelhető, mily örvendetes meglepetést okozott nekünk. Áldja meg az Isten ő felségét, az irántunk nyilvánult kegyességeért azzal, hogy az uralkodása alatt levő, sok megpróbáltatásokat kiállt tartományokban, térjen vissza mielőbb a béke és nyugalom áldása. Fiam örömet feledné szenvedéseit, ha láthatná hazája boldogulását!

Oly balgán rettegtem a viszontlátástól, pedig hát nem volt rá okom, úgy kaptam vissza jószívű, szeretetteljes Miklósomat, mint a hogy elvesztettem; még fogságának is a vidám oldalát tudta felfogni s jó kedélye még szenvedésének társaira is át ragadt. Az a lelki erő követi őt most is, midőn a csendes, polgári életbe vonul, a mi elvette a fogsága kinjának fullánkját; a mit a világtóli visszavonulás által vesz, azért gazdagon kárpótolhatja őt az, hogy most egészen családjának élhet, ha ugyan az isteni kegyelemnek tetszik kedves Katink életét megtartani és egészségét visszaadni. *) S az isteni gondviselésben épen most nem bizni, midőn kegyében részesültünk, valóságos vétek volna.

Imádkozzék ezután is értünk drága barátnőm, valamint én is utolsó leheletemig Isten áldását fogom kérni önre és kedves testvéreire. Nem vagyok beteg, de fejemet és szemeimet nagyon megviselte a sok gond és álmatlanság; gyakran kimondhatatlan fáradtnak érzem magamat, ennek azonban a mögöt-

*) Ez időben sokat aggodott a báróné, kitűnő menyegyengélkedése miatt.

tem hagyott 77 év lehet legfőbb oka; hogy is kívánhatnék több erőt, ilyen agg korban?! Mindnyájukat testvéri szeretettel öleli

hü

Jeanettejük.

Golop, július 21-én 1856.

Drága barátnőm!

Már Mimi legutóbbi leveléhez is akartam pár köszönő szót írni, kedves soraiért s azért több napig nem engedtem azt postára tétetni; azonban hiába vártam egy kedvező, világos pillanatot, sehogy sem akart az jönni. Voltaképen nem vagyok ám beteg, csak öreg, rettenetes öreg s e miatt bizonyára elnézéssel is lesznek irántam. Gyakran dicséri írásomat, az igaz, hogy kezem nem reszket még s ha jó tollat kaphatok, megboldogult Ruf uram talán nem is tagadná meg 80 éves tanítványát; hanem a mi az írásnál a fődolog: a fej van meggyengülve, a gondolatok járnak lassu lábakon. De nem akarok panaszkodni, sőt inkább csodálattal vagyok eltelve a természet bölcs beosztása iránt, a mely az érzékek egymás után való eltompulása által, könnyíti meg a tétlen öregségben való élésünket, míg végre egészen átvezet az örökkévalóságba.

Hol töltik kedves barátnőim ezt a szép nyarat? Azért nevezem szépnek, mert az ég állandóan derült; a gazdák azonban nincsenek velem egy véleményen, mert a szárazság már kezd aggasztóvá lenni, minden az eső után sóhajtozik. Én sokat időzöm a szabad-

ban, legtöbbnyire Mimivel, vagy valamelyik unokámmal, gyakran azonban — s igen örömet — csak könyvem és kis kézimunkám társaságában tartózkodom valamelyik olyan kis árnyas zugban, honnét el lehet látni a Tokaj hegységét körülölelő barátságos völgy felé. Gyakran mondom magamban, hogy az emberek rossz akaratát nagyon javamra fordította a jó Isten, mert ezelőtt soha sem élvezhattuk olyan nyugodtan a kellemes falusi életet, mint most s jó Miklósom egészen megerősödik, a szabad levegőn való sok mozgástól.

Az angol nyelv tanulása, most úgy szólva mániává fajult; ennek és a zenének igen sokat áldoznak a gyermekek nevelésénél, nekem úgy rémlik, hogy még lényeges áldozatokat is hoznak miatta. Alig kezd beszélni a gyermek, már anyanyelvén — a magyar — kívül, kell neki francziául és angolul csevegni tudni, a német nyelv tanulását a véletlenre bizzák s s azért nincs is az azután alaposan megtanulva; pedig Magyarország nem mellőzheti szellemi művelődése érdekében Németországot.

Isten tartsa meg önöket jó erőben és egészségben s adjon nyugodt napokat mindnyájuknak, mint a hogy azt jószágukkal megérdemlik.

Változatlan hűséggel öleli barátnőjük

Jeanette.

Golop, junius 12. 1857.

Jól tudja szeretett barátnóm, milyen örömet okoznak nekem tudósításai, azért ha mindig nagy idő múltán felelek is. Nem vagyok valósággal beteg, de

testben lélekben megöregedtem nagyon; azonban Isten iránt mély hálával kell lennem, hogy még így is vagyok. Többnyire könnyű kis kézimunkával foglalkozom, pedig — szégyenemre be kell vallanom — hogy hajdan nem igen érdekelt a kézimunka, hagytam pihenni, ha csak kénytelen nem voltam vele. Most azt hiszem azért folyamodom hozzá, mert rest vagyok a gondolkozásra és írásra; különben talán azért is, mivel a mai időben nem sok olyan gondolkozni valója van az embernek, a miben élvezetet találhatna.

Bizonyosan olvasta a lapokból, mily szomorú esemény által lett ifjú uralkodópárunk körutja félbeszakítva! Milliók könnyeinek felszárítása volt céljuk s maguknak is könnyek jutottak osztályrészül! *) S éppen ebben az országban kellett őket a szomorúságnak érni, mely azt hitte, hogy ha uralkodója közelebbről meg fogja ismerni, meggyőződik majd felőle, hogy az uralkodói kegyelem és igazságosság igen szépen járhatnak egymással karöltve.

Testvéri szeretettel öleli önt

V a y J e a n e t t e.

Golop, jul. 8-án 1857.

E hó 4-én kedves Augusta unokahugom jött el hozzám, gyermekeivel; a találkozás első pillanata, mindkettőnknek nehéz volt; de az első felindulást nem sokára öröm váltotta fel. Ami mondani valónk volt, kölcsönösen egymásnak, szinte fukarkodnunk

*) Ő felségeik első kis leánya: Zsófia főhercegnő ekkor halt meg Budán.

kellett a perczekkel is, s ez okból késtem máig azon kedves ajándék megköszönésével, mely nem mint emlék — hisz emlékre nincs nálunk szükség — hanem, mint az önök gyengéd szeretetének jelvénye fogja ékesíteni remeteségemet. Nem kevésbbé örültem kedves unokahuga csinos költeményeinek. Mily szerencse, mikor valaki saját lelkében megleli örömeinek, vigasztalásának és fellelkesítésének kiapadhatatlan forrását! Vannak pillanatok, mikor magam is szeretnék eszmémnek kifejezést adni, azonban hiányzik nálam a költészet s mindjárt Voltaire azon mondása jut eszembe, melyel egy fiatal költő verseit jellemezte »à dire le vrai, c'est de la prose pourrie, le ver s'y met«*) s alázatosan meg maradok a prosánál.

Nagyon jól érzem, miszerint önöknek igen terhes és hosszú ut volna Magyarországba utazni, bármily nagyon óhajtanám is én azt. A tulvilágon, hol nemsokára összejöhetünk az előttünk rég elköltözött drága lelkekkel, majd feltaláljuk egymást.

Be kell most zárnom soraimat, mert le késik levelem a postáról. Testvéri szeretettel öleli mindnyájukat

Vay Jeanette.

Golop, november 1-én 1857.

Drága barátuóm!

Minden elmulik! Azok a feledhetetlen kellemes napok is mindjárt mögöttem lesznek, melyeket szeretett, kedves Augusta unokahugommal töltöttem el:

*) »Az igazat megvallva, redves próza biz az csak bele esik a szu.«

mily hálás köszönetet mondok érte a jó Istennek! Ujra beleéltem magamat az édes multba, mely örökké kedves szülőföldemre varázsol vissza! Voltak ugyan keserű emlékü beszélni valóink is, de épen ez által bizonyosodtunk meg a felől, hogy végre csak jóra fordul minden, a magasabb hatalom akaratából. . . .

Augusta egészségére igen jó hatással volt hosszabb ideig nálunk való tartózkodása, a nyugalom, s a szokottól különböző környezet el vonták őt attól, hogy örökké elébbeni sorsára gondoljon. Sok szíves üdvözetet küldök tőle hazámba ismerőseimnek s az ő hozzá tartozóknak, mily kevés az elébbiek száma s mily számosan vannak az utóbbiak! Felemelő azonban az a gondolat, hogy elébb utóbb fel találjuk ismét el költözött kedveseinket!

J e a n e t t e.

Golop, Augusztus 20. 1858.

Kedves drága barátnőm!

Nem tudom, hogy hol keressem gondolataimmal! Azonban leveletem valószínűleg Freiburgban fogja kapni. Igen örülök, miszerint gyenge egészsége kedvéért falura szándékozik menni, ott kint a szabad természetben, a tiszta levegőn sokkal elébb fel fog üdülni, mint bent a városban.

Mikor valaki felnőtt korukban veszíti el gyermekeit, a világi fájdalom legnagyobbikát érezheti s így — igaz, hogy nagy gyengeség tölem, — valahányszor csak rá tekintek már érett kora fiamra — mily ép egészségesek hála a mindenhatónak! —

össze szorul szívem s arra kérem a jó Istenemet, hogy ettől a nagyon félt megpróbáltatástól mentsen meg engem! Tegnapelőtt ütötte el életem órája a 82-dik évet! . . . csak meg fog hát hallgatni, a jó Isten! . . . Mint rendesen: születésnapom évfordulóján, most is sok kedveseimet láthattam magam körül.

Idáig hát el vezérelt a jó Isten vihar és napfény között! arról a rövid ösvényről a mi még előttem van, csak vissza felé pillanthatok, a meghaladott életpályára. A gondviselés atyai jóvoltának elismerése és meghálálására legyen szentelve ez a rövid idő . . . Egészségi állapotom elviselhető, testi, lelki gyengeségemet érzem ugyan s azt is érzem, hogy sok türelemmel kell lenni irántam.

Igen szomorú nyarunk volt! itt minden kiszáradt, most az aratás alatt jött egy kis esőnk, a gabonát nem lehetett le kaszálni vagy sarlózni, úgy kellett azt feltépní, mint a kendert: ilyent még nem értem! A lábas jószág takarmányával még szomorubban állunk, mert gabonatermés némely vidéken még is csak lessz valami, de széna úgy szólván semmi, sehol sem. Nem kis aggodalommal nézünk a tél elé. Már most is mindenféle állat nagyon olcsó; mert mindenki szabadulni óhajt tőle, félve a teleltetéstől.*

»Az apróságok« magyar fordításban már sajtó alatt van s önnek lehet majd köszönni kedves barát-

* A fent említett magyarországi nagy szárazság ismétlődött a következő években, de oly nagy mérvet egyszer sem öltött, mint 1863-ban, melynek nyommasztó hatását nagyon soká érezte az egész ország.

nőm, ha itt is gyümölcsöt fognak hozni.**)) A három nap Gellért életéből nagyon érdekelné engem, mert az ő neve ifjukorom emlékeivel fűződik össze, akkor még sokkal emlegetetebb volt mint most, még is a jó keresztény szívében élénken él emléke mindig, bár emlegetve nincs is. Ha szives lesz velem tudatni hol jelent meg ez a mű, talán meg szerezhetem itt Pesten is, mert igen jó könyvkereskedéseink vannak már. Majdnem hihetetlen az, hogy mennyit irnak most Magyarországon (talán azért, mert nem lehet beszélni és tenni) a megjelenő művek között vannak igen jók, azonban nekem azok olvasása nehezemre esik; a nyelvfejlesztéssel sok olyan szó fordul abban elő, a miket ez előtt 60 évvel nem hallottam.

Mimi is akar önnek néhány sort küldeni, legalább a mit én elfeledtem, majd ő megírja. Szeretetét azonban továbbra is magamnak kell kérnem, mert ez is azon sok jó közé tartozik, mivel engem a jó isten megajándékozott, ha az ön szeretetét említem, akkor mindhármukét értem, ölelem mindnyájukat.

J e a n e t t e.

— Golop, decz. 3. 1858.

Drága barátnőm!

— Ezóta már bizonyosan lakályosan el van rendezkedve kellemes téli szállásán s szép szokásához

**) »Az apróságok« című tanulságos kis művet. a báróné óhajtása folytán szellemes unokája fordította le magyar nyelvre s 1858-ban jelent az meg nyomtatásban Patakon; ennek a műnek jóvedelme, a pataki protestáns templomban fel állítandó orgonára lett felajánlva.

hiven : készíti szorgalmasan karácsonyi ajándékait. Télen át vannak a városi életnek holmi előnyei, mert ha ritkán is, de mégis csak fordul elő egy kis társasösszejövetel, a mit mi itt nélkülözünk, különösen, ha az utak rosszazak.

Azonban erre a télre a gondviselés által egy sajátságos feladat tűzetett élénk, melyet nagyon szeretnénk megoldani, nevezetesen egy testileg és szellemileg egyaránt tönkre tett embert kellene újra megnyerni az életnek. Jó fiam ugyanis, sok szerencsétlen bajtársa között, megismerkedett, egy 20 évre elítélt államfogyollyal, a ki őt, nagyon érdekelte; ki-ről azonban, mióta Theresienstadtból haza került, nem hallott semmit. A legutóbbi amnestia alkalmából ez a szerencsétlen ember visszanyerte szabadságát, hanem hát egészsége, vagyona, reménye a jövőre nézve mind elveszett! Fiamra gondolt s ide jött tanácsát kérni, így lett — legalább erre a télre — házunk lakójává; hajdani tábornok fia, maga is már 24 éves korában hadnagyi ranggal birt s ő is, mint anynyian, belebonyolodott a forradalomba, a nélkül, hogy jóformán tudta volna mit cselekszik; mert a katona állapota kétszeresen nehéz volt abban az időben. Mikor fiam megismerte, még vidám kedélyű volt s műveltségről tanuskodó, szelid modora igen megnyerte fiamat; ez utóbbi jelző most is meg van benne, azonban már igen csendes most és sokszor egészen olyan, mintha nem is volna benne lélek, megijed, ha az ember váratlanul megszólítja; magas termete meg görnyedt; arcza és kezei oly sápadt színűek, hogy ha szemeit behunyná, halottnak lehetne mondani. Az

első napokban alig evett valamit, ha kínáltuk azt fel-
 lelte: »elszoktam a sok evéstől« most azonban már
 jobban tud enni; de a borivástól vagy teától hatá-
 rozottan vonakodik.

Azt gondoljuk, hogy ha a szabad levegő és jó
 táplálék testét egy kissé erősítik, majd ismét vissza-
 tér előbbeni lelki rugékonysága is. Kisérletünk még
 csak 10 napja tart, majd később megírom az ered-
 ményt.*)

Oly gyakran megzavarnak most az írásban,
 hogy sietek bevégezni levelemet; már tegnap érkez-
 tek vendégeink, mikor e levelet írni kezdtem; ma
 meg Miklós napja van s ilyenkor fölkeresnek bennün-
 ket közel s távoli ismerőseink. A születésnapokat
 csak szűk családi körben üli meg a magyar ember,
 hanem a névnapok elég zajosak, bizonyosan a véd-
 szentek tiszteletére történik ez, kikkel nekünk ugyan
 semmi dolgunk. Miminek van legtöbb gondja**) annyi-
 val is inkább, mert Katim még nem hagyhatja el a
 szobát; mindketten szíves üdvözleteiket küldik önnek.
 Öleli barátnője

J e a n e t t e.

*) Az említett fiatal ember nyomott kedélye da-
 czára az öt körülvevő nagy figyelem és gyengédségnek,
 nem sokat változott, a téli hónapokat ott töltötte el Golo-
 pon s azután fölkereste hozzátartozóit. Lassankint azonban
 kibontakozott nagy komorságából s a báró közbenjárása
 folytán igen becsült hivatalnok most is Bécsben.

**) A sok vendég illő ellátásán u. i. ő fáradozott.

Golop, január 10. 1860.

Nekünk az elmúlt karácsony igen csendes ünnepünk volt, miután nincsenek nálunk kicsiny gyerekek s a nagyok ifj. Miklós kivételével, mind kirepültek. Apró ajándékokat küldtem utánuk, hogy a távolban megörvendeztessem őket. Pár év óta jött csak szokásba Magyarországon a karácsony ünnepének a gyermekek előtt oly fontossá tévése s még nem is vált az általánossá. A protestans elem itt még komolyabb mint a Rajnánál; talán mivel a reformatusok nagy többsége kerüli a külsőségeket, vagy régebbi elnyomatásuk miatt, mely mind a két hitfelekezetnél érezhető. Mikor én gyermekeimnek ezelőtt több mind félszázaddal fénylő gyertyákkal ékesített karácsonyfát akartam készíteni, egész környezetem ellene volt tettemnek, azt állítva, hogy az »catholicus szokás«. Elképzelheti, hogy én, mint idegen, nem küzdhettem e nézet ellen. Azóta sok minden megváltozott, hogy javunkra-e nem nehéz volna megmondani. Az ujságok most igen sokat tudnak Magyarországról, azonban valódi igazat mégis keveset.

Hogy levelem a mai postáról le ne késsék, be kell azt fejeznem, szives szeretettel ölelve mindnyáját

V a y J e a n e t t e.

Golop, szept. 8. 1860.

Szeretett kedves barátnőm! 84 év van már mögöttem s csak az örökkévaló tudhatja, hány napot tesz hozzá kegyelméből, földi életpályám betöltéséig?! Büntetésre méltó volna atyai vezérletében továbbra is bizalommal nem lenni. Hosszu, különféle ala-

kulatokon átment életemre való visszapillantás világosan mutatja, hogy sorsunkat egy magasabb hatalom határozza meg s az embert, minden szabad akarattal bíró lelke daczára is, a mindenség rendeletei alá veti, hogy boldoggá tegye ...

Állapotomat türhetőnek mondhatom, csak szemeim akarják felmondani a szolgálatot, gyertyavilágúál már épen semmit sem olvashatok. Szomorú kilátás a hosszú estékre; mert a társaságtól meg nehéz hallásom tart távol. Patienctet rakok majd, abban gyakorlom magamat.

Miután Mimi az utóbbi időben előfordult eseményeket közölni fogja önnel, nem akarnám ismétlésekkel untatni, mindhármukat szívesen ölelve zárom be leveletem.

J e a n e t t e.

Golop, augusztus 10. 1861.

Fogadják legmélyebb, legőszintébb köszönetemet mindhárman, testvérileg szeretett kedves barátnőim, rólam való szíves megemlékezésükért, melyet a jó Isten különös kegyéből ismét megért születésnapom alkalmából nyilvánítottak. Bár az évek terhét napról-napra jobban érzem, mégis a közel s távoli kedveseim szeretete s az a bizonyosság, hogy a jó Isten mindent jól elrendel, elviselhetővé teszi azokat a terheket. Még az a sok gond is, mely most bennünket körülvesz, könnyít rajtam, mert kinek jutna eszébe magával foglalkozni, mikor oly félve néznek sokan a jövő elé?!

Még adósa vagyok önnek egy levelére a válaszszaal, kedves Lujzám s a megboldogult ama megindító

költeményéért, melyet látásának elvesztéséről ; odairt csatoltam ezt is a tőle birtokomban levő előbbeni kincseimhez ; mily gazdag kárpótlást talált szellemében, az ily testi veszteségekkel szemben ! A legjobb akarat mellett is vannak pillanatok, midőn az ember kénytelen küzdeni a kishitűséggel s ha sikerül diadal-maskodni, jó feljegyezni az okokat, melylyel azt legyőzte : más alkalommal hasznát veheti. Igen jó tanító az, a magasabb korra terjedő életben.

Mimim majd kimerítőbb tudósítást küld önnek.
Gondolatban öleli Jeanette.

Golop, April 23. 1862.

Miklós unokám nagy öröömre hazajött a nagyhétre ; az egész telet Bécsben töltötte s legtöbb idejét kedvencz foglalkozásának a szobrászat művészetének szentelé. Még eddig csak mellszobrokat készített, most azonban egy nyolcz láb magas szobormű alkotásába kezdett, melyet a műértők sikerültnek mondanak. Székes-Fehérvárott lesz ez a szobor felállítva s egyik jeles költőnk, Vörösmarthyt ábrázolja, kinek híres nemzeti dalát, a »Szózatot« a Lajtán tul is ismerik. Unokám a monument mintázatát díjtalanul készíti el, míg majd egy társulat, Fernkorn művészi keze által ércbe önteti azt, 6000 frtért. *)

Csudálatra méltó az, hogy ebben a sors csapá-

*) Vörösmarty szobrának ércbe öntése az említett idő után két évre ment végbe, április hóban, 1864-ben. A hozzá való modell általános tetszést aratott, a mellszobrok közül pedig kettő, nevezetesen Berzsenyi és Kazinczy a nemzeti muzeum parkjában állítottatott fel.

sai által annyira látogatott országban egyletek által, mennyi sok szépet és jót visznek ki! — Itten a vidéken is akarunk az angolok módjára nőegyletet alakítani. Katim a főmozgató benne, majd erre nézve később értesitem önt, előbb látnom kell, hogy az eszme visszhangra talál-e? még egy kissé kételkedem benne. *)

Nem szándékozik ismét egy kis kirándulást tenni a szabadba? Mindnyájuknak igen jót szokott az tenni, csak merész gyaloglásokba ne kapjanak. Én már, — mint az osztriga — egy helyhez vagyok kötve, annak azonban nagyon örülök, ha mások oly frissen, vidáman járnak, kelnek. A helyett volna sok érdekes olvasni valóm, csak a szemeim és hallásom volna jobb; mindjárt azt érzem, hogy sokat olvasok, a hallás azonban még nagyobb erőmbe kerül; dolgoznom csak a jobb kezemmel szabad, ez hát azután lassu munka; de legalább valami vigasztaló van benne!

Tartsa meg önöket mindnyájukat a jó Isten, jó egészségben, jó kedvben, a mint csak lehet, kedves testvérileg szeretett barátnőm! Öleli

J e a n e t t e.

*) A fent említett egyletnek az a célja Angliában hogy a csecsemők nagy halandóságát mérsékelje, s népszerű diätetikai dolgokkal foglalkozó füzetecskéket oszt ki a nép között. Ezek a bárónéhoz érkezett értekezések, a minden szép és nemes iránt szívesen érdeklődő menyee lelkében ugyanarra a viszhangra találtak mint ő nála. Egy nőegyesület élére állva. »Az ártatlan gyermekek elpusztulása.« »Mint kell bánni a csecsemőkkel?« s az »Olcsó orvos vagy a szabadlég értéke« czimű, magyar és német nyelven nyomtatott füzetkéket osztott ki.

Golop, juni 12. 1862.

Az ünnepnapokat elég vidáman töltöttük el; soha sem volt még a kertünk rózsákban és egyéb virágokban gazdagabb mint most, köröskörül minden a jó Isten áldásának örült. Kedden reggel, vendégeink távoztával, egyedül maradtunk. Pár óra múlva nehéz felhők tornyosultak, erős vihar jött s délre egész évi szép reményünk, darával kevert felhőszakadás által megsemmisítettett!...

Fiam levertsége, csapások alkalmával nem nyilvánul panaszokban, azonban igen keserves a nép panaszát hallani, midőn földeikről haza hozzák az agyonvert gabnát, kukoriczát; szőlőihegyeikből az átszakgatott leveleket!... Estére már egészen tiszta volt az ég s a természet oly csendes és nyugodt, mintha semmi sem történt volna... A természetnek ilyen nagy csendje sajátságos érzést önt az ember lelkébe, önkéntelenül az égre emeli tekintetét s bátorságot kér a mindenség urától!...

Ezóta bizonyosan valahol a szabadban élvezik önök is a nyarat, kedves barátnőim! bár csak mielőbb tudhatnám mint vannak!

Nagyon örültem ifju rokona látogatása hírének, az ilyen látogatás felfrissít bennünket, öregeket. Bizonyos, hogy a test elébb megvénül mint a lélek: ennek ifjusága nem repül el tőlünk egyhamar. Ez kivált önnél bizonyul be fényesen, kedves barátnőm, hisz minden ujítás iránt folyton érdeklődik még; látja! nekem sokszor nehezemre esik környezetem-

mel együtt haladni s szeretnék magam lenni *) szemeim gyengesége azonban ezt is nehézzé teszi, s a visszaemlékezésben keresek leginkább vigaszt: nagy tárháza az az élvezeteknek s bizom a Mindenhatóban hogy a látszólagos szerencsétlenséget jóra fordítja még!...

Még azt kell tudatnom testvérileg szeretett barátnőmmel, hogy ismét egy dédunokával lettem gazdagabb!... Most már tizenhárom dédunokám van s hála a jó Istennek, mind épek és és egészségesek! némelyik már akkora, hogy ma-holnap tanulásra is kell fogni.

Mindnyáját szívesen öleli

Jeanette.

Szeretett kedves barátnőim!

Mimi bizonyosan tudatta, hogy nem a legjobban érzem magamat; még is Isten erőt ad a kegyelmében való bizalomhoz és reménységhez; a mellett minden oldalról szeretetteljes ápolásban részesülök, mire van hát még szükségem egyébre?...

Még adósa vagyok a badenweili római fürdők-ről tett kérdését illetőleg. Feltalálásuk ideje 1783—84-re eshetik, midőn ennek a vidéknek főerdő főügyelőjévé neveztetett ki édes atyám; ez utóbbi évnek a végén is halt meg szegény. Egy óriási diófa kivételével foglalkozó munkások akadtak rá a kérdéses für-

*) Kedves hozzátartozói azonban nem igen hagyták magára a nemes bárónét s az igen látogatott, vendégszerető család ismerősei is mindig nagy élvezetet találtak kiváló szellemében.

dőre : midőn a fa szét ágazó, mélyen le nyuló gyökei kiásásán dolgoztak, be szakadt alattuk a föld. Engem, mint mindig, ez alkalommal is magával vitt édes atyám s így láttam ezt a munkát is, a mint apránként előtünt a kőlépcsőzet, majd egy boltíves, kikövezett mélyedésre akadtak; azonban bővebb magyarázatokba nem bocsátkozhatom, mert a 8 éves gyermek feje elképzelhetett magának olyan dolgokat is, a miért a 86 éves fej nem állhat jól.

Időközönként irt leveletem még is csak be kell végeznem, különben igen elavul. — Hisz mindennek be kell utoljára végződni; különben is minden a vége felé siet, úgy az élet, örömei és fájdalmával, valamint ez utolsó napjait járó év . . . Engedje a Mindenható, hogy önöknek kedveseim és mindazoknak, kik nekem oly drágák, a jövő év folytatása legyen elégedett együttlétüknek, jótekonyságuk és lelkük tökéletesítésében való munkálkodásuknak; gondoljanak továbbra is szeretettel

hü öreg

Jeanette jökre.

1862. év Deczember végén.